

ЕЖЕЛГІ ТАРАЗ ЕСКЕРТКІШТЕРІ
ПАМ'ЯТНИКИ ДРЕВНЕГО ТАРАЗА
THE MONUMENTS OF ANCIENT
TARAZ

Қазақстан Республикасы Мәдениет министрлігінің
Мәдениет комитеті
Мемлекеттік «Ежелгі Тараз ескерткіштері»
тарихи-мәдени қорық-мұражайы

Комитет Культуры
Министерство Культуры Республики Казахстан
Государственный историко-культурный
заповедник-музей
«Памятники древнего Тараза»

Committee of Culture
Ministry of Culture of the Republic of Kazakhstan
The National historical-cultural reserve-museum of Taraz
«Ancient Monuments of Taraz»

ЕЖЕЛГІ ТАРАЗ ЕСКЕРТКІШТЕРІ
ПАМЯТНИКИ ДРЕВНЕГО ТАРАЗА
THE MONUMENTS OF ANCIENT
TARAZ

Тараз - 2010

ББК 63.3(5-Қаз)
Е 33

Ежелгі Тараз ескерткіштері Памятники древнего Тараза Ancient Monuments of Taraz

Кітапта Жамбыл облысында орын тепкен тарихи-мәдени ескерткіштердің толық сипаттамасы берілген. Үш тілде жарық көріп отырған басылым түрлі-түсті фотосуреттермен безендіріліп, тарихи мұралар туралы толыққанды мәліметтермен толықтырылған.

Кітап мектеп оқушыларына, білімгерлерге, ұстаздар мен тарихшы-өлкетанушыларға және Қазақстан тарихына қызығушы көшілік қауымға арналған.

Книга является научно-популярным изданием, где описываются основные данные памятников истории и культуры, находящиеся на территории Жамбылской области. Издание снабжено полноцветными фотографиями памятников и их описанием. Издается на трех языках (казахском, русском, английском).

Книга адресована школьникам, студентам, учителям и преподавателям вузов, историкам и тем, кто интересуется историей Казахстана.

The book is scientifically - the popular edition where it is described a specification of monuments of history and the cultures which are in territory of Zhambyl oblast. The edition is supplied by colorful photos of monuments and their description. It is published in three languages (Kazakh, Russian, and English).

The book is addressed schoolboys, students, teachers and teachers of high schools, historians and those who are interested in history of Kazakhstan.

ISBN 978-601-7116-06-4

© Тараз. «Рысбаева және Ко» 2010 ж.

АЛҒЫ СӨЗ

Ұлттың ұлағат қуатының, халықтың қабырғалы дәстүрінің, елдің ерлік жолының ғасырлар сынынан өткен сынтасы, тарихтың талмауыры мол зердесінен, тайталастардың түмен легінен залал көрмей жеткен жетелі жәдігерлері - тарихи-мәдени мұралар болса керек.

Халықтың өткен өмір, кешкен ғұмырын, оның болжамы бұлдыр болашақ пен кезеңі сансыз келешектің кемел зердесіне кемшіні жоқ сеніммен жолдаған аманатын аман сақтап қалудың қарбалас сәтінің бір белесін алу парызы - атыңнан айналайын Тәуелсіздік таңы атқан біздің дәуірімізге тұспа-тұс келді.

Ұлттық-стратегиялық «Мәдени мұра» Бағдарламасының аясында «Ұлы Жібек жолы», «Халықтардың Ұлы көші» аталатын тарихи кезеңдердің аманаты тәрізді материалдық тарихнамамыздың жаңа тынысы ашылды, жәдігер танудың жаңғырығы сансыз сананы оятты.

Бүгін Сіз алғашқы бетін парақтаған осынау кітаптың негізгі мақсаты - жаңғырған жәдігерлердің, жаңарған мұралардың киелі Әулиеата - Тараз топырағынан тұрақ тапқан ерекше тұлғаларының тарихы мен тағдырынан сыр тарту, олардың арысы - мың жылдық, берісі - бүгінімізбен ұласатын ұлағат жолын пайымдау, жазба тарихы кемшіндеу өлкеміздің кешегі өр тұлғасын, пәстігі жоқ пайымын, өзге жұртта шенде кезігетін шеберлігін ұлықтау, даралығын дәріптеу, бүгінгіге - ұлағат, келер ұрпаққа - аманат парызын жүктеуге саяды.

Сонымен, құрметті оқырман, біздегі тарихи жәдігерлердің дәл осындай әдіспен көркемделіп құрастырылған алғашқы шежіресін назарларыңызға ұсынамыз, ұсыныс - пікірлеріңізді қабылдауға әрқашан дайын екенімізді де естеріңізге саламыз.

Бұл, Қазақстан Республикасы Мәдениет министрлігі, Мәдениет Комитетінің Мемлекеттік «Ежелгі Тараз ескерткіштері» тарихи-мәдени қорық-мұражайы мекемесінің жоспарында тұрған ғылыми-танымдық 5 томдық басылымның үшінші кітабы.

Тәкен Молдақынов - Мемлекеттік «Ежелгі Тараз ескерткіштері» тарихи-мәдени қорық-мұражайының директоры

ПРЕДИСЛОВИЕ

Памятники историко-культурного наследия являются живыми свидетелями тех далеких времен, с которых берет свое начало современный цивилизованный мир.

Интеллектуальный потенциал каждого народа, его историческая миссия в развитии общечеловеческой цивилизации, его культура и традиции может заговорить понятным языком для современного человека только лишь с помощью исторических артефактов.

Священная земля Аулие-Аты-Тараза - один из важнейших пунктов на трассе «**Великого Шелкового пути**», здесь находились столицы многих средневековых государственных образований, где сосредоточены выдающиеся образцы Восточного зодчества, землей археологического богатства, Родиной многих выдающихся исторических личностей.

В рамках национальной стратегической Программы «**Культурное наследие**» многие из этих

памятников были отреставрированы, ведутся интенсивные работы по научному изучению археологических объектов.

Основной целью данной книги является знакомство широкой общественности с историко-культурным наследием края, начиная с древнейших времен до современных образцов монументального искусства, где дается полное описание памятников, сопровождающиеся красочными иллюстрациями.

Данное издание является третьим томом пятитомного проекта, подготовленного Государственным историко-культурным заповедником-музеем «Памятники древнего Тараза» Комитета по культуре Министерства Культуры Республики Казахстан.

Надеемся на понимание и поддержку уважаемых читателей и ждем от Вас дельных замечаний и отзывов для подготовки следующего издания.

Такен Молдакынов - директор ГИКЗМ «Памятники Древнего Тараза»

FOREWORD

Monuments of the historical and cultural heritage are live witnesses of those far times from whom the modern civilized world originates.

The mental potential of each people, its historical mission in development of a universal civilization, its culture and traditions can start talking clear language for the modern person only by means of historical artifacts.

The sacred earth Aulie-Ata-Taraz - one of the major points on a line of "Great Silk Road", here were capitals of many medieval state formations, where concentrated outstanding samples of east architecture, the earths of archaeological riches, the native land of many outstanding historic figures.

Within the limits of the national strategic program "Cultural heritage" many of these monuments have been restored, hard works on scientific studying of archaeological objects are conducted.

Main objective of the given book is acquaintance of the wide public with historical and cultural heritage, since the most ancient times to modern samples of monumental art where the full description of the monuments is given, accompanied by colorful illustrations.

The given edition is the third volume, of the five-languid project prepared state the historian cultural reserve-museum "Monuments of ancient Taraz" of committee on culture of the Ministry of culture of Republic Kazakhstan.

We hope on understanding and support of dear readers and we wait from you for efficient remarks and responses for preparation of the following edition.

Taken MOLDAKYNOV - Director Museum-Reserve «Monuments of Ancient Taraz»

ӨРКЕНИЕТ ӨРІМДЕРІНІҢ КУӘГЕРЛЕРІ

Қазақстан тарихи-мәдени мұралардың алтын белдеуі тәрізді мемлекет. Қазақ елінде «Ұлы Жібек жолының» бойында сап түзеген сәулет өнерінің үздік нұсқалары мен орта ғасырлық қала-мекендер көптеп орналасқан. Қазіргі кезде Мемлекеттік Тізімге алынған 25000 мыңға тарта тарихи-мәдени мұра бар десек, олардың ішінде Түркістан қаласындағы **Қожа Ахмет Ясауи кесенесі** мен «**Таңбалы**» мекеніндегі петроглифтер шоғыры **ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік Құндылықтар Тізіміне** ілінген. Қазір Жамбыл облысында 1100 таяу тарихи-мәдени мұралар бар.

Сіздерді қадірлі оқырмандар, сәулет өнерінің үздік туындыларымен және археологиялық құндылықтар жатқан мекендерге саяхат жасауға шақырамыз. Орта ғасырлық сәулетшілердің қолымен жасалған **Айша биби, Бабаджа Хатун, Қарахан және Дәуітбек** кесенелері мен әр кезең шеберлері тұрғызған **Әбдіқадір мешіті, Үшарал (Абдулла Ишан) мешіті, Нәметбай және Қарақожа мешіттері, Шоқай Датқа кесенесі** секілді сәулет өнерінің үздік нұсқаларымен таныс боласыздар.

Аталған тарихи мұралардың бәрі Мемлекеттік «**Мәдени мұра**» Бағдарламасы аясында қайтадан жаңғыртылып, көпшіліктің көзайымына айналды. Алғашқы зерттеу жұмыстарын жүргізген **В.Каллаур, В.Бартольд, А.Бернитам, А.Марғұлан, М.Массон, Т.Сенигова, Г.Пацевич, Г.Пугаченкова, К.Ақышов, Х.Алпысбаев, К.Байпақов** және басқалардың ашқан жаңалықтары мен ғылыми дәлелдемелері аталған Бағдарлама аясында әрі қарай дамытылып, жетілдірілді. Осынау кітаптың беттерінен сіздер ежелгі қалалардың қысқаша тарихын, олардың мерзімдік анықтамаларын, оларға жүргізілген соңғы ғылыми зерттеулердің қорытындыларын оқып білетін боласыздар. Ежелгі дәуірлерден бермен қарай, Қазақстанның оңтүстік өлкелерін мекендеген ұлттар мен ұлыстардың, тайпалардың тарихы біз үшін қызықты да маңызды. Археологиялық

Бұғы. Жартастағы сурет. Сақ дәуірі
Олень. Наскальный рисунок. Эпоха саков
The deer. Rock paintings. Saks epoch

зерттеу жұмыстары көрсеткеніндей Талас аңғарында алғашқы адамдардың пайда болуы осыдан 1 миллион жыл бұрын Қаратау шатқалдарын мекендеуден бастаған. Тас дәуірі адамдарының қолының ізі қалған жартастағы жазулар мен бейнелер, қалатұрақтар мен балбал тастар, сәулет өнерінің нұсқалары өлкеміздің кешегі үздік мәдениетінің ашық аспан астындағы мұражайы іспетті. Өткен дәуірлердің өн бойында біздің өлкеміз көптеген тарихи оқиғалардың, «**Халықтардың Ұлы көштерінің**», ұлы шайқастар мен қақтығыстардың, дамыған сауда-саттықтың, қолөнер мен мәдениеттің өлкесі болған. Осынау жәдігерлерге қарап, біз сол дәуірлердегі әлеуметтік, экономикалық және саяси ерекшеліктерді байқаймыз. Талас-Аса аумағында, «**Ұлы Жібек жолының**» бойында бой көтерген ежелгі қаламыз, өзінің ірге тасы қаланғаннан бермен қарай аймағымыздағы аса ірі сауда, қолөнер және басқару орталығы да болып келді. Оның «**алтын белдеуінде**» төменгі **Барысхан, Түймекент, Оххум, Жикил, Ақтөбе, Мирки, Құлан** секілді көптеген қалалар орналасқан. Тараз қаласы бірнеше орта ғасырлық мемлекеттік құрылымдардың астанасы да болды. Бірнеше рет алапат қырғындардың нәтижесінде қиратылды, ол көптеген жеңілістердің зардабын бастан кешіп, көптеген жеңістер мен қайта түлеулердің қызығын көрді.

Адамзат тарихындағы ең ұлы шайқастардың бірі - 751 жылғы түркі-араб қолы мен хань әулеті әскерінің арасында өткен «**Атлах шайқасы**» (кейбір құжаттарда «**Талас шайқасы**» - деп те аталады.) осы Тараз қаласының маңында, Талас өзенінің жағасында орын алды. Осы шайқаста түркі-араб қолының жеңіске жетуі хань әулетінің Жетісу жеріне көз алартуына нүкте қойып, Ислам өркениетінің Орталық Азия аумағына дендеп енуінің негізін қалады. Өзінің 2000 жылдан аса уақытқа созылған тарихында ежелгі қаламыз өз атауын бірнеше рет өзгертіп **Тезек, Тәңірқұт, Талосе, Тараз, Янги-Тараз, Әулеата, Мирзоян, Жамбыл, Тараз** - аттарын иеленді. Тараз қаласының ірге тасының қалануы - Шығыстан Батысқа қарай созылған «**Халықтардың Ұлы көші**» аталатын тарихи оқиғалармен тікелей байланысты. Біздің дәуірімізге дейінгі I - мыңжылдықта Сарыөзен бойында бір-бірімен бақталас, текетірес ұлыстар ханьдықтар мен ғұндардың тайпалық тобының пайда болуы осынау оқиғалардың алғы шарттары есептелінеді. Ұзақ жылдарға созылған әскери қимылдардың нәтижесінде Қытай императоры Ғұн одағын «**солтүстік**» және «**оңтүстік**» бөлімге бөлшектеуге қол жеткізді. Осы әрекеттердің нәтижесінде Шаню Хуханье бастаған және ханьдықтарға бағынған «**оңтүстік одақ**» пен оның бауыры Тезек Тәңірқұт бастаған «**солтүстік одақтар**» құрылды. Бұл б.д.д. 53 жылғы оқиғалар болатын. Тезек Тәңірқұт бастаған солтүстік ғұндар ханьдықтар мен оңтүстік ғұндардың біріккен қолының қысымы нәтижесінде бірте-бірте батысқа қарай - алдымен Жоңғария, Алтай жерлеріне, сонан соң Талас аңғарына орын аударды. Б.д.д. I-мыңжылдықтың II-жартысында **Тезек Тәңірқұт Талас-Аса** өзендерінің аңғарында өзінің қамал-қаласының іргетасын қалады. Алғашында қала **Тәңірқұт** және **Тезек** дейтін аттарға ие болды. Қамал-қаланы салуға орасан зор жұмыс күші жұмылдырылды. Ұлы тарихшы және шығыстанушы Л.Н.Гумилевтың айтуына қарағанда қала құрылысын жүргізуге Рим легионерлері де атсалысқан. Олар - атақты Рим қолбасшысы Красстың

парфиандықтармен соғысы кезінде қолға түсіп, шығыс шекараларды күзетуге жіберілген тұтқын-легионерлері болатын. Сонымен айналасы екі-ақ жылдың ішінде екі қатар қорғанмен қоршалған, көптеген мұнаралары мен сәулетті сарайлары көз тартатын астаналық қала тұрғызылды. Батыс жақта Хань империясына жаулық ниеттегі ғұн - қаңлы - үйсін одағының бой көтеруі императордың мазасын ала бастады. Сонымен «батыс» ғұндарды салтанатты қаласымен бірге жойып жіберу жөнінде шешім қабылданды. Қытайдың атақты «26 тарих» аталатын тарихнамасында б.д.д 36 жылы қала-қамалдың, астана-қаланың қалай қиратылғаны жөнінде тәптіштеп жазылған. Бас қолбасшы Гань-Яншаумен оның орынбасары Чин-Тан бастаған қытай императорының жазалаушы армиясы қамал-қаладан 3 ли қашықтыққа яғни, 1,5 шақырым жерге келіп тоқтайды. **«Тәңірқұт қаласының әлем-жәлем тулары желбір-желбір етеді. Бірнеше жүз сауытты әскер қорған мұнарасы үстінде күзетте тұр. Тағы бірнеше жүз сарбаз қорған түбінде шапқылап жүр. Қорған дарбазасының екі жағында бірнеше жүз жаяу әскер қаз-қатар тізіліп машық жасап жатыр».** Бұл «26 тарих» беттерінен алынған мәліметтер. Жан алып жан беріскен шайқастардың нәтижесінде қала қиратылып, оның негізін қалаған Тезектің басы шабылады. 586 жылы Батыс-Түрік қағанатының құрамындағы және «Ұлы Жібек жолындағы» аса ірі сауда орталығы Тараз қаласына Византия императоры Юстиниан II елшісі Земарх келеді. Дәл осы тұстан бастап, қытай және араб дерек көздерінде Тараз қаласы ірі орталықтардың бірі ретінде ауызға алына бастайды.

Свидетели зарождения цивилизации

Казахстан - богатейшая на исторические памятники страна. Здесь находятся прекраснейшие шедевры зодчества и средневековые города, возникшие на трассах Великого Шелкового пути. В настоящее время под охраной государства насчитывается около 25 тысяч памятников истории и культуры, из них мавзолеев Ходжи Ахмеда Ясави, что в Туркестане, и петроглифы Тамгалы (Алматинская область) стали известны всему миру, т. к. в июне 2003 г. были включены в список Всемирного культурного наследия ЮНЕСКО. На территории Жамбылской области насчитывается около 1100 памятников. Приглашаем Вас, уважаемый читатель, познакомиться с шедеврами архитектурной мысли средневековых зодчих, создавших мавзолеев Айша-биби, Бабаджи Хатун, Карахана и Давудбека, а также более поздние уникальные памятники - мечети Абдыкадыра, Абдулы Ишана, Наметбая, Караходжи, мавзолеев Шокай Датхи. Все они были отреставрированы и благоустроены для посетителей. В рамках Государственной Программы «Культурное наследие», кроме архитектурных памятников получили свое второе дыхание и памятники археологии, у истоков изучения которых стояли такие выдающиеся исследователи - В. Каллаур, В. Бартольд, А. Бернштам, А.Маргулан, М. Массон, Т. Сенигова, Г. Пацевич, Г. Пугаченкова, К. Акишев, Х. Алпысбаев, К. Байпаков и др.

*Бұқа. Жартастағы сурет. Қала дәуірі
Бык. Наскальный рисунок. Эпоха бронзы
The bull. Rock paintings. The Bronze Age*

На страницах данной книги Вы найдете информацию о местонахождении древних городищ, их датировке, современные иллюстрации, последние научные изыскания в данной области.

Сложна и интересна история народов и племен, населявших территорию Южного Казахстана с древних времен. Археологами доказано, что первые люди в долине р. Таласа, ущельях Каратау появились около одного миллиона лет тому назад. О богатом историческом прошлом края свидетельствуют наскальные рисунки, стоянки людей каменного века, многочисленные курганы, городища, каменные изваяния, архитектурные сооружения, которые являются своего рода музеем под открытым небом. В прошлом этот край был ареной многих исторических событий, свидетелем передвижений народов, разрушительных войн и столкновений, развития торговли, ремесел, искусства, отражая на каждом этапе своего существования социальные, экономические и политические особенности эпохи. Древний город возник в Талас-Ассинском оазисе на трассе Великого Шелкового пути и стал крупным торгово-ремесленным, административным центром региона. Вокруг него располагались города-спутники:

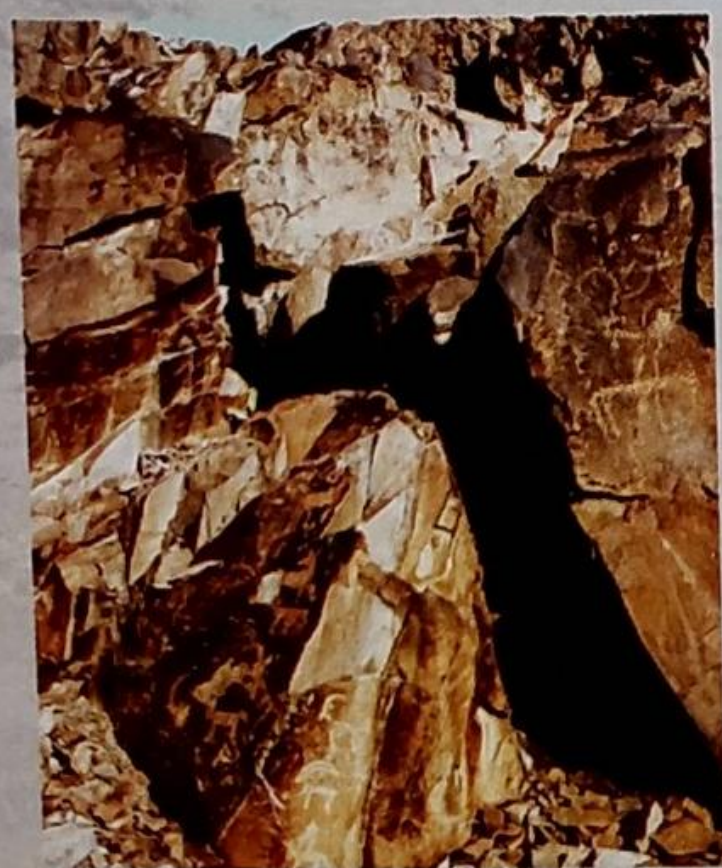
*Ортағасырлық Тараз тіршілігінің көріністері
Сценка из жизни средневекового Тараза
Episodes of life of medieval Taraz*

Нижний Барсхан, Туймекент, Оххум, Жикиль, Актобе, Мирки, Кулан и другие. Тараз являлся столицей нескольких средневековых государственных образований, не однократно разрушался во времена жестоких кровопролитных войн, знал горечь поражений и славу победителя. Так в 751 г. близ города Атлаха (в 30 км. от Тараза), на берегу реки Талас сошлись тюрко-арабская армия с китайцами. Это событие положило конец притязаниям Ханьского дома на Семиречье, и явилось начальным этапом проникновения исламской культуры на огромную территорию Центральной Азии.

На протяжении своей 2-х тысячелетней истории наш город неоднократно менял свое название: Теззек, Таниркут, Таласо, Тараз, Яны-Тараз, Аулие-Ата, Мирзоян, Джамбул, Тараз.

Возникновение Тараза на карте давно минувших веков непосредственно связано с «Великим переселением народов» с Востока на Запад. Как известно, образование в I тысячелетии до н.э. на берегу реки Хуанхэ двух враждующих между собой племенных союзов ханьцев и гуннов положило начало этим событиям. На рубеже последнего столетия до н.э. императору династии Хань в результате затяжных военных действий удалось расколоть крепкий союз гуннских племен на две части «северных» и «южных». В итоге этого раскола образовались две гуннские империи: южная - во главе с шаньюем Каганза (Хуханье), который признал главенство ханьцев и «северная» под началом брата Каганзы Чжи-Чжи-Шаньюем (по данным летописей 26 династий Китая, так называемых «26 Историй» его настоящее имя Теззек-шаньюй), который предпочел независимость и свободу. Это случилось в 53 году до н.э.

Под натиском сильного враждебного союза «южан» и ханьцев северяне во главе с шаньюем Чжи-Чжи постепенно перемещались на северные земли к пригорьям Алтая, сначала в Джунгарию, а в результате вмешательства гуннов в войну между кангюйцами и усунями в Таласскую долину. Здесь в конце I тысячелетия до н.э. именно шаньюй Чжи-Чжи (Теззек) обосновал свою ставку в долине рек Талас-Асса и начал строить город-крепость. Сначала город назывался Таниркут, Теззек. На строительство города-крепости была направлена огромная рабочая сила. По словам великого востоковеда и историка Льва Николаевича Гумилева - в строительстве города участвовали даже римские легионеры из разбитой армии Марка Красса. Предполагается, что это были легионеры Красса, плененные парфянами и направленные ими служить на восточные границы. Одним словом, в течение двух лет был построен город-столица с двумя крепостными стенами, обрамленный многочисленными башнями и великолепными внутренними дворцами и помещениями. Возникновение на западе сильного, враждебного ханьскому дому союза гуннов-кангюйцев и усуней, насторожило китайского императора. Было решено уничтожить государственное образование «северных» гуннов и их город. На страницах «26 Историй» подробно описывается, как был разгромлен прекрасный город-крепость в 36 году до н. э. Экспедиционный корпус китайского императора во главе с главнокомандующим Ган-Яншау и его заместителем Чин-Таном останавливаются в 3-х лиах (1,5 км) от города Теззек (Талас) на берегу реки Талас. «Издалека, (пишет очевидец событий, штатный историк экспедиционного корпуса), виднелись разноцветные флаги города Таниркут, величественно развиваясь на ветру. Несколько сот вооруженных дружин, стоят дозором на башнях кургана. Еще несколько сот всадников резво скачут вокруг крепостной стены. У главных ворот города-крепости строй из нескольких сот воинов пехотинцев занимаются учением». Таким был наш древней город в 36 году до н.э. В результате ожесточенных боев город-крепость был взят и разрушен, а основатель убит. Таковы первые страницы летописи нашего славного города. На месте сожженной крепости местными племенами постепенно был отстроен новый город. К тому времени здесь селились усунь, канглы. К концу I века н. э. город представлял собой укрепленное поселение. Во время

Жартастагы бейнелер. Ерте темір дәуірі
Наскальные рисунки. Эпоха раннего
железа
Wall paintings. Environs of Taraz.
Petroglyphs. The early Iron Age

археологических раскопок в нижних культурных слоях были найдены римские и кушанские монеты, свидетельствующие о том, что город Талас-Тараз уже имел торговые отношения со странами Средней Азии, Ближнего Востока.

В 568 году в Тараз, входивший в состав Западно-Тюркского каганата, и являвшийся крупным торговым центром на Великом Шелковом пути, прибыл посол Византийского императора Юстиниана II - Земарх, с этого времени Тараз часто упоминается в китайских, арабских источниках как довольно большой город.

Witnesses of the Birth of Civilisation (введение на английском)

Kazakhstan abounds in historical monuments. It is home to outstanding architectural masterpieces and medieval settlements lining the route of the Great Silk Road. There are currently around 25 thousand historical and cultural monuments under state protection, including the mausoleum of Khoja Ahmed Yasav in Turkestan and the Tamgaly petroglyphs (Almaty)

Тараз. Каптама кірпіш. XI-XII ғз.
Тараз. Облицовочный кирпич. XI-XII вв.
Taraz. Facing brick. XI-XII cc.

among others.

The history of the peoples and tribes who have settled on the territory of Southern Kazakhstan from ancient times is complex and fascinating. Archaeologists have asserted that the first people to settle in the valley of the River Talas and canyons of the Karatau Mountains appeared around one million years ago. Rock paintings, Stone Age settlements, numerous burial sites, ancient settlements, stone sculptures and architectural constructions, which in themselves constitute 'museums' in the open air, all testify to the rich history of the region. For centuries the region has witnessed the unfolding of significant historical events: the migration of different peoples, destructive wars and conflicts, the development of trade, craft and art, all reflecting the social, economic and political characteristics of each era. The ancient city arose in the oasis between the Rivers Talas and Asa, on the Great Silk Road, and became an important regional trade, craft and administrative centre. It was surrounded by satellite-towns such as Lower Barskhan, Tuimekent, Okhum, Zhikil, Aktobe, Mirki and Kulan. Taraz was capital of a number of medieval state formations and repeatedly sacked during periods of cruel and bloody wars; it knew the bitterness of defeat and the glory of victory. It was in 751 AD near the city of Atlakh (30km from Taraz), on the bank of the River Talas, that the Turkic-Arabic army clashed with the Chinese, putting an end to the rule of the Khans in Zhetysu, and signalling the beginning of the penetration of Islamic culture into the extensive territory of Central Asia. Over the course of its 2000 year history, the city has undergone several name changes: Tezzek, Tanirkut, Talaso, Taraz, Yany-Taraz, Aulie-ata, Mirzoian and Dzhambul. The historic name 'Taraz' was returned to the city on 8th January 1997 by decree of the President of the Republic of Kazakhstan, N.A. Nazarbayev.

Taraz's appearance on the map many centuries ago can be directly attributed to the 'Great Migration' of peoples from the East to the West. As is well-known, the formation of two enemy tribal unions the Han Chinese and the Huns on the bank of the Yellow River, one thousand years before Christ, set this event in motion. At the turning of the last century BC, as a result of protracted wars, the Emperor of the Han Chinese dynasty succeeded in breaking the strong union of Hun tribes into two parts: 'Northern' and 'Southern'. This essentially led to the establishment of two Hun empires in the year 53BC: the Southern headed by the 'chanyu' Khukhan'e, who recognised the supremacy of the Han Chinese, and the Northern headed by the younger brother of Khukhan'e, Zhi-Zhi chanyu (according to the chronicles of the 26 dynasties of China, the so-called '26 Histories', his actual name was in fact Tezzek chanyu), who preferred independence and freedom from the Chinese.

Province), which became world famous in June 2003 when included in the list of UNESCO World Heritage sites. There are around 1100 monuments situated in Zhambyl Province, among which are masterpieces of medieval architecture such as the Aishabibi, Babadja-Khatun, Karakhan and Dautbek Mausoleums, and later unique monuments such as the Abdykadyr, Abdul Ishan, Nametbai and Karakhoja Mosques and the Shokai Datkha Mausoleum. These were all restored and prepared for visitors as part of the state programme entitled 'Cultural Heritage' ('Kulturnoe Nasledie'). Architectural monuments aside, the programme also facilitated the revival of archaeological monuments, investigated by prominent researchers including V. Kallaur, V. Bartold, A. Bernshtam, A. Margulan, M. Masson, T. Senigova, G. Patsevich, G. Pugachenkova, K. Akshiev, Kh. Allysbaev and K. Baipakov,

With the onset of the strong and hostile union of the Southern Empire and the Han, the Northern Empire headed by Zhi-Zhi (Tezzek) constantly invaded northern territories: initially Dzhungaria, and, as a result of the Huns' intervention in the war between the Kangju and Wusun peoples, the Talas Valley. It was here that Zhi-Zhi (Tezzek) established his headquarters at the end of the first millennium before Christ, and built a fortified city. This was initially known as 'Tanirkut' and then 'Tezzek'. A huge workforce was employed in the building of the city. According to the great orientalist and historian Lev Nikolaevich Gumilev, even Romans participated in its construction. It is assumed that these were legions of Crass, captured by Parthians and sent to serve on the eastern borders. In short, the capital city was built over two years, to include two defensive walls framed with numerous towers and wonderful inner palaces and buildings. The emergence of a strong union between the Hun-Kangju and Wusun peoples in the west, hostile to the Han Chinese dynasty, put the Chinese Emperor on his guard, and he decided to destroy the Northern Hun state and their city. The pages of the '26 Histories' describe in detail how the splendid fortified city was sacked and ruined in 36BC. An expeditionary body sent by the Chinese Emperor, headed by the Commander-in-Chief Gan-Yanshou and his deputy Chin-Tan, stopped 3 li (1.5km) from the city of Tezzek (Talas), on the bank of the River Talas. 'From a distance,' writes an eyewitness of the events, a state historian from the expeditionary body, 'we could see the different coloured flags of the city of Tanirkut waving grandly in the wind. Several hundred armed forces are standing on patrol on the towers of the hill. Further hundreds of horsemen are riding swiftly around the fortress walls. At the city's main gates a formation of several hundred infantry soldiers is in training.' Thus was the ancient city described in the year 36BC. As a result of a ruthless battle, the fortified city was conquered and burned, and its founder killed. Such are the first pages in the history of this renowned city. A new city was gradually built up by local tribes on the ashes of the old fortress, during which time it became populated by Wusun and Kangal tribes. Towards the end of the first century AD, the city resembled a fortified settlement. Archaeological excavations of lower cultural layers, which uncovered Roman and Kushan coins, indicate that Talas-Taraz had already established trade relations with countries of Central Asia and the Near East by this time.

In 568AD, having become part of the West-Turkic Khanate and a significant trade centre on the Great Silk Road, Taraz was visited by Zemarkh, an ambassador of the Byzantine Emperor Justin II; from this point on Taraz was frequently mentioned in Chinese and Arabic sources as a fairly large city.

*Талас аңгары. Карауыл мұнарасы. XI-XII ғз.
Таласская долина. Сигнальная башня. XI-XII вв.
Talas valley. Guard tower. XI-XII cc.*

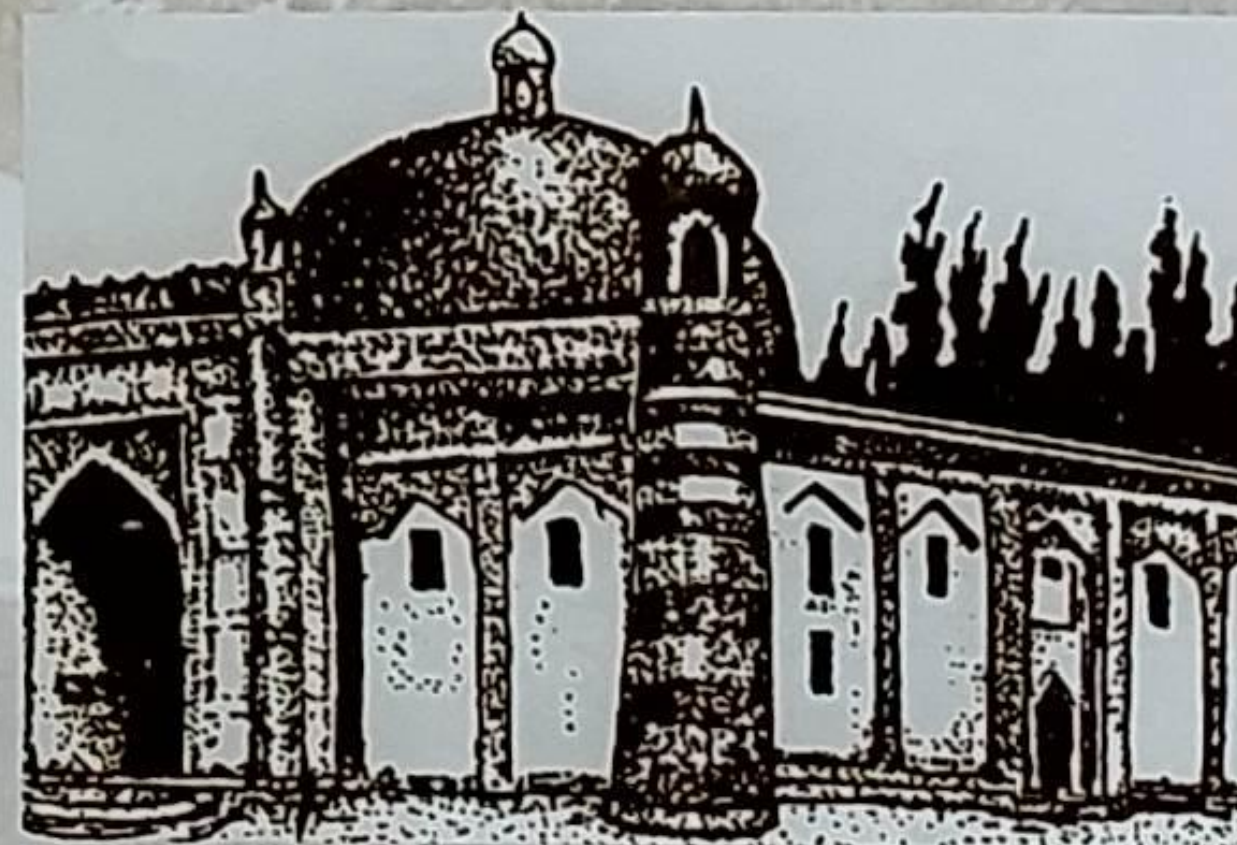
План Тараза с заложеными на нем раскопами: 1 — раскоп 1, баня; 2 — раскоп 2 стратиграфический (Л. Г. Розина, Н. Кипарисова, 1936, 1938); 3—4 — раскоп 3 и 4 (А. Н. Бернштам, 1936—1938); 4а — раскоп а (Г. И. Пацевич, 1940); 5 — раскоп 5 (М. С. Мерцнев, 1962); 6 — раскоп 6 (Е. И. Агеева, 1961—1962); 7 — цитадель (раскоп 1, Т. Н. Сенигова, 1963); 8 — шахристан (раскоп 1, Т. Н. Сенигова, 1961); 9 — рабад III, караван-сарай (раскоп 3, Т. Н. Сенигова, 1962); 10 — рабад III, церковь (раскоп 4, Т. Н. Сенигова, 1962); 11 — рабад III, дом феодала (раскоп II, Т. Н. Сенигова, 1962); 12 — мавзолей Давуд-бека, XIII в.; 13 — мавзолей Кара-хана, XI в.; 14 — жилой комплекс горожан (раскоп I, Т. Н. Сенигова, 1962).

Тараз (I-XVIII з.з.)

Тараз қаласының тарихи бөлігі, яғни **цитаделі** қазіргі орталық базардың астында жатыр. Мұнда қаланы билеушілердің **резиденциясы** орналасқан. Цитадельге жапсарлас қабырғамен қоршалған қаланың «**шахристан**» деп аталатын бөлігінде зиялы қауымның, бай саудагерлердің, қолөнершілердің үйлері және шығыс базары мен мешіт, ал шахристан қабырғаларына жапсарлас қолөнершілердің шеберханалары, үйлері-рабад орналасты.

Ежелгі Тараз қаласының аумағында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарының нәтижесінде қыштан жасалған су құбырлары, қоғамдық моншалар, мыс-қола теңгелер құятын орын, тас төселген көшелер және басқа да құрылыстар табылды. Қаланы қоршаған қабырғаның қалыңдығы 1,25 м, ал биіктігі 9-10 м болған.

Қазіргі уақытта Шахристанның шығыс қабырғасының іздері сақталған. (Мирзоян көшесі жағында).

Қараханилар әулетінің негізін салушы Абдукарим Сатұқ Боғраханнның Атуш қаласындағы кесенесі. (Бомбей мұражайынан алынған) IX з. Мавзолей основоположника династии Караханидов - Абдукарима Сатук Бограхана в городе Атуш (снимок из музея г. Бомбей) IX в.

Х ғасырдың ортасында Тараз қаласы да құрамында болған сол дәуірдегі ірі мемлекеттердің бірі - **Қараханидтер империясы** құрылды. Ол XII ғасырдың соңына дейін өмір сүрді. Тараз қаласының гүлденуі Қараханидтер мемлекеті кезеңімен тұспа-тұс келеді. Сәулет өнерінің дамуына жақсы жағдайлар туындайды. Сол кездегі мәдениеттің жоғары деңгейде болғанына орталық базар аумағынан табылған Х-ХІІ ғ.ғ. мерзімделетін 2 монша куә. Моншаның бірінде 1938 жылы А.Н.Бернштам қазба жұмыстарын жүргізген. Сақталып қалған іргетастың (фундаменттің) қалдықтары, қабырға өрнектерінің бөліктері моншаның жобасы мен сәндеу тәсілдерін анықтауға мүмкіндік берді, ол ерлер мен әйелдерге арналған екі бөлімнен тұратын күмбезді құрылыс болып шықты. Қазақстанның сәулет өнері тарихында моншаның бөлмелерін әсемдеп безендіру сирек кездесетін құбылыс. Жабық базарды салу кезінде осыған ұқсас тағы бір монша табылды. Монша төрт бөлмелі. Кейбір жерлерінде қыш орындықтар, астау мен ваннаның қалдықтары сақталған. Өкінішке орай 2 монша қазіргі кезде тек қана археологиялық ескерткіш ретінде саналады. Келешекте ол моншаларды зерттеп, қайта қалпына келтіру үшін мемлекет өзінің қорғауына алған.

Талас өзеніне салынған тас көпірдің құрылысын да зерттеуші ғалымдарымыз осы дәуірге жатқызады. Бұл «**Ұлы Жібек жолындағы**» керуендер, саудагерлер, саяхатшылар және Тараз қаласының тұрғындары пайдалынатын көпір болатын. Ал, қазір ол көпір қалдықтарынан тас-плитаның аздаған нұсқалары ғана көрінеді. Көпір туралы алғаш рет Х ғасырда араб саяхатшысы Аль-Макдиси, XII ғасырда Лаос монахы Чань-Чунь жазды.

*Ежелгі тас көпірдің қалдығы. Талас өзені
Остатки древнего каменного моста. Река Талас
The rests of the ancient stone bridge. The river Talas*

Городище Тараз (I-XVIII вв.)

*Ерте дәуір су құбыры
Древняя водопроводная система
Ancient water pipe system*

Под современным центральным рынком погребены остатки самой старой части городища Тараз - **цитадели**, здесь располагались резиденции влиятельных особ правителей, духовенства. К цитадели примыкала, окруженная стеной, территория города, называемая **шахристаном**, - где находились жилища знати, богатых купцов, ремесленников, восточный базар, мечети. К стенам шахристана со всех сторон прилегали торгово-ремесленные предместья - **рабады**. В них помещались ремесленные мастерские, жилища мастеров, а также жилища бедного городского люда.

Археологические раскопки, проведенные на территории города, показали, что в городе имелись **водопровод из глиняных труб**, общественные

Шығыс моншасын қазу. Тараз
Раскоп восточной бани. Тараз
Excavation of east bath. Taraz

бани, монетный двор, мощёные улицы и другие сооружения. Толщина стены, окружавшей город, доходила до 1,25 м, а высота до 9-10 м. В настоящее время прослеживается лишь небольшой отрезок **восточной стены** шахристана (со стороны улицы Мирзояна).

В середине X в. на территории, в которую входил и наш город, сформировалось крупнейшее государственное объединение - **Западная империя Караханидов**. Оно просуществовало до конца XII - начала XIII века. Этот период совпал с периодом **расцвета Тараза**, обеспечившим развитие не только культовой, но и гражданской архитектуры. О высоком уровне культуры того периода свидетельствуют **две восточные бани**,

обнаруженные на территории современного рынка, датируемые X-XII в.в. Одна из бань была раскопана А.Н.Бернштамом еще в 1938 г. Сохранившиеся остатки фундамента, а также куски росписи стен позволили воспроизвести ее планировку и декоративное оформление. Это было купольное сооружение, имевшее два отделения: мужское и женское. В отделке помещений бани впервые в истории архитектуры Казахстана встречается роспись стен. Прихожие и купольные помещения украшали узоры из желтых шести - восьмиконечных звезд, расположенных в шахматном порядке на буро-красной росписи, а также узор в виде стеблей и выгнутых листьев.

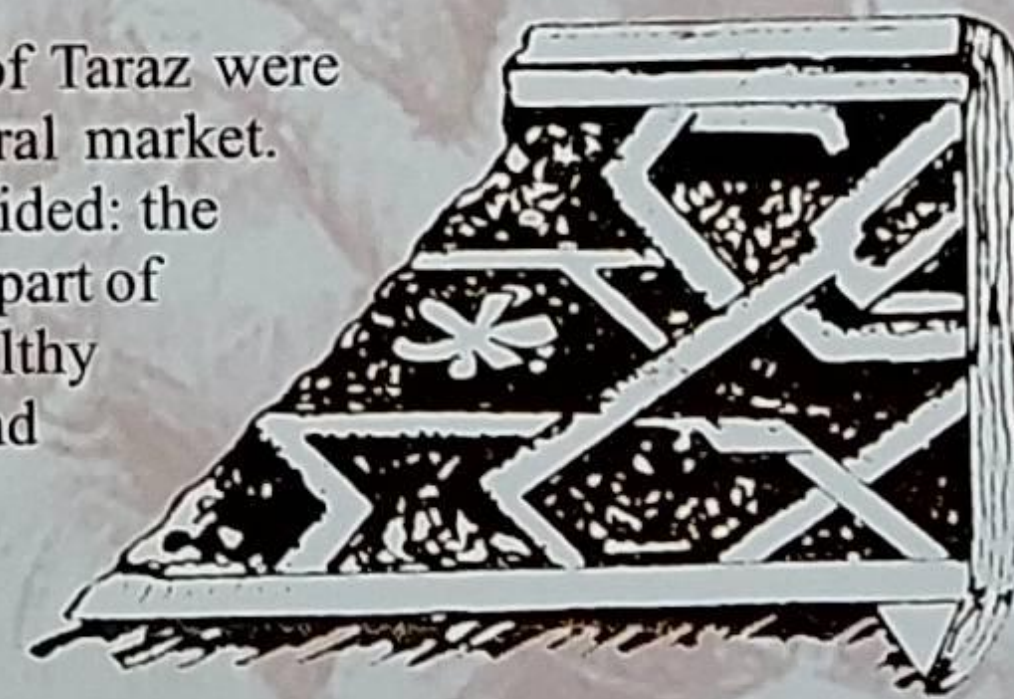
В конце 60-х годов XX столетия при строительстве современного крытого рынка была найдена еще одна баня сходная с уже описанной. Баня состояла из 4-х помещений. Кое-где сохранились глинобитные сиденья, остатки корыт и ванн. К сожалению, в настоящее время обе бани являются лишь памятниками археологии. Они охраняются государством, т.к. возможно в будущем станет возможно их изучение и восстановление.

К этому же времени ученые относят и строительство **каменного моста** на р. Талас. Это был мост, по которому переправлялись караваны по Шелковому пути: ехали купцы, путешественники, жители самого Тараза.

А сейчас от него сохранились небольшие остатки камня-плиты, да кое-где виднеются каменные блоки. Впервые об этом мосте сообщают арабский путешественник аль-Макдиси в X в., в XIII в. лаосский монах Чань-Чунь.

The Settlement of Taraz (1st - 18th centuries)

Remains of the oldest part of the ancient settlement of Taraz were discovered buried under the site of modern-day Taraz's central market. Firstly, the **citadel**, where those of high and influential rank resided: the rulers and spiritual leaders. Attached to the citadel was a walled part of the city known as the **shakhristan**, where noblemen, wealthy merchants and craftsmen resided and the eastern market and mosques were situated. The trade and craft outskirts of the city, the **rabads**, were linked to the shakhristan walls on all sides. Craftsmen's workshops, some craftsmen's homes and poor citizens' living quarters were all located here.

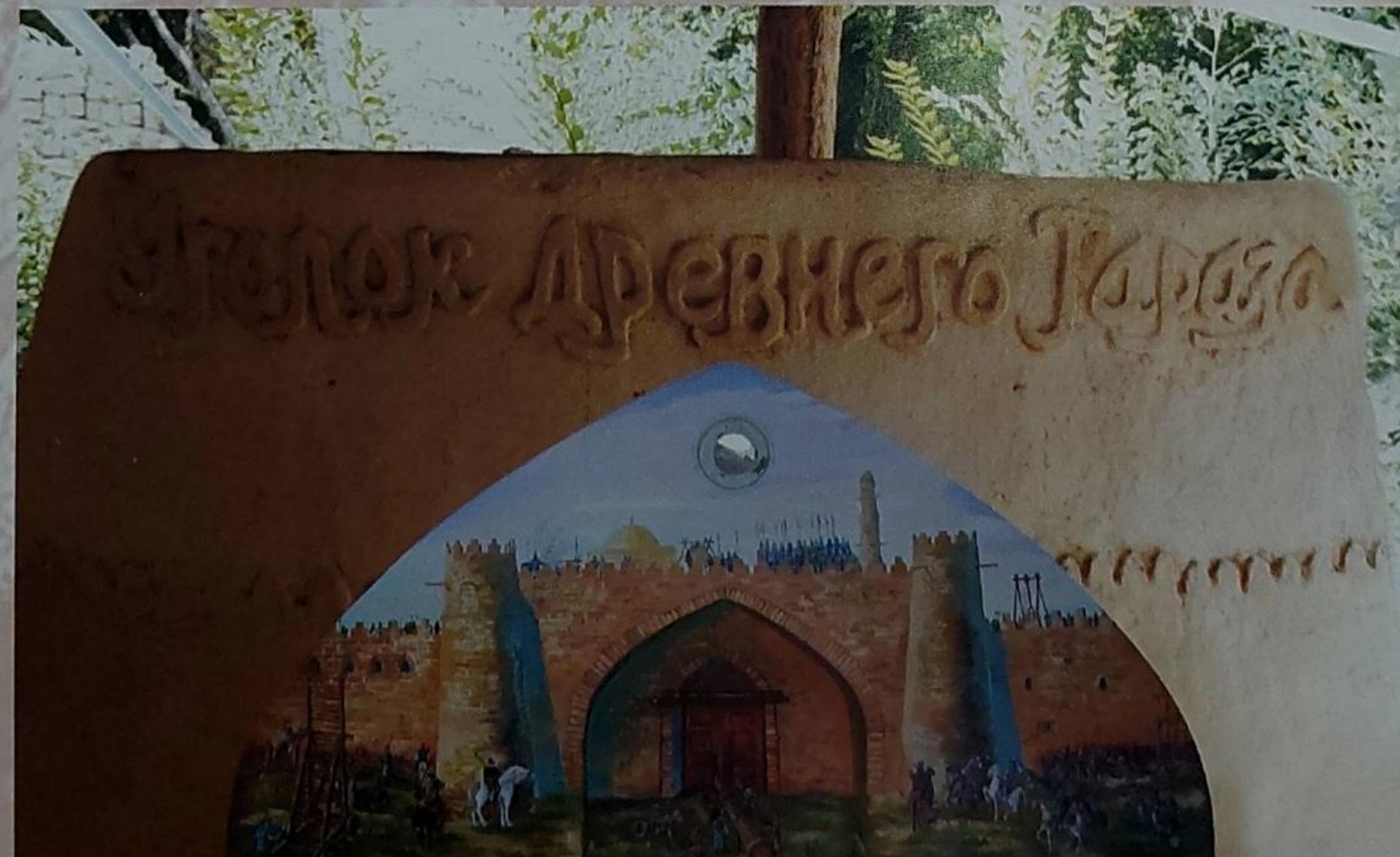

Archaeological excavations carried out on the territory of the city have shown that the city had a *water supply system made up of clay pipes*, public baths, a mint, paved streets and other constructions. The walls surrounding the city reached a thickness of 1.25m and a height of 9-10m. At present only a small part of the *eastern wall* of the shakhristan has been preserved (on Mirozoian Street).

In the middle of the 10th century, on territory including Taraz, the large state union of the *western Kara-khanid Empire* took shape. It existed until the end of the 12th century. This period coincided with an age of prosperity in Taraz. It was facilitated by the development of not only religious but also civil architecture. *Two eastern baths* testify to the high level of culture of that period; they were discovered on the territory of Taraz's modern-day central market and date from the 10th-12th centuries. One of the bath houses was excavated by A.N. Bernshtam as early as 1938. The surviving remains of its foundation, as well as sections of wall paintings, have allowed experts to ascertain its layout and decorative elements: a domed building with two sections, one for men and the other for women. The bath house's decor represented the earliest encounter of wall paintings in the history of Kazakhstan's architecture. The entrances and domed buildings were decorated with patterns of yellow six- and eight-pointed stars, laid out in a chequered formation on a brownish-red wall painting, and a pattern of stems and arched leaves.

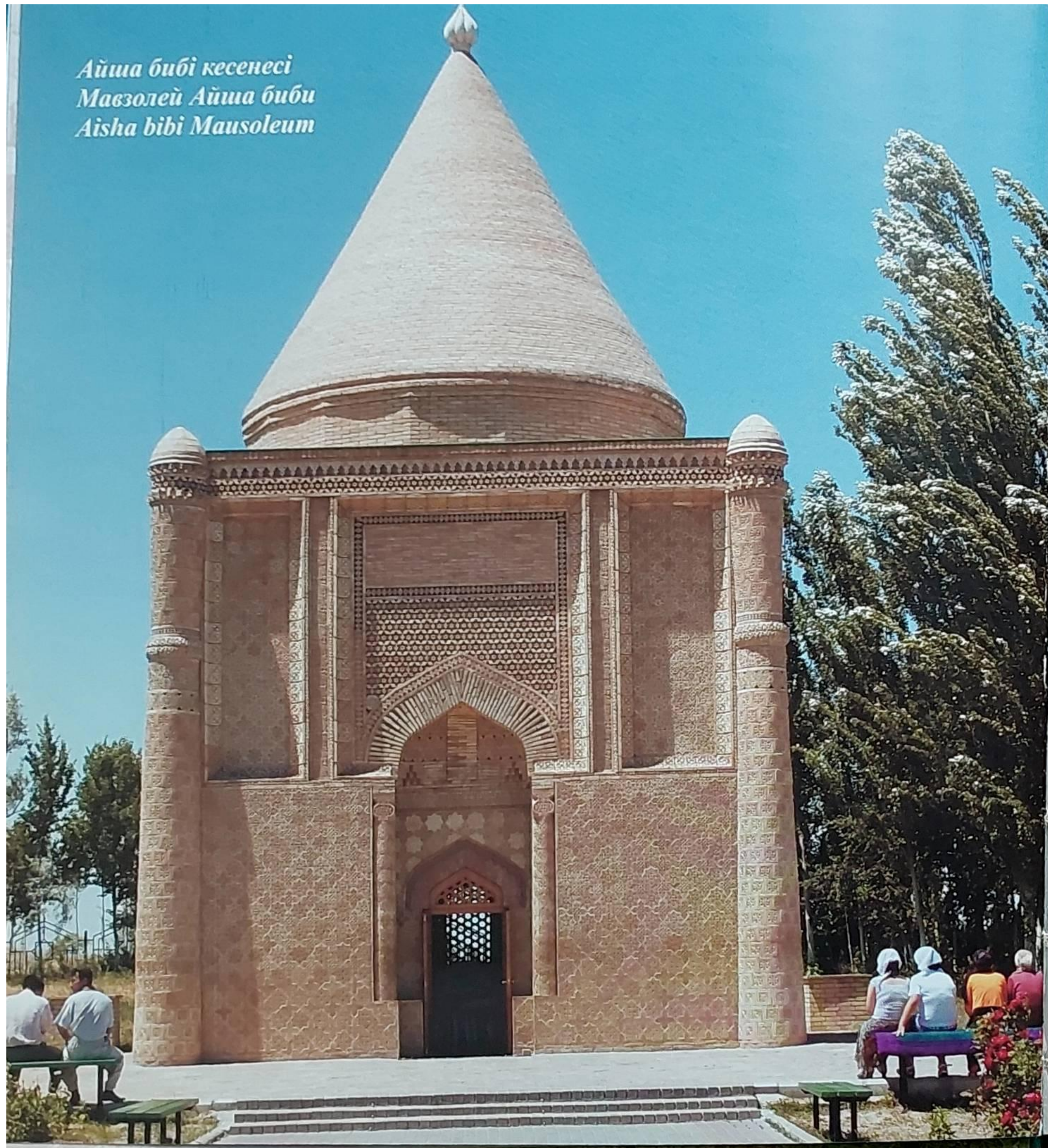
During the building of the city's covered market in the late 1960s, another bath house was found, similar to the one described above. The bath house comprised four rooms. A clay seat, remains of troughs and baths were preserved. Unfortunately, both bath houses are now merely archaeological monuments. They are protected by the state, and it may therefore become possible in the future to study and restore them.

Academics also ascribe the construction of a *stone bridge* on the River Talas to this period. It was a bridge crossed by caravans travelling along the Silk Road: traders, travellers and indeed residents of Taraz. Today only a few remnants of stone tiles can be found, and stone blocks are visible in places. The bridge was first described by Arab traveller al-Makdisi in the 10th century and then in the 13th century by Laotian monk Chan-Chun.

*Айша бибі кесенесі
Мавзолей Айша бибі
Aisha bibi Mausoleum*

*Президент Н.Ә. Назарбаев «Айша бибі» кешенінде 2005 ж.
Посещение Президентом Н. А. Назарбаевым мавзолея Айша бибі. 2005 г.
The visit of President N.A.Nazarbaev Aisha-Bibi's mausoleum, 2005 year*

Ұлттық тарихымыздың құнды жәлігерлерінің ерекше бір тармағы - діни-рухани сыйпаттағы нысандар болып табылады.

Едва ли не самыми замечательными памятниками архитектуры Казахстана являются *культурные здания*. Среди сохранившихся до нашего времени строений особый интерес вызывают мавзолеи.

Religious buildings represent possibly the most remarkable architectural monuments in Kazakhstan. Among the buildings which have been preserved to this day, the mausoleums pose particular interest.

Айша бибі кесенесі (XI-XII ғ.ғ.)

Қазақстандағы үздік сәулет ескерткіштерінің дені - діни ғимараттар болып табылады. Біздің уақытқа дейін сақталып жеткен құрылыстардың ішінде аса қызықтыратыны - осылар.

XI-XII ғасырлармен мерзімделетін сәулет өнерінің үздік нұсқасы *Айша бибі кесенесі* Тараз қаласынан 17 шақырым жерде Жамбыл ауданының Айша бибі ауылында орналасқан. Біздің ғажап өлкемізге аяқ басқан әрбір адам мұсылман әлемі құрмет тұтатын, «*әулие орын*» деп аталған ортағасырлық сәулет өнерінің інжу-маржаны Айша бибі кесенесіне ат басын бұрмай өтпейді. Ғасырлар тереңінен біздің заманымызға дейін кесененің батыс жақ қабырғасы мен оған жапсарлас қабырғаларының қалдықтары ғана жеткен. Қаншама жылдар бойы археологтар, сәулетшілер, жаңғыртушы-реставраторлар кесенені қайта жаңғырту туралы пікірталас жүргізді. XXI ғасырдың басында ол уақытта келіп жетті. Бұл жұмысты Республикалық «Қазқайтажаңғырту» мекемесінің Түркістан филиалындағы мамандары үш жыл ішінде, 2002-2005 жылдар аралығында аяқтап шықты. 2005 жылдың көктем айында кесене өзінің алғашқы қайталанбас көз қуантарлық ғажап келбетіне енді.

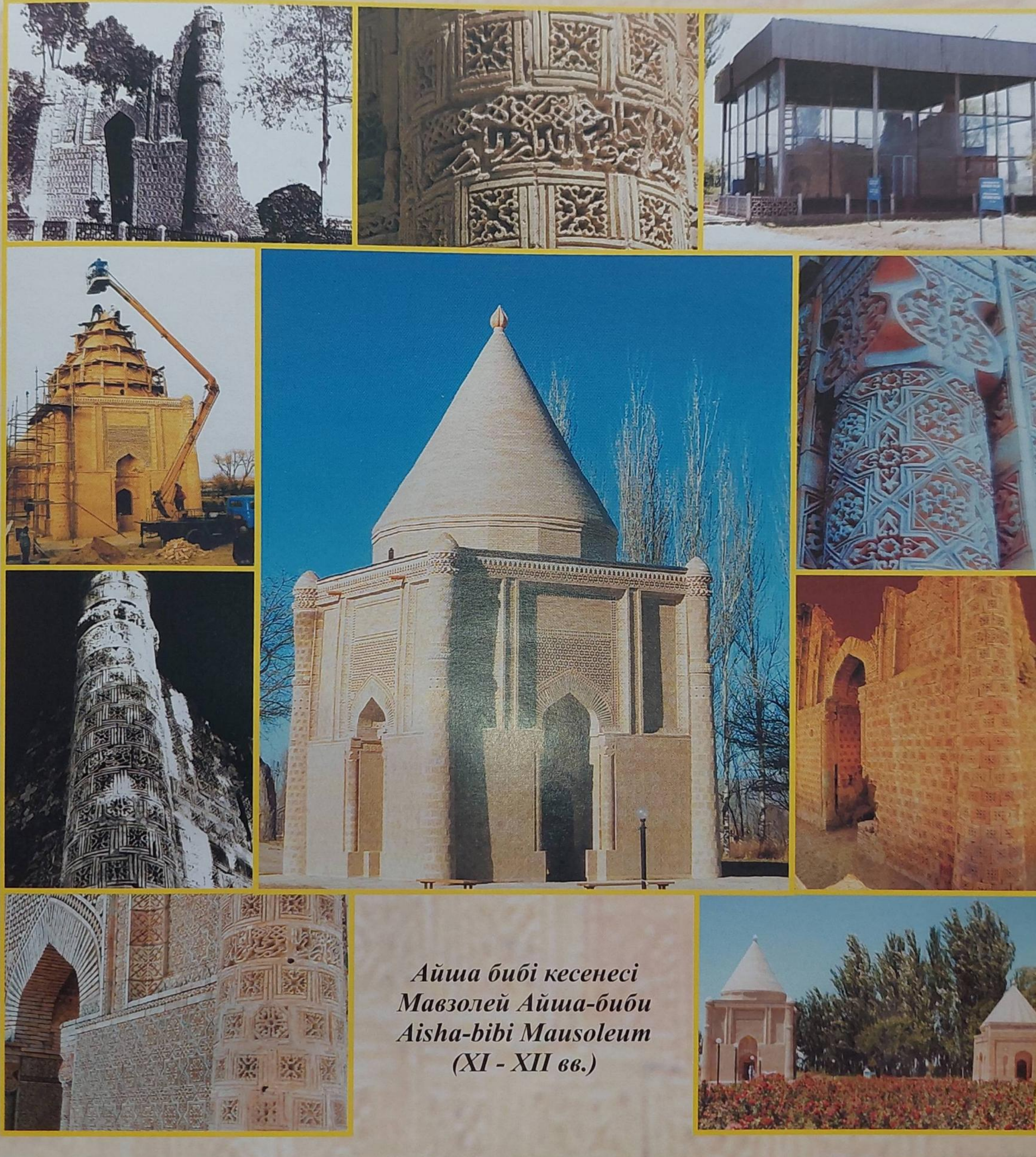
Кесене жобасы шаршы формалы бұрыштарында колонналары бар құрылыс. Кесене қабырғаларының сыртқы жағы қолдан ойылған ою-өрнектері бар *62 түрлі* терракот қыш тақталармен көмкерілген. Әр қилы үйлесім мен нұсқалардан тұратын, түрлі өсімдік гүлдері мен геометриялық түрлер сарынындағы өрнектерге бай. Бұл орталық Азия мен Қазақстандағы өнбойы ою-өрнектермен көмкерілген жалғыз ескерткіш.

Сондықтан да Айша бибі кесенесі қазақ халқының ежелгі ою-өрнегін сақтаған мұражай іспетті. Қабырғаларының ортасында жебе бейнелі иіндермен көмкерілген терең қуыстар бар. Колонналардың жоғарғы жағы ваза түрінде жасалған. Бұрыш колонналары, жоғары қарай сүйірлене жасалған белдеушелері өсімдік гүлді оюлармен өрнектелген терракот қыш тақталардың 18-ші қаланымында (3,4м биікте) арабтың *куфа* әріптерімен оюланған «*Күз... бұлттар... жер ғажайып...*» деген тылсым сөздер жазылған. Кесененің ішкі жағында жер бесік тұр.

Кесене құрылысына антисейсмикалық мақсатта *арша* ағашы пайдаланылған.

Жерленген адам туралы тек аңыздар ғана сақталған. Аңыздардың бірінде Тараз билеушісі Қараханға іңкәрлік сапары кезінде жылан шағып, қайтыс болған, *Зеңгі баба* мен *Ануар бегімнің* ару қызы Айша бибі туралы айтылады. Аңыз бойынша - Қарахан өзінің сүйіктісіне арнап керемет кесене салдырған.

Айша бибі кесенесі
Мавзолей Айша-биби
Aisha-bibi Mausoleum
(XI - XII вв.)

Мавзолей Айша-биби (XI-XII вв.)

Совершенно уникальный, неповторимый мавзолей Айша биби находится в с. Айша Биби, Жамбылского района, в 17 км от города Тараза. Каждый, кто посещает наш замечательный край, непременно должен посетить шедевр средневекового зодчества, так называемое «святое место», почитаемое в мусульманском мире. Из глубины веков до нашего времени сохранились только стена западного фасада и незначительные фрагменты других частей мавзолея. Не одно десятилетие историки, археологи, архитекторы - реставраторы вели дискуссии о возрождении памятника. И это время пришло в начале XXI века. В течение трех лет с 2002 по 2005 годы специалистами Туркестанского филиала РГП «Казреставрация» велись реставрационные работы. Весной 2005 года мавзолей предстал во всей своей красе.

Сегодня мавзолей представляет собой квадратное в плане сооружение, углы которого оформлены трехчетвертными колоннами. Снаружи стены мавзолея покрыты резными терракотовыми плитками. Архитектурный декор мавзолея представляет собой сплошную терракотовую облицовку с богатыми разнообразными геометрическими и растительными мотивами узоров в различных вариантах и сочетаниях. При солнечном освещении игра света и тени придает зданию удивительную ажурность и живое дыхание. Это единственный в Казахстане и Средней Азии памятник архитектуры, который полностью облицован резными терракотовыми плитками. В оформлении фасадов использовано более 60 типов уникальных терракотовых плиток различных форм и узоров. Поэтому мавзолей Айша Биби, является своего рода музеем, хранящим орнаментальные сокровища казахского народа.

В центре стены располагается ниша со стрельчатой аркой. Имеющиеся по бокам полуколонны в верхней части выполнены в виде вазы. Угловые колонны слегка сужаются кверху, где они украшены пояском изразцов с растительным орнаментом и заканчиваются раструбом. На 18-ом ряду кладки (на высоте 3,4 м) западных колонн имеются пояски с надписями, выполненные куфическим стилем арабского алфавита. Сохранились слова в переводе означающие: «Осень...Тучи...Земля прекрасна...». Внутри мавзолея сохранилось надгробие. Кроме гофрированного свода двойной кривизны, интересным новшеством в конструкции мавзолея является применение дерева (арча) в виде внутренних связей - креплений колонн, имеющих антисейсмическое значение. Высокое качество строительных работ средневековых зодчих обусловило многовековую его сохранность.

О личности погребенной сохранились лишь легенды. Одна из наиболее распространенных легенд рассказывает о красавице Айше, дочери Зенги-баба и Ануар бегим, скончавшейся от укуса змеи во время поездки к своему возлюбленному - правителю Тараза, отважному воину Карахану. Согласно легенде Карахан приказал построить мавзолей невиданной красоты над могилой своей юной невесты.

Aisha-bibi Mausoleum

Utterly unique is the 11th to 12th century Aisha-bibi Mausoleum, found in the village of the same name in Zhambyl Province, 17km from Taraz. Every visitor to the region should be compelled to visit this masterpiece of medieval architecture, a 'holy place' revered in the Muslim world. Only one original wall from the west facade and small fragments from other parts of the mausoleum were preserved over the

many centuries since its construction. The revival of the monument was discussed at length by historians, archaeologists and restoration architects before finally being accomplished at the beginning of the 21st century. Restoration works were carried out over three years, from 2002 to 2005, by specialists from the Turkestan branch of the state organisation 'Kazrestoration'. The mausoleum was revealed in all its beauty in the spring of 2005.

Today the mausoleum is square in plan and its corners are decorated with three-quarter colonnades. The outside walls of the mausoleum are entirely covered in carved terracotta tiles with rich and varied geometric and plant patterns in different combinations. The dance of light and shadow across the building in the sunshine imparts a breath-taking delicacy and vividness. Aisha-bibi is the only monument in Kazakhstan and Central Asia to be entirely covered in carved terracotta tiles. More than sixty different types of tiles make up the facade. The Aisha-bibi Mausoleum is therefore a museum in itself, preserving the ornamental treasures of the past Kazakh people.

In the centre of the wall is a niche with a pointed arch. At its sides are half-columns, finished at the top in the shape of a vase. The corner columns gently taper off towards the top, where they are decorated with a band of tiles patterned with plant ornamentation and rounded at the end. At the 18th row of tiles on the west column (at a height of 3.4m) are bands with inscriptions in Arabic lettering. The words which have been preserved translate as: 'Autumn...clouds...the earth is wonderful...'. A gravestone has been saved inside the mausoleum. Interesting innovations in the mausoleum's construction include a crimped arch of double camber and the application of wood at the base of the arch for aseismic, reinforcement purposes. The high level of building work produced by its medieval architects served to ensure the mausoleum's preservation for many centuries.

As to who was buried there, we can only guess from the legends which remain. One of the best known legends tells of a beautiful girl called Aisha, the daughter of Zengi-baba and Anuar begim, who died from a snake bite whilst travelling to see her beloved Karakhan, the ruler of Taraz and a gallant soldier. According to the legend, Karakhan ordered that a mausoleum be built on the grave of his beloved.

*Оюшы - шебер
Мастер-резчик
The master on patterns*

*Бабаджа Хатун кесенесі
Мавзолей Бабаджа-Хатун
Babadja-khatun Mausoleum*

Бабаджа Хатун кесенесі (X - XI ғ.ғ.)

Айша бибі кесенесінің маңына орналасқан. Кесене өзінің композициясы мен құрылымы жағынан өте қарапайым да қатаң. Құрылыс күйдірілген кірпіштен салынған. Қабырғаларында сәндік безендірулер жоқ, бірақ сәулеттік құрылыстың жинақы әрі қарапайым ою-өрнектері үйлесім тапқан. Кесененің көркемдік пен сымбаттылық беретін призмалық барабанға орналасқан **16 қырлы конус жабыны** - Қазақстан күмбездерінің ішіндегі ең ерекшесі. Қасбетінде: **«Бұл Бабаджа Хатун қабірі... Оны салушы»** деген жазулар бөлігі сақталған. Шебердің аты-жөні сақталмаған. Аңыз бойынша, кесене Айша арудың күтушісі болған, кейіннен бибісі өмірден өткен соң жас қабірдің өмір бойғы шырақшысы міндетін атқарған парыз адамы - Бабаджа Хатунның жер бесігі үстіне орнатылған.

Мавзолей Бабаджа-Хатун (X - XI ғғ.)

По соседству расположен мавзолей Бабаджа-хатун. Мавзолей прост по своей конструкции и композиции.

Сооружена постройка из жженого кирпича. Совершенно отсутствует декоративная отделка стен, зато в небольших размерах несложными средствами подчеркнуты детали архитектуры. Стройность и завершенность мавзолею придает необычный для Казахстана купол конусообразной формы с 16 гранями, расположенный на призматическом барабане. На главном фасаде мавзолея сохранилась часть надписи на арабском языке: «Это величественная гробница называемая Бабаджи-Хатун. Строитель ее...» Имя мастера, к сожалению, не сохранилось. По преданию мавзолей построен над могилой Бабаджи-Хатун, которая была верной няней красавицы Айши и после её кончины до конца своих дней была хранительницей места захоронения.

*Бабаджа Хатун кесенесі XX ғ. 60-70 ж.ж.
Мавзолей Бабаджи-Хатун, фото 60-х-70-х годов XX в.
The mausoleum of Babadja - Khatun, a photo of
60-70 years, of the XX century*

Its neighbouring mausoleum is that of **Babadja-khatun** (10th - 11th century). It is simple in

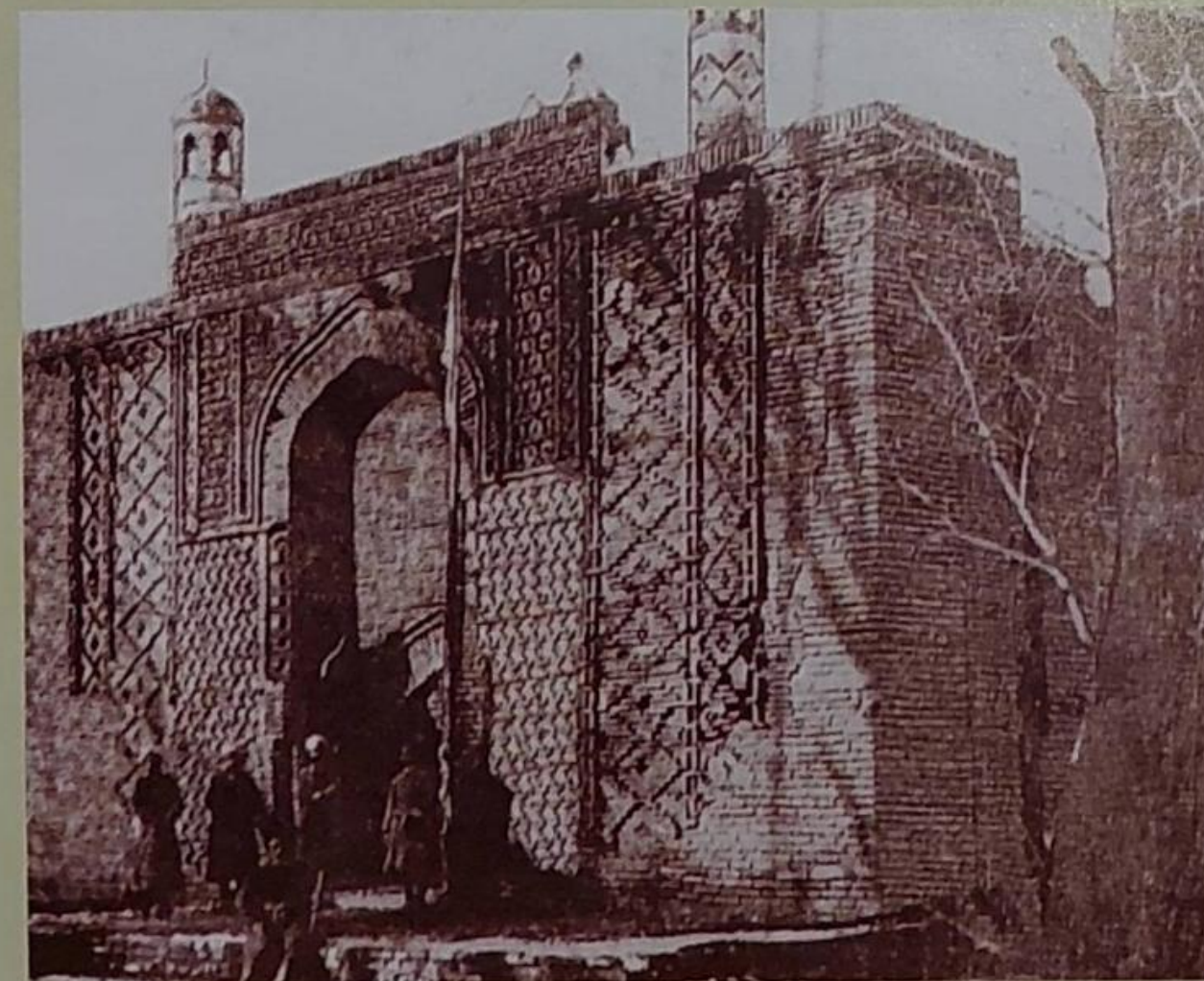
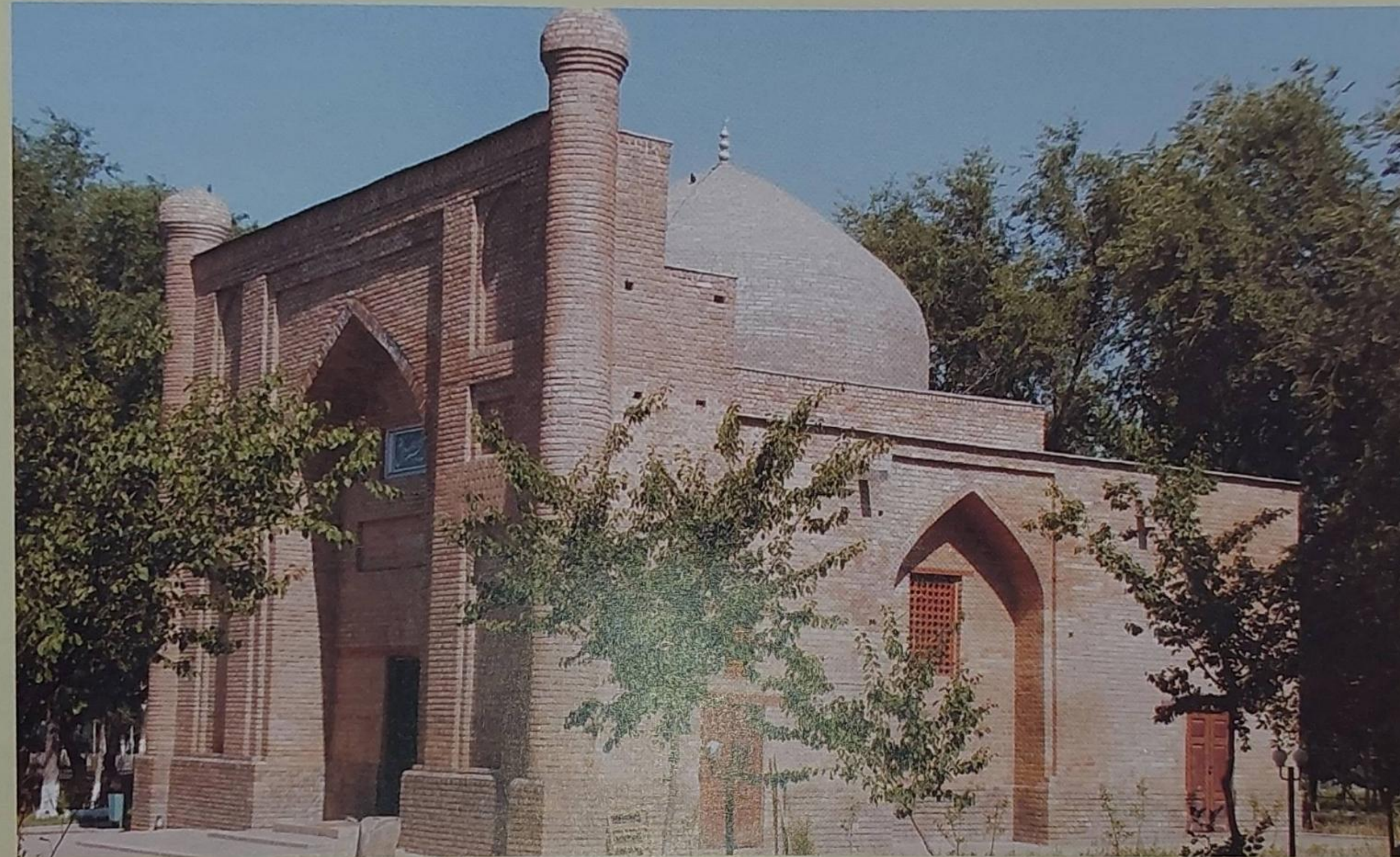
*Кесене қасбетіндегі жазу
Фрагмент надписи на фасаде мавзолея
Inscription fragment on a mausoleum facade*

structure and composition, constructed from baked bricks. No decoration is featured on the walls, though architectural details are accentuated in places in an uncomplicated manner. A cone-shaped dome with sixteen facets, set on a prism-shaped base, lends harmony and symmetry to the mausoleum. Its main facade bears the remainder of an Arabic-lettered inscription: 'This grand tomb is named Babadja-khatun. Its builder was...' The name of its builder has, unfortunately, been lost. The mausoleum was built on the grave of Babadja-khatun, who, according to legend, was Aisha's loyal nurse and guarded the place of her burial to the end of her life.

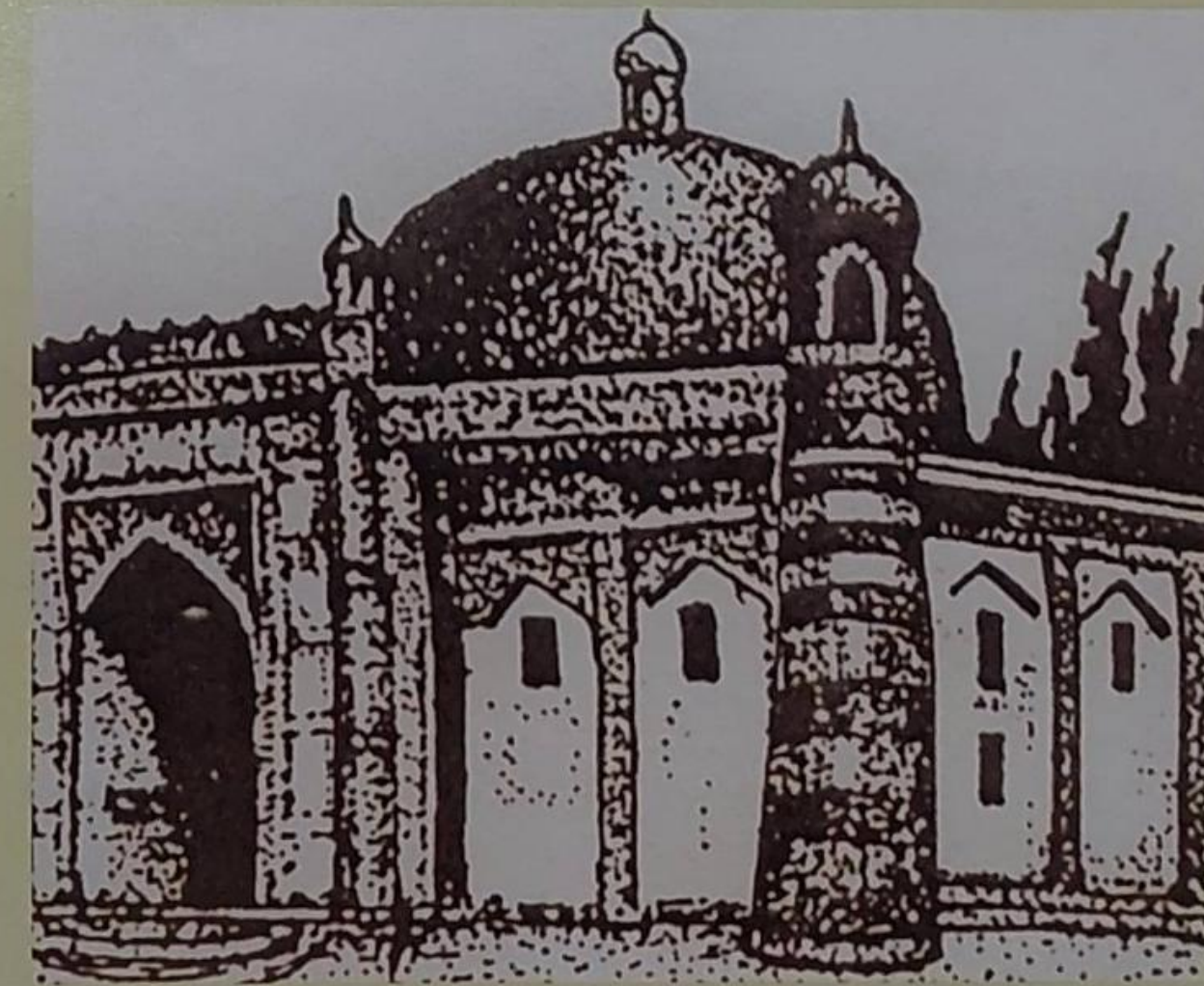
Қарахан кесенесі (XI-XII ғ.ғ.)

• Мавзолей Карахана (XI-XII вв.)

Karakhan Mausoleum (11th-12th century)

Қарахан кесенесі. XX ғ. басындағы сурет
Мавзолей Карахана. Фото начала XX в.
Karakhan Mausoleum. Photo of the early XX c.

Қараханидар әулетінің негізін салушы Абдукарим Сатук Боғраханнның
Атуш қаласындағы кесенесі. (Бомбей мұражайынан алынған) IX ғ.
Мавзолей основоположника династии Караханидов Абдукарим Сатук
Бограхан в городе Атуш (снимок из музея г. Бомбей) IX в.

Қарахан кесенесі (XI-XII ғ.ғ.)

Тараз қаласының орталығында орналасқан. Ортағасырлық *рабад* аумағындағы *діни-мемориалдық* кешенге кіреді. Кесене Қараханидтер әулетінің көрнекті тұлғасының бірі *Шах Махмуд Қараханға* арналып салынған. Кесенені салушы шебердің аты-жөні тарихта сақталмаған. Кесененің алғашқы нұсқасы біздің заманымызға жетпеді. *1906 жылы* жергілікті тұрғындардың күшімен алғашқы кесененің орнына қайта салынған, алайда оның сәндік өрнектері жойылған. Кесененің алғашқы келбеті мен сәулеттік құндылығын тек *1902 жылы* түсірілген *фотосуреттен* ғана көре аламыз. Суретте кесене шаршы формалы. Бас қасбетінде кірпіштен өрілген өрнектер бар. *1961 жылғы* қазба жұмыстары кесенені сәндеу үшін *30-ға* жуық түрлі терракоттар пайдаланылғанын анықтады. Кіре беріс иіні сүйірлене қаланып колоннаға тірелген. 1836-1936 жылдар аралығында қаламыз *Қараханның* құрметіне *Әулиеата* деп аталды.

Қарахан кесенесі
Мавзолей Карахана
Karakhan Mausoleum

Қазір бұл жер бесік орналасқан орталық залы, үш бұрышында үш *худжра* бөлмелері бар порталды-күмбезді құрылыс. Қарахан кесенесінің қабырғалары патшалық кезеңінің кірпіштерімен өрілген. Күмбезі мен аркалық ойықтары ғана XI ғасырдағы кірпіш-плиткалармен салынған. Кіре беріс маңдайшасында: «*Алладан басқа құдай жоқ, Мұхаммед оның елшісі*»-деген Құран сөздері өрнектелген. Соңғы қайта жаңғырту жұмыстарын Тараз қаласының 2000 жылдық мерекесіне орай 2002 жылы Республикалық «Қазқайтажаңғырту» мекемесі жүргізді.

Мавзолей Карахана (XI-XII ғғ.)

Мавзолей «*Аулие-Ата - святой отец*» расположен в центральной части г. Тараза (на пересечении улиц Толе би и Байзак батыра), входит в культово-мемориальный комплекс, сформировавшийся на территории средневекового рабада. Считается, что он построен над могилой одного из представителей династии Караханидов - Шах Махмуда Карахана. К сожалению, история не сохранила для нас имена мастеров, строивших мавзолей. Не сохранился до наших дней и сам мавзолей в своем первоначальном виде. Современный мавзолей был построен силами местных жителей в 1906 году на месте прежнего, при этом полностью утратил декоративную облицовку. Судить о первоначальном облике мавзолея и его архитектурной ценности, мы можем лишь по дошедшей до нас фотографии 1902 г. Судя по фотографии, мавзолей имел квадратную композицию. Главный фасад был украшен кирпичным узором. Как показали раскопки 1961 года, для отделки использовалось до 30 разновидностей терракоты. Арка над входом в мавзолей была выделена клинчатой кладкой, оконтуренной кирпичом, опиралась на колонки.

Сейчас перед нами предстает портално-купольное сооружение с центральным залом, где расположено надгробие, и тремя угловыми помещениями - худжрами. Стены мавзолея

Карахана сложены из “царского” кирпича. И только в куполе и арочных нишах внутри встречаются кирпичи - плитки мавзолея XI в. Надпись над входом в мавзолей на арабском языке, повторяя первую строку Корана гласит: «Нет Бога кроме Аллаха и Мухамед пророк его...». Последняя реставрация мавзолея проведена в 2002 г. РГП «Казреставрация» к 2000-летию древнего города.

The *Karakhan Mausoleum (11th-12th century)*, also known as 'Aulie-ata' ('sacred father'), is situated in the central part of Taraz (on the intersection of Tole bi and Baizak batyr Street), and was part of the religious memorial complex which took shape on the territory of the medieval rabad. It is thought to have been built on the grave of one of the representatives of the Karakhanid dynasty Shakh Mahmud Karakhan. Unfortunately, the names of the mausoleum's builders have been lost over the centuries. Indeed, the mausoleum itself as it originally appeared was not saved. The modern mausoleum was built by the efforts of local residents in 1906, on the same site of the previous mausoleum, though without any of its decoration. We can only judge what the original mausoleum may have looked like, and its architectural value, by a photograph taken in 1902. The photograph shows that the mausoleum was square in form and that its main facade was decorated with brick patterns. Excavations carried out in 1961 revealed that up to thirty varieties of terracotta decoration were used in the mausoleum's workmanship. The arch above the entrance was wedge-shaped, lined with bricks and supported on columns. Nowadays, on visiting the Karakhan Mausoleum, we are faced with a domed construction with a large entrance, a central hall where the gravestone is located and three small corner rooms. The mausoleum's walls are made from bricks from the Tsarist period; only the dome and arched niches inside the mausoleum are made from brick-tiles from the 11th century building. The inscription in Arabic ligature above the entrance recites the first line of the Koran: 'There is no God but Allah and Mohammad is his Prophet...' The most recent renovations were carried out in 2002 by the state organisation 'Kazrestoration', in time for the 2000-year anniversary of the ancient city of Taraz.

Дәуітбек кесенесі • Мавзолей Давудбека
Dautbek Mausoleum

Дәуітбек кесенесі (XIII ғ.)

Сол дәуірдегі ескерткіштерден бізге дейін жеткен тағы бір жәдігер - Дәуітбек кесенесі. Оның толық аты-жөні - **Ұлық Білге Икбалхан Дәуітбек-Шамансур.**

Кесене алғашында күмбезі жартылай иілген аркаға бекітілген төрттаған түрінде болған. Аркалар плиталардан қаланған тұғырға орналасты. XIX ғ. соңында аркалы кіре берісі мен қабырғалары кірпішпен қайта өрілгендіктен кесене қазіргі қалпына енді. Оңтүстік бұрыштарының жоғарғы жағы минарет тәріздес етіп жасалған. Қабіртастағы жазуды А.Б.Бартольд танып оқыған. Онда: 1262 ж. 31 наурызда қайтыс болған түркілік қолбасшы, «қалам мен қылыштың иесі, жаны таза момындардың жанашыр қорғаушысы» жерленген деген жазулар бар.

Мавзолей Давудбека (XIII ғ.).

Из памятников XIII века до наших дней сохранился мавзолей Давудбека. Его полное имя Улуг-Бильге Икбал-хан Давуд-бек-Шамансур.

Первоначально мавзолей имел вид киоска, на четырех полукруглых арках которого держался купол. Арки покоились на бутовом фундаменте.

Свой современный вид мавзолей приобретает в конце XIX в., когда возводится «рубашка» мавзолея, закладываются арочные проходы. У южного прохода сооружаются два ложных минарета. Надпись на надгробии была прочитана В.А.Бартольдом. В ней говорится, что здесь погребен тюркский военачальник, «владелец пера и меча», «покровитель ислама и правоверных», умерший 31 марта 1262 г. Автор и строитель мавзолея неизвестны.

Dautbek Mausoleum (13th century)

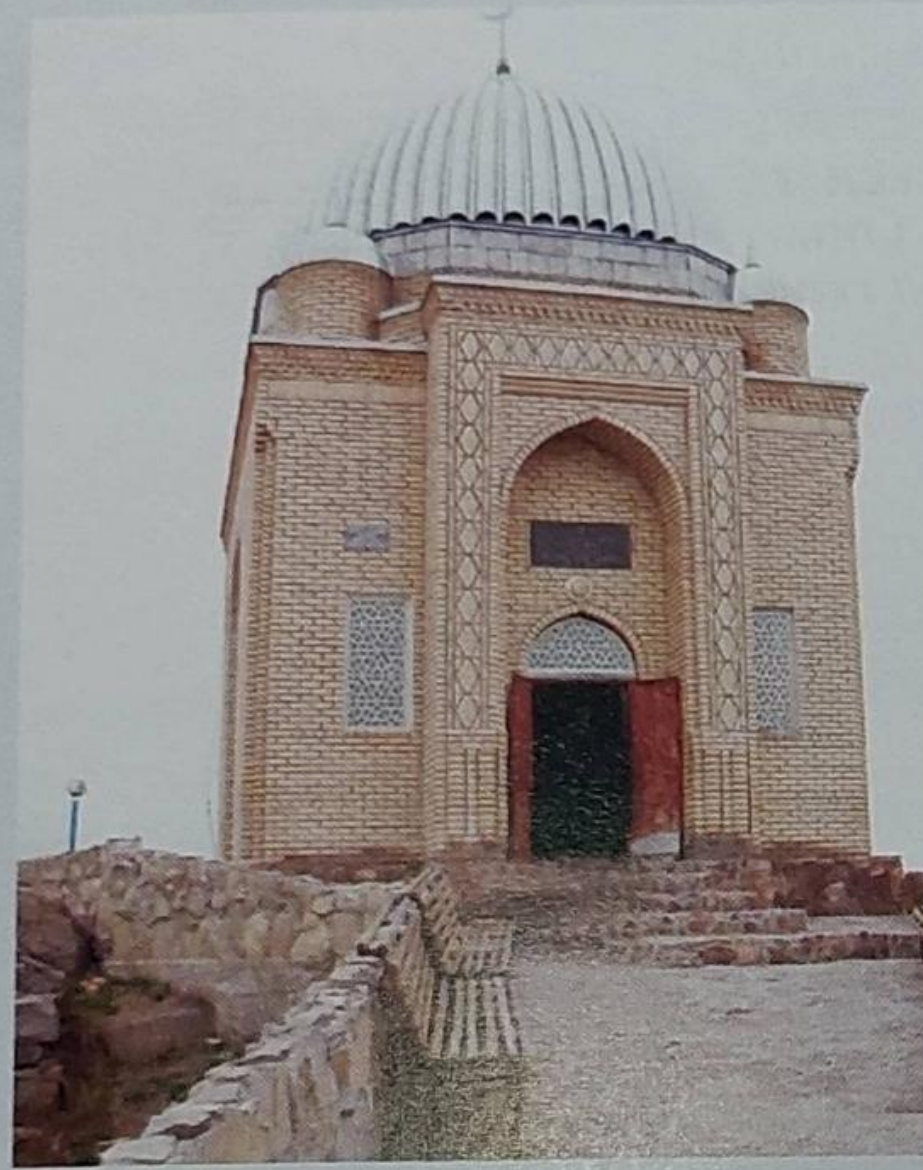
Of the monuments dating from subsequent centuries, linked with the gradual decline of Taraz under the onslaught of numerous enemies, the Dautbek Mausoleum (13th century) has been preserved to this day. The full name of the buried was Ulug-Bilge Ikbalkhan Dautbek Shamansur.

The mausoleum originally resembled a marquee four semicircular arches supporting a dome. The arches rested on a crushed stone foundation.

The mausoleum acquired its modern-day appearance at the end of the 19th century, when walls were built to close up the arched entrances. Two dummy minarets were built at the south entrance. Archaeologist V.A. Bartold deciphered the inscription on the gravestone, which tells us that the Turkic military commander buried here was a 'master of both pen and sword' and 'defender of Islam and the faithful' who died on 31st March 1262. The designer and builder of the mausoleum are unknown.

Дәуітбек кесенесі
Мавзолей Давудбека. Фото конец 40-х начало 50-х годов XX в.
Dautbek Mausoleum

*Тектурмас кесенесі
Мавзолей Тектурмас
Tekturmas Mausoleum*

настоящему времени обрушенный, а через реку Талас некогда пролегал каменный мост, от которого сохранилось лишь несколько плит - опор. В 30-е годы XX столетия многие памятники истории и культуры, особенно культовые, были частично или полностью уничтожены в результате действий воинствующих атеистов. Эта судьба коснулась и мавзолея XIV века. К счастью, сохранилась его фотография (80-е годы XIX в.). В 2001 г. были проведены археологические исследовательские раскопки археологом А. Итеновым и к 2002 г. был построен новый мавзолей, на точном месте старого. Для мавзолея характерны строгие формы, подчеркивающие средневековый стиль. Среди местных жителей мавзолей известен как Тек-Турмас и считается местом погребения святого Султан-Махмуд-хана. А само название Тек-Турмас в переводе с тюркского языка означает «Беспокойное место».

Tekturmas Mausoleum (14th century)

The Tekturmas Mausoleum was built in the 14th century on the right bank of the River Talas. Zoroastrian (a religion founded by the Persian prophet 'Zoroaster' in the late 7th or early 6th centuries BC), Muslim and Christian cemeteries can all be found on top of the hills here, while an ancient underground passage can be found at the base of the hills; a stone bridge could be found across the River Talas at one point but only a few fragments of this remain. In the 1930s, many historical and cultural monuments, particularly religious ones, were partially or entirely destroyed as a result of the actions of militant atheists. Fortunately, a photograph of the mausoleum was saved (from the 1880s). The mausoleum is characterised by its severe form. Investigative excavations were carried out in 2001 by the archaeologist A. Itenov, and a new mausoleum was built for 2002 on the exact site of the former. It was known by local residents as 'Tek-turmas' and considered to be the burial site of the holy Sultan Mahmud-khan. The name 'Tek-turmas' itself means, in Turkic, 'unsettled place'.

Тектурмас кесенесі (XIV ғ.)

XIV ғасырда Талас өзенінің оң жағалауында **Тектурмас кесенесі** салынған және бұл діни орындардың бірі болған. Осы төбенің басында зороастризм, христиандық, мұсылмандық рәсімдегі зираттар орналасқан. Төбенің етек жағында ежелгі жерасты жолы және Талас өзені арқылы өтетін тас көпір болған. XX ғасырдың 30 жылдарындағы атеистердің дінге қарсы саясаты кезінде көптеген тарихи-мәдени ескерткіштер толықтай немесе жартылай қирады. Тектурмас кесенесінің тек фотосуреті ғана сақталып қалған. (XIX ғ. 80 жылдар). Кесене формасы қарапайым. Аталған мекенге 2001 жылы археолог А.Итенов археологиялық қазба жұмыстарын жүргізді. 2002 жылы кесененің алғашқы орнында жаңадан кесене тұрғызылды. Кесене жергілікті халыққа Тектурмас атымен белгілі **Сұлтан-Махмудхан** жерленген орын ретінде белгілі. Ал Тектурмас сөзінің өзі түркіше «**тынымсыз орын**» дегенді білдіреді.

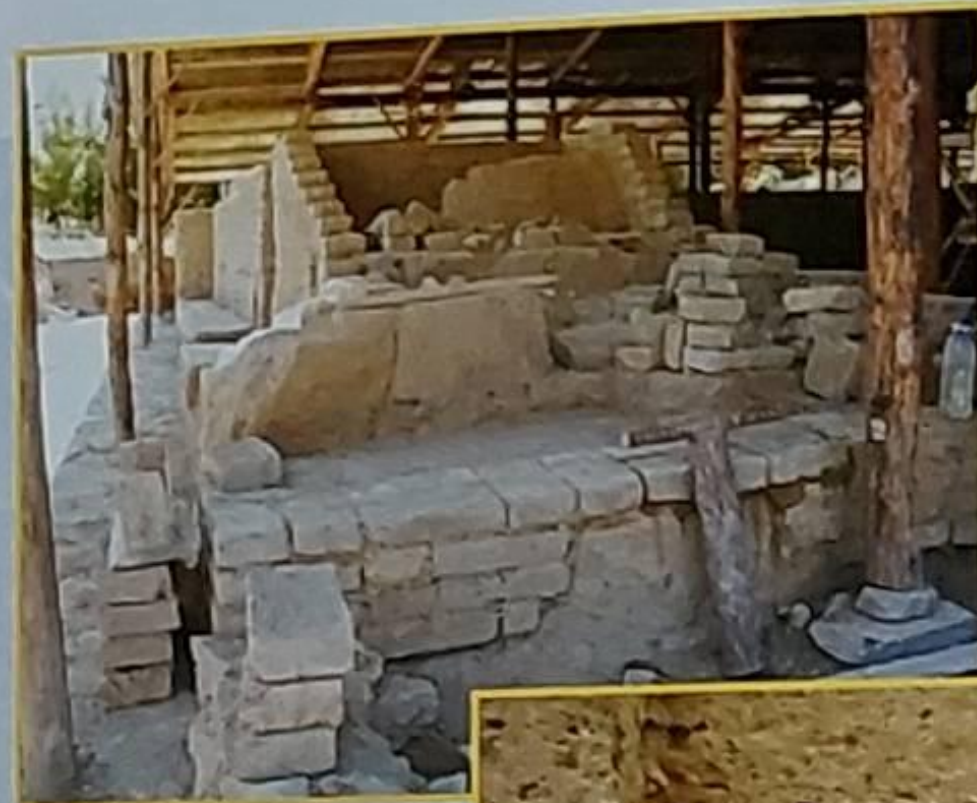
Мавзолей Тектурмас (XIV в.).

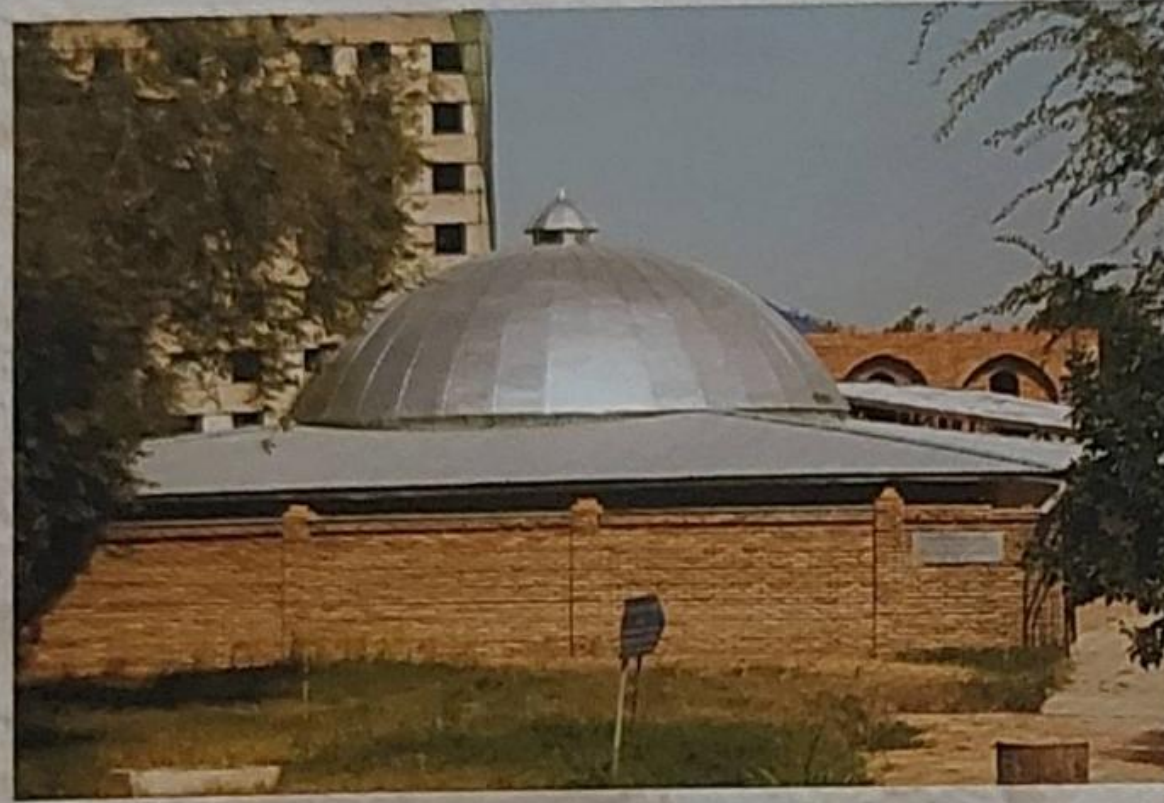
На правом берегу Таласа находится одно их культовых мест X-XIV веков. А на вершине холма располагается мавзолей Тектурмас. В его округе находятся разновременные некрополи зороастрийцев, мусульман, христиан. У подножья холма лежит древний подземный ход, к

*Тектурмас кесенесі - XX ғ. басындағы сурет
Мавзолей Тектурмас. Фото начала - XX в.
Tekturmas Mausoleum. Photo of the early - XX c.*

*Ерте Ислам дәуірінің мешіті. Киелі нысанның қайта жаңғыруы
Мечеть раннего Ислама. Этапы возрождения святыни*

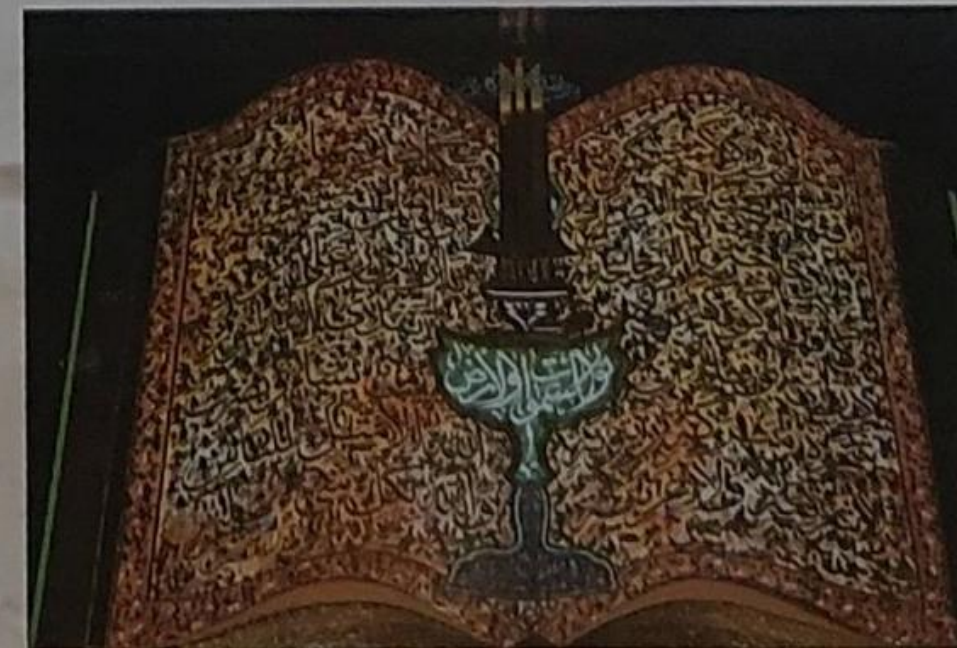
Ерте Ислам дәуірінің мешіті

Ежелгі Тараз қаласының №3 батыс рабадының аумағында, Қарахан кесенесінің маңында, 2005 жылдан академик К.М.Байпақовтың басшылығымен Ә.Х.Марғұлан атындағы Археологиялық институтының экспедициясы жұмыс істей бастады. Елімізде алғаш рет көне ескерткіштерді қалпына келтіріп, археологиялық қазба жұмыстарына демеуші болатын меценаттар табылды. Археологиялық жұмыстарды Е.Баймурзиннің басшылығындағы «Өлкетану» қоғамдық қорының тікелей

қолдауымен, Алматыдағы «Страйк» қаржылық-заңгерлік компаниясы қаржыландырды. Жүздеген жылдар бойы мінәжат үйінен естіліп жататын киелі жаңғырық жаңадан түлеген ғибадат орнынан қайтадан естіле бастады. Қазба жұмыстарының нәтижесінде ежелгі мешіттің қалдықтары табылды. Нысанның кейбір бөліктері зерттелді, сарапталды. Табылған жәдігердің құндылығы-оның Орта Азия аумағына Ислам өркениетінің енуі жайлы тарихшыларды әлі күнге дейін толғандырып келе жатқан сұрақтарға нақты жауап береді. Түбегейлі зерттеу нәтижесінде - табылған нысанның, VIII ғасырмен мерзімделетін мешіт Қазақстан жеріндегі ерте Ислам дәуіріне сәйкес құрылыс екендігі анықталды. Қирандыны тазалау кезінде колонналарға тұғыр болған тастар, шығыс жағында мінәжат етушілер отыратын *суфа*, ал батыс жағында *михрабтың* орны табылды. Ежелгі мешіт қайта жаңғыртылып Тараз жеріндегі алғаш рет ашылған ашық аспан астындағы музей ретінде көпшілік қауымға есігін ашты.

Мечеть раннего Ислама.

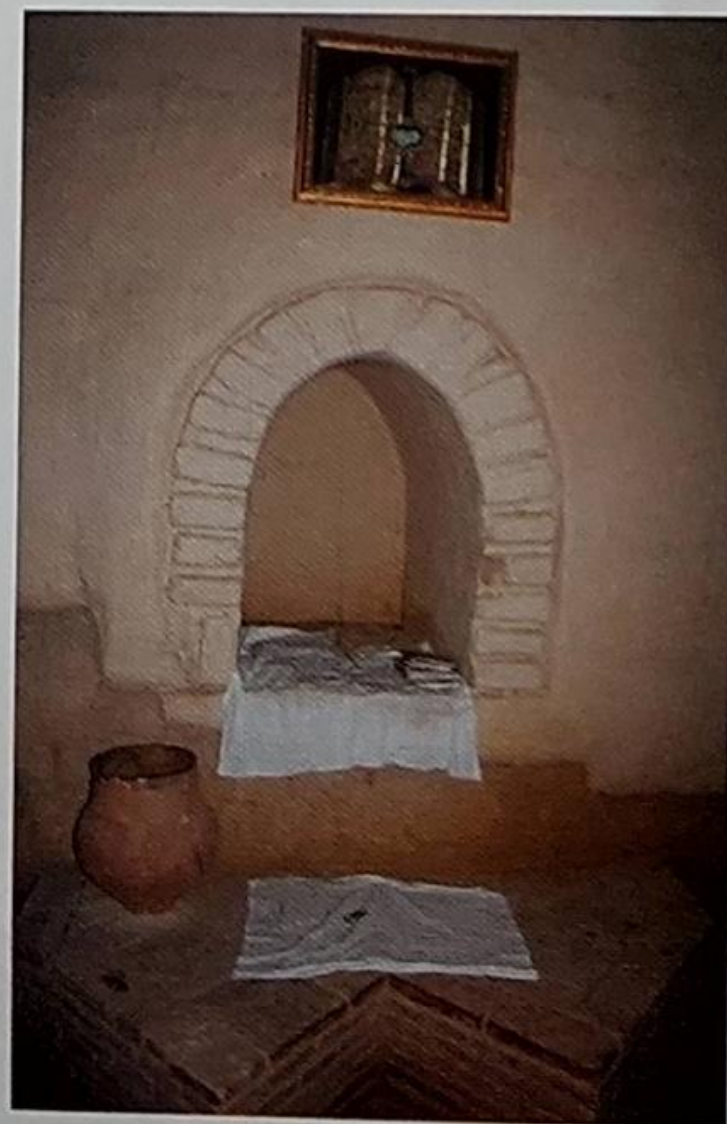
На территории *западного рабада №3* древнего Тараза, неподалеку от мавзолея Карахан, в 2005 году начала работу Таразская археологическая экспедиция Института археологии им. А. Х. Маргулана, возглавляемая академиком К. М. Байпаковым. Впервые в стране нашлись меценаты, которые поддерживают археологические раскопки и восстановление памятников старины. Археологические работы финансировала Алматинская финансово-юридическая компания «Страйк» (Нуриев Эльман Мамедович, Абдрашитов Эмиль Халиевич) при непосредственной помощи общественного фонда «Өлкетану», возглавляемого Е. Баймурзиным. В результате проведенных работ были найдены остатки древней мечети. Фрагменты этого объекта подвергли анализу и экспертизе. находка уникальна еще и тем, что дает определенный ответ на все еще существующий среди историков вопрос о времени возникновения исламской культуры в ареале Центральной Азии. В результате историки пришли к выводу, что время создания этого сооружения датируется примерно VIII веком, что можно отнести к раннему периоду ислама в Казахстане. Среди руин были найдены пилоны. На восточной стороне - софа, на которой в древности сидели

молящиеся, а на западной стороне сооружения выявлено место *михраба* (молитвенная ниша в стене мечети, обращенная в сторону Мекки). В настоящий момент отреставрированный объект является первым на территории Тараза музеем под открытым небом. Молитвы, звучавшие в этом храме тысячелетие назад, снова раздаются под сводами куполов.

Early Islamic Mosque

In 2005, a Taraz-based archaeological expedition from the A.Kh. Margulan Institute of Archaeology, led by the academic K.M. Baipakov, began work on the territory of ancient Taraz's *rabad no. 3* (east of the centre), not far from the Karakhan Mausoleum. For the first time in Kazakhstan's history, sponsors were found to fund the archaeological excavations and revival of the country's monuments. The Almaty-based financial law company 'Strike' (Elman Mamedovich Nuriev and Emil Khalevich Abdrashitov) financed the works by establishing the 'Olkentanu' ('Regional Studies' in Kazakh) fund, headed by E. Baimurzimnyi. *Remains of an ancient mosque* were discovered as a result of the works carried out. Fragments were subjected to analysis and examination. The find was also unique in providing a definite answer to the much-debated question among historians about the time of the infiltration of Islam into Central Asia. Historians came to the conclusion that the mosque was built around the eighth century, which may relate to the early period of Islam in Kazakhstan. Pillars were discovered among the ruins. On the eastern side was a seat where those praying would have sat, and on the west side a mihrab was discovered. The restored monument has become the first open-air museum in Taraz. Prayers which were spoken in this building over a thousand years ago will soon resound once again under its domed vaults.

Қайта қалпына келтірілген ортағасырлық мешіт. X-XII ғ.ғ.
Средневековая мечеть. X-XII вв. Реконструкция
Medieval mosque. X-XII cc. Reconstruction

1-х-х- 2----- 3 - - - -

Схема округи Тараза:

- 1 - города, входившие в сферу влияния Тараза в VIII-IX вв.;
- 2 - города, входившие в сферу влияния Тараза в X-XII вв.;
- 3 - города, входившие в сферу влияния Тараза в XIII-XIV вв.;

Карта из книги Т.Н. Сениговой. Средневековый Тараз. Алма-Ата, 1972 г.

Тараз қаласы «Ұлы Жібек жолындағы» өркениеті дамыған ірі қалалардың бірі болды. Қалада әлемге аты шыққан ғалымдар, ақындар, түрлі кәсіппен шұғылданатын шеберлер өмір сүрді, түсті металдардан теңге құятын орын жұмыс істеді. Тараздың «алтын белдеуінде» жоғарғы деңгейдегі құрылыс нысандары бар. Оны өздерінің маңыздылығымен ерекшеленетін 35 қала-қоныстар көмкеріп тұрды. Олар-Төменгі Барысхан, Құлан, Мирки, Баласағұн, Жікіл, Ақыртас, Оххум, Бектөбе, Төрткөл, Төңкеріс, Адахкент т.б.

Тараз был крупнейшим средневековым центром цивилизаций, одним из основных перевалочных пунктов Великого Шелкового пути. Здесь жили и творили великие поэты, ученые, мастера разного профиля, город имел свой монетный двор. Окружал наш город «золотой пояс» прекрасных городов и селений. Исследования последних лет доказали что, в «золотом поясе» Тараза находятся около 35 городов, которые имели высокую культуру градостроительства, со своими особенностями и значениями. На протяжении многих лет на городищах Нижний Барсхан, Кулан, Мирки, Баласагун велись археологические работы. Вот некоторые из них:

Taraz was an important centre of civilisation and one of the first staging posts of the Great Silk Road. It was home to great poets, academics and craftsmen of various trades, and the town boasted its own mint. A 'golden belt' of fine settlements and villages surrounded the city. Research from the last few years has indicated that there were around 35 settlements in the 'golden belt', all of which possessed a high standard of building and their own characteristic features and significances. Archaeological works are currently being led in the ancient settlements of Lower Barskhan, Kulan, Mirki and Balasagun. Listed below are a few of them:

Төңкеріс қалашығы (VI-VII ғ.ғ.)

Қалашық Тараз қаласындағы Жамбыл даңғылы мен А.Сухамбаев көшесінің қиылысында орналасқан. Шаршы тұрпатты болып келген алаң. Алаңның шет жақтары жалданып, ал орта тұсы ойпаңдалып жатыр. Бұрыштарындағы мұнаралары үйінді түрінде сақталған. Мекеннің солтүстік-батысында биіктігі 1,5-2 м қабырғаларымен қоршалған үйінділер жатыр. Солтүстік-батыс бөлігінде көне ордың ізі сақталған.

Усадьба Тонкерис (VI-VII вв.)

Находится на проспекте Жамбыла и угол улицы Сухамбаева г.Тараза.

Представляет собой квадратную площадку. Сохранились остатки вала с башнями по углам. Юго-западнее усадьбы находятся также остатки сооружений в виде трех бугров высотой 1,5-2 метра, не огражденных стеной. В северо-западной части прослеживаются следы древнего рва.

The Tonkeris Farmstead (6th-7th centuries)

Situated on Zhambyl Avenue and the corner of Sukhambaev Street in Taraz, the Tonkeris Farmstead is a square site with raised edges and a sunken centre. Remains of an embankment with towers in the corners have been found here. South-west of the farmstead are remains of a construction in the shape of three mounds 1.5-2m tall, unenclosed by walls. In the north-west part are traces of an ancient trench.

*Қыш дастархан сынықтары
Фрагменты керамических дастарханов
Fragments of dastarkhans*

Төрткөл қалашығы (VI-VIII з.з.)

Ы.Сүлейменов атындағы көшенің бойына орналасқан. Ол керуен-сарайдың орны болуы мүмкін деген болжамдар бар. Төрт бұрышты болып келген. Биік қабырғалары қорғандары болған. Мекен аумағында қыш ыдыстардың сынықтары көптеп кездеседі. Кешеннің оңтүстік-солтүстік бағыттары тұрғын үйлермен шектелген. Қазір қалпына келтіру жұмыстары жүргізіліп жатыр.

Усадьба Торткуль (VI-VII вв.)

Расположена по ул. Сулейманова. Возможно это остатки караван-сарая. Представляет собой прямоугольную площадку. Края площадки с трех сторон возвышаются над её поверхностью, что позволяет предположить существование укрепленных стен. На территории усадьбы в большом количестве попадаются фрагменты керамической посуды. В настоящее время усадьба ограничена с двух сторон жилыми постройками.

The Tortkul Farmstead (6th-7th centuries)

Situated on Suleimanov Street, the Tortkul Farmstead may possibly represent remains of a caravan settlement. It is a square site, the edges of which are raised on three sides, suggesting the earlier presence of fortified walls. A large quantity of ceramic crockery fragments was found on the site of the farmstead. Today it is surrounded on two sides by residential buildings.

*2007-2008 ж.ж. археологиялық қазба жұмыстары
Археологические раскопки 2007-2008 годов
Archeological excavations of 2007-2008 years*

Жікіл қалашығы (VIII-XII ғ.ғ.)

Жамбыл ауданы, Жалпактөбе ауылы маңына орналасқан қалашық. Зерттеуші А.Н. Бернштамның айтуы бойынша, Жікіл қалашығының аты сол дәуірдегі тұрғылықты Жікіл тайпасының атымен аталған. Қалашық қалдықтары төртбұрышты үйінді түрінде сақталған.

Жазба деректерде Жікіл «Тараздан адам дауысы жетерлік жерде орналасқан кішкене қала» ретінде сипатталған. «Оның айналасында қорған қабырғалары және ішкі қамалы бар. Үлкен мешіт орталық базарда тұр». Қала XII ғасырға дейін өмір сүрген, ол жайлы Махмұд Қашқари да айтып өтеді. Жікілге Талас өзенінің жағалауында орналасқан, Тараздан 5 шақырым жердегі Жалпактөбе қалашығы да сәйкес келеді дейтін болжам бар.

Қабырғалары сабан кірпіштен қаланып, тастан жасалған іргенің үстіне өрілген. Жікіл қаласының керамикасы арасында өсімдік өрнектерімен айшықталған ойма нақышты сапытаяқтар, доға тәріздес және өрнек иінді түріндегі құлақтары бар қазандар, қыштан және алебастрдан жасалған дөңгелек үстел - дастархандар, шырағандар кездесті. Бұл арадан табылған металл теңгелер құрылыс кешенінің VII-XIV ғасырларда салынғанын көрсетеді. Ал жоғарғы қабаттағы боялған керамиканың сынықтарына қарағанда құрылыс X-XII ғасырларға жатады. Қазба жұмыстары қаланың бекініс сипатын анықтауға септік етті. Қабырғалар 4 м. биіктікте сақталған. Қабырғаның ірге тұсындағы қалыңдығы 5 м, жоғары биіктеген сайын қабырғалар жіңішкіре түскен.

Городище Жалпактөбе (Жикиль) (VIII-XII вв.)

Находится в с. Жалпактөбе Жамбылского района.

По мнению А.Н. Бернштама городище Жикиль получило свое название от имени тюркского племени Жикиль, часть которого жила в районе озера Иссык-Куль, а другая у Тараза. От городища сохранился шахристан в виде прямоугольной возвышенности. Прямоугольный в плане холм (90/95 м), высотой 3-4 м. Цитадель прослеживается в восточной части. Сохранились следы рва. Вход на городище находился в середине южной стены. Обнаружены жилые постройки, сложенные из сырцового кирпича. В центре на полу устроен открытый очаг, вдоль стен обнаружены суфы.

The ancient settlement of Zhalpaktobe (Zhikil) (8th-12th centuries)

Situated in the village of Zhalpaktobe in Zhambyl Province. According to A.N. Bernshtam, the ancient settlement of Zhikil is so called because of the Turkic tribe of the same name, part of which lived in the region of Lake Issyk-Kul and the rest of which lived in Taraz. It is a rectangular hill of size 90 x 95m and 3-4m tall. A shakhristan in the form of a raised rectangular area has been preserved, as have remains of the citadel in the eastern part of the settlement, and remains of a moat. The entrance into the settlement is situated in the middle of the south wall. Residential constructions made from mud brick were also discovered, featuring an open fire in the centre of the building and a long clay seat along the walls.

Аэрофототүсірілім. Аэрофотосъемка. Аэроп hotograph

Атлах (Жуан төбе) қалашығы (VI-XII з.з.)

Қазір Қырғыз елінің жерінде жатыр. VI-VII ғасырларда дәуірлеген уақыты болды. Атақты араб географы Аль-Максидидің жазбасында, 751 жылғы араб және қытай әскерлері арасындағы соғыс, атақты «Атлах-Талас шайқасы» осы аймақтағы шешуші оқиға болды. Қалашық төртбұрышты болып келген, солтүстік батыс жағы биіктеу.

Городище Джусван-тобе - Атлах (VI-XII вв.)

Памятник археологии, находится на территории Кыргызстана в Таласском районе. (В 30 км. от современного Тараза). Возникает в VI в. и наибольшего расцвета достигает в VI-XII в. Сведения о нем имеются у арабского географа аль-Макдиси. Именно здесь в 751 году произошла судьбоносная для всего региона битва арабов с китайцами - Атлахское сражение. Городище представляет собой прямоугольную площадку. В северо-западной части городище расположена округлая площадка, возвышающаяся над остальной частью.

The ancient settlement of Dzhuban-tobe Atlakh (6th-12th centuries)

An archaeological monument situated on the territory of Kyrgyzstan. Having emerged in the 6th century, this ancient settlement prospered greatly until the 12th century. Information about the settlement was recorded by the Arab geographer al-Makdisi. It was here that the fateful battle between the Arabs and the Chinese took place in 751AD, the 'Battle of Atlakh', which determined the future of the entire region. The settlement is a rectangular site, the north-west of which features a raised rounded area.

Адахкент (Қаракемер) қалашығы (VII-XII з.з.)

Жамбыл ауданы Қаракемер ауылынан оңтүстік-батысқа қарай екі шақырым жерде орналасқан. Ескерткіш 2 төбеден тұрады. Оның біреуі тікбұрыш тұрпатты, екі деңгейлі, бұрыштарымен тараптарға бағытталған. Осы төбелердің айналасында мөлшері 1 шақырым қашықтықта ұзын қабырғаның қалдығы сақталған. Қалашықтың үстінгі қабатынан керамиканың, бұйымдардың қалдықтары табылған.

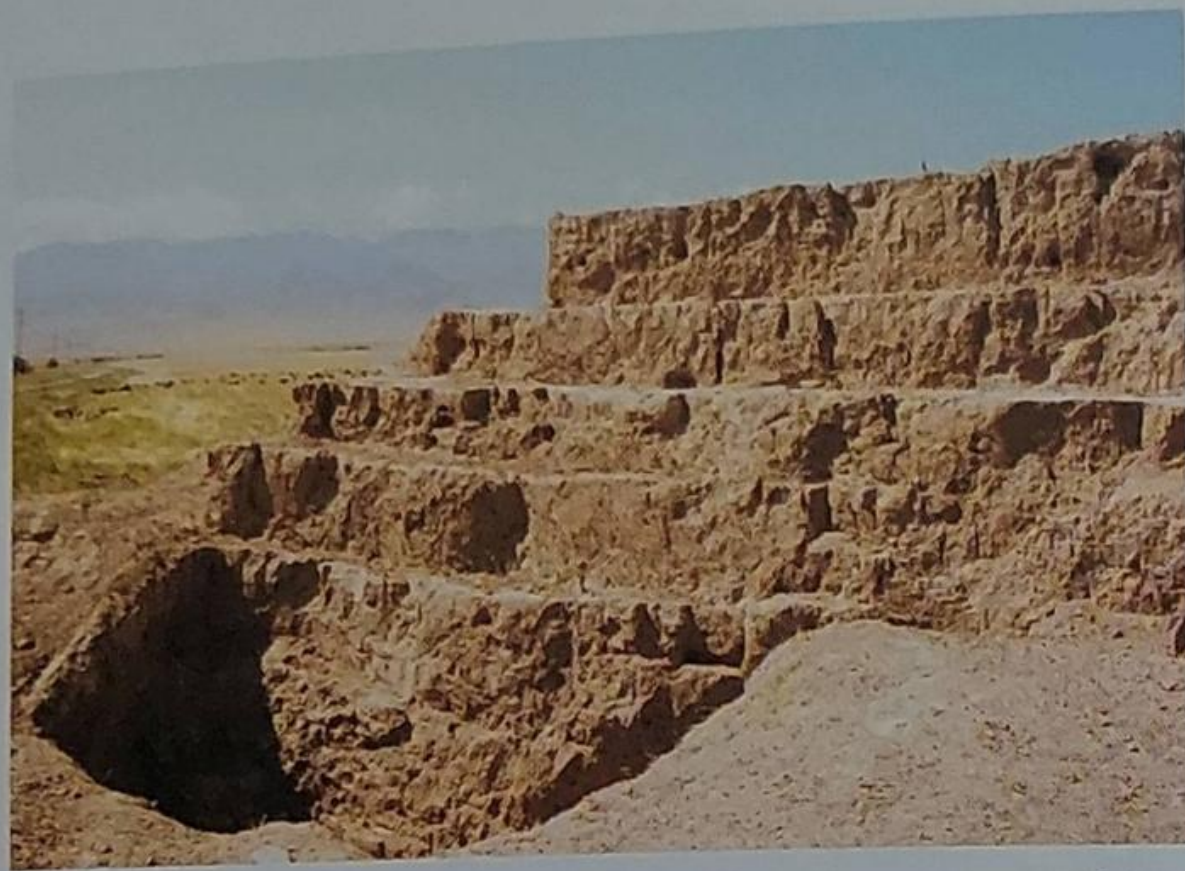
Городище Каракемер (Адахкент) (VII-XII вв.)

Расположено в Жамбылской области, Жамбылском районе, в 2-км к юго-западу от села Каракемер. Городище состоит из двух бугров. Один из них прямоугольной формы, двухъярусный, ориентирован углами по сторонам света. Вокруг этих бугров на расстоянии примерно около 1 км. сохранились остатки длинных стен. На поверхности городища обнаружены фрагменты неполивной керамики.

**The ancient settlement of Karakemer (Adakhkent)
(7th-12th centuries)**

Situated in the Zhambyl region of Zhambyl Province, 2km south-west of the village of Karakemer, the site comprises two mounds. One of them is two-tiered and rectangular in form. Surrounding the mounds at a distance of about 1km are remains of a long wall. Fragments of non-water-bearing ceramic vessels were found on the surface of the settlement.

Құлан қалашығы. (VI-XII ғ.ғ.)

Т.Рысқұлов ауданы, Құлан ауылының маңында орналасқан. Құлан қалашығы алғаш рет VII ғ. I - жартысына жататын жазба деректерде кездеседі. Қытай тақуасы Сюань-Цзяның жол бағдарламасында және Тан династиясының тарихында қала Цзюй-Лань деген атпен аталып өткен. Ол туралы VIII-X ғ.ғ. «Ұлы Жібек жолы» бойында орналасқан қалаларды сипаттаған араб авторлары да жазып өткен. Араб географы А.Максиди былай деп жазған:

«Құлан бекіністі қала, онда соборлы мешіт

(Медина) бар, ол үлкен Тараз жолында» Құланмен бірқатар тарихи оқиғалар байланысты. Мәселен, 740 ж. түргеш бегі Құрсұл батыс-түрік қағанатының ең соңғы қағаны Ашин Сыньды осында өлтірсе, 840 ж. араб әскерлері Құланға дейін жеткен.

Қаланың топографиясынан шахристан, ішкі қамал және шығыс жағынан бекініссіз рабадтың іздері аңғарылады. Қаланың орталық бөлігінің қирандылары ауылдан солтүстік-шығысқа қарай 1,5 шақырым жерде орналасқан. Ішкі қамал қирандының солтүстік-батыс бұрышында. Осы күні ол биіктігі бірнеше метрге жуық төртбұрышты, үстінде алаңы (40x40м) бар төбе тұрпатты. Ішкі қамалдың барлық бұрыштары мұнарамен көмкерілген. Қала сыртынан, тереңдігі 1 метрге жуық, ені 15 метрлік ормен қоршалған. Қалаға кіретін жер екеу. Олар оңтүстік және шығыс үйінді жолдардың қабырғасынан басталады.

Археологиялық ізденіс оны үш кезеңге бөледі. VII-VIII ғ.ғ., IX-X ғ.ғ., XI-XII ғ.ғ..

Алынған мәліметтер бойынша ішкі қамалдың орнында басында, VII-VIII ғасырларда, қабырғалары *пахсадан* қаланған ғимараттар тұрған деп болжауға болады. Жаңа құрылыс кешені көне қаланың қалдықтары үстіне тұрғызылған. Ойма өрнектермен әшекейленген көптеген қыш қақпақтар мен дастархандар бұл қабатты IX-X ғ.ғ. мерзімдеуге мүмкіндік береді. Табылған керамика сынықтары, құрылыс құралдары, қалашықтың XI-XII ғасырларда өмір сүргендігін дәлелдейді. Уақыт мөлшерін ғимарат едендерінен, табылған қарахан дәуірінің бақырлары қуаттайды.

Городище Кулан VI - XIII вв.

Комплекс разновременных памятников расположен на территории и вблизи села Кулан р-н им. Т. Рыскулова, Жамбылской области.

Впервые Кулан упомянут в источниках VII в. китайским паломником Сюань Цзянем. В VIII-X вв. о нем сообщают арабские авторы, характеризующие города, расположенные на трассе Великого Шелкового пути. Арабский географ аль - Максиди сообщает, что Кулан - укрепленный город, имеется соборная мечеть, город лежит на большой таразской дороге. Город Кулан был известен как «городок на границе страны тюрков со стороны Мавераннахра». С Куланом был связан ряд известных исторических событий. Так, здесь в 740 г. был убит последний Западно-Тюркский каган Ашина Сынь.

В топографии городища прослеживаются шахристан, цитадель и следы неукрепленного рабада с восточной стороны. Снаружи городище окружено рвом, сохранившем глубину около 1 м. ширину 15 м. К городищу примыкала сельская округа площадью в 12 - 15 кв. км, окруженная валом. Цитадель находилась в северо - западном углу. В настоящее время это высокий, четырехугольный в плане холм с площадкой на верху. Все углы были укреплены башнями. Прослеживаются округлые возвышения. Археологические исследования выявили 3 культурных слоя: VII-VIII вв., IX-X вв., XI-XII вв. При археологических работах на Кулане был обнаружен уникальный дворец Карлукского правителя с очень интересным архитектурным решением. Если до сегодняшнего дня на раскопках обнаруживались в основном резные или плоские терракоты, то Куланские находки являются кирпичами - сырцами с многочисленными узорами. Остатки городища Кулан свидетельствует о том, что средневековый город являлся одним из центров ремесла и торговли на Великом Шелковом пути. В ходе археологических исследований «храмового комплекса» (2006 г.) на городище была собрана богатая и интересная коллекция керамики: котлы, кувшины, кружки, хумы, курильницы, достарханы.

The ancient settlement of Kulan (6th-13th century)

Kulan is a complex of different-sized monuments situated on the territory of the village of Kulan and its environs, in the T. Ryskulov region of Zhambyl Province.

Kulan was first mentioned in the 7th century manuscripts of Chinese pilgrim Siuan-Tszian. In the 8th to the 10th centuries it was recorded by Arab writers describing the towns situated along the Great Silk Road. The Arab geographer al-Makdisi wrote that Kulan was a fortified city with a mosque and was situated on the main Taraz road. A range of renowned historical events have been linked with Kulan. In 740AD, for example, the last West-Turkic Kagan, Ashina Syn was killed there.

As for the layout of the city, the shakhristan, citadel and traces of the unfortified rabad on the eastern side remain. The outside of the city was surrounded by a moat, preserved to a depth of approximately 1m and a width of 15m. An agricultural district, 12-15km² in size, was attached to the settlement and surrounded by an embankment. The citadel was situated in the north-west corner, and nowadays looks like a tall rectangular hill with a small flat area on top. All of the corners were fortified with towers, currently recognisable as raised mounds. Archaeological investigations revealed three cultural layers: from the 7th-8th centuries, 9th-10th centuries and 11th-12th centuries. During these works at Kulan, a unique palace belonging to a Karluk governor was discovered, with a particularly interesting architectural design. Until this point the principal findings resulting from local excavations had been of carved or flat terracotta, yet the finds at Kulan were air-dried bricks with various patterns. The remains at the ancient settlement of Kulan testify to that fact that the medieval city was a centre of craftsmanship and trade on the Great Silk Road. Archaeological investigations of the settlement's 'temple complex' (in 2006) led to the collection of a rich and interesting variety of ceramics: cooking pots, jugs, mugs, urns, candleholders and small tables.

Күш қумыра
Керамический кувшин
Ceramic jug

Мирки қалашығы (VII-XIII ғ.ғ.)

Мерке ауылының батыс шеті, Ташкент Алматы тасжолының солтүстігіне қарай орналасқан. Алғашқы тарихи атын сақтаған ежелгі қалашықтың бірі. Ол IX-X ғ.ғ. *Кудамы Ибн Хордадбектің* қолжазбаларында аталады. Ол, оны, үлкен елді мекен деп атаған. Қалаға неғұрлым тыңғылықты сипаттама берген Ал-Максиди: «*Мирки-орташа аумақты, бекемделген ішкі қамалы бар қала. Соборлы мешіті, ертеде шіркеуі болған*» деп жазады. Меркінің орталықтағы қираған орны ш.б. желісі

бойынша созылған дөңес тәрізді төртбұрыш. Қаланың оңтүстік-батыс бөлігінде ішкі қамалдың қалдықтары, көтеріңкі көрінеді. Ол ішкі қаладан қазіргі кезде кеміріліп, шымға айналған биіктігі 1,5 - 2 м. қорған дуалмен бөлінген. Қабырғаның бұрыштары дөңгелек мұнаралармен күшейтілген, ішкі қалаға кіре берісті 2 мұнара қорғап тұр. Ішкі қала - биіктігі 3 м. кемірілген қабырғамен қоршалған қиғаш төртбұрыш дөңеске ұқсас орын. Қалашықтың батыс жағындағы табиғи қорғаны, оң жағалауында биік жарқабағы мен балшықты жайылмасы бар *Көлтоған* өзені болған.

Бедерлі өрнегі бар қарапайым жасалған қыш қақпақтардың шыршалы суретпен безендірілген оқпан тәрізді шамдал сирақтары сынықтарының табылуы Меркінің пайда болу мерзімін VII - VIII ғ.ғ. жатқызуға мүмкіндік береді.

Қалашық XIII ғ. Моңғолдармен соғыста қиратылды. Ал, XIX ғасырда, Қокандықтар тұсында қала қайтадан тұрғызылды.

Қазіргі кезде ол жерде Меркі ауданының орталығы орналасқан.

Городище Мирки (VII-XIII вв.)

Расположено в Жамбылской области, Меркенском районе, на западной окраине с. Мерке. Городище одно из немногих в Семиречье сохранило свое средневековое название. Город Мирки известен начиная с VIII в. В IX-X вв. он упоминается в дорожниках Кудамы и ибн Хордадбека. Они называли его большим селением. Арабский географ аль-Максиди приводит более обстоятельную характеристику: «Мирки - город средней величины, укрепленный, имеется цитадель».

Развалины Мирки представляют собой прямоугольный в плане бугор (380 на 285 м.). В юго-западной части возвышаются остатки цитадели. Стена, отделяющая шахристан от цитадели в настоящее время превратилась в оплывший земляной вал. Сохранились остатки башен по углам и 2 башни на въезде в

*Аэрофототүсірілім. Аэрофотосъемка.
Aeror hotograph*

цитадель. Цитадель - прямоугольная площадка (110 на 75 м.) с остатками построек в виде бугров различных форм и размеров. Шахристан в плане неправильный четырехугольный бугор высотой 3 м, окружен оплывшей стеной. С северной и восточной стороны шахристана кое-где сохранились остатки рва шириной 15 м.

Археологические исследования городища начались с 1964 года и продолжаются до настоящего времени.

Раскопки городища позволили выделить три культурных слоя: VII-VIII вв., IX-X вв., XI-XII вв. Найдено большое количество поливной и неполивной керамики. Городище Мирки было разрушено в XIII в. В XIX в. поселение восстановлено кокандцами как пограничный пункт. Ныне территорию городища окружает районный центр.

The ancient settlement of Mirki (7th-13th century)

Situated in Zhambyl Province in the Merken region on the western outskirts of the village of Merke, the ancient settlement of Mirki is one of the few in Zhetysu to have kept its medieval name. Mirki was renowned from the beginning of the 8th century. From the 9th to 10th centuries it is mentioned in the travel journals of Kudamy and ibn Khordadbek, who termed it a large settlement. The Arab geographer al-Makdisi noted in more detail that 'Mirki is a town of medium size, fortified, with a citadel.'

The ruins of Mirki are rectangular in form, set on raised ground. The remains of the citadel can be found in the south-west part of the settlement. What was once the wall dividing the shakhristan from the citadel is now a sunken earth embankment. Remains of the towers can be found in the corners of the settlement and at the entrance to the citadel. The citadel is a rectangular area with remains of buildings, now represented by mounds of different shapes and sizes. The shakhristan takes the shape of an irregular four-cornered embankment 3m tall, surrounded by a sunken wall. At the north and east sides of the shakhristan are remains of a 15m-wide moat.

Archaeological excavations of the settlement have allowed experts to distinguish three cultural layers: 7th-8th centuries, 9th-10th centuries and 11th-12th centuries. A large quantity of ceramics was found on the site. The settlement of Mirki was destroyed by the Mongols in the 13th century and in the 14th century it was restored by the Kokand people as a border point. Today there is a regional centre situated on the territory of the ancient settlement.

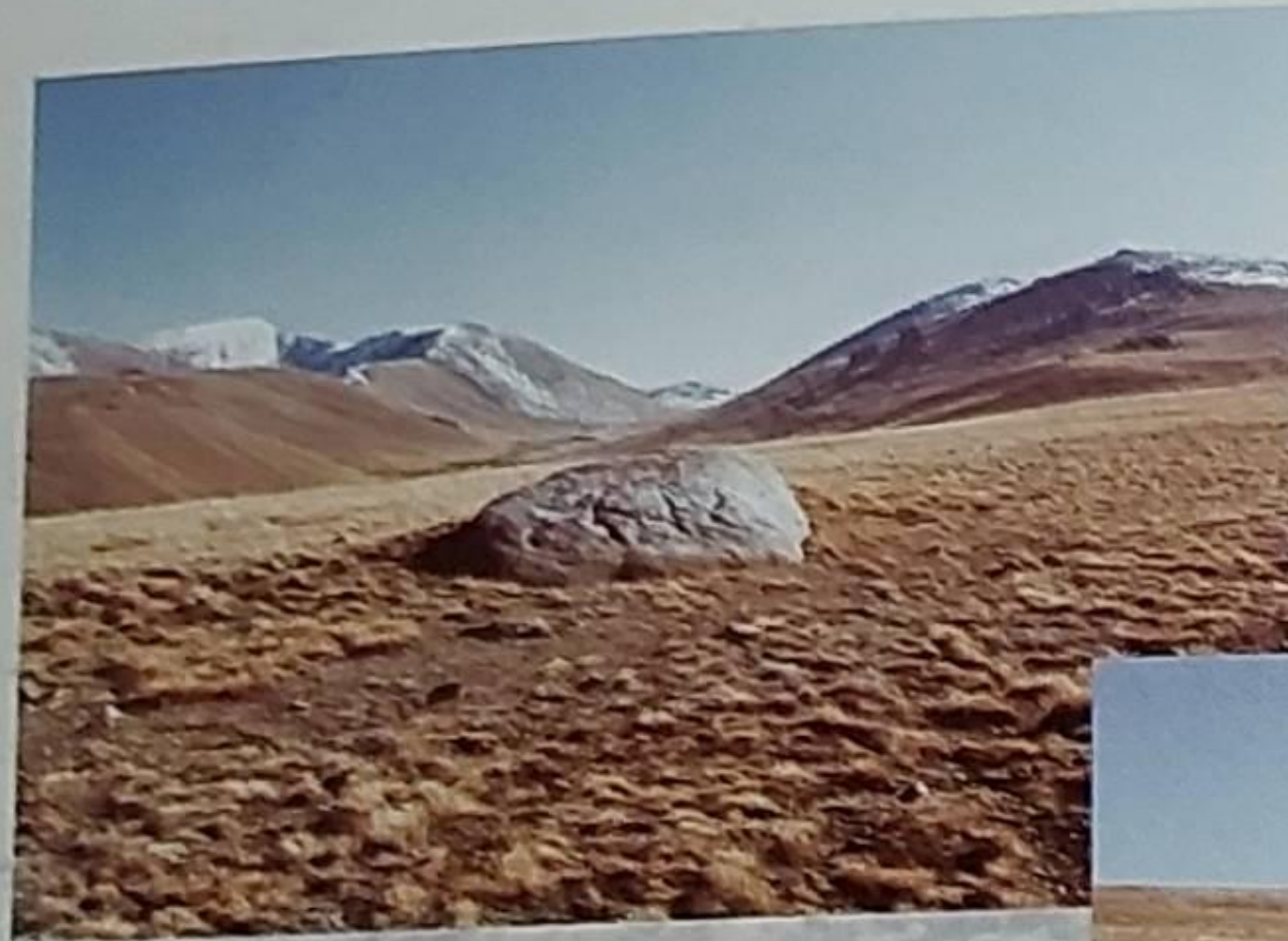
Қыш шырақ
Керамический светильник
Ceramic lamp

Құмыра сынықтары
Керамический ступкообразный сосуд
Ceramic mortar shaped vessel

*Мирки гибадатханасы
Святылище Тюрков. Мирки
Turkish sanctuaries. Merke*

Оххум қалашығы (VI-XII ғ.ғ.)

Байзақ ауданы Шахан ауылынан солтүстік-шығысқа қарай 11-13 шақырым, Сырымбет-Бостандық жолынан шығыс-батысқа қарай 300 м. орналасқан. Топографиялық жағынан күрделі, екі қатарлы қабырғалармен қоршалған ғимарат. Төртбұрыш үлгідегі аланның бекініс қабырғалары дөңестеле келе төрт құбылаға бағытталған. Мұнаралар қабырғалардың бұрыштарына периметр бойынша орналасқан. Қабырға сызықтарынан сыртқа қарай 13-15 метр шығыңқыраған. Талас өзенінің сол сағасы Қарабақыр өзен суын пайдаланған *Оххум* маңында ежелгі жер суландыру жүйесінің іздері байқалады.

Городище Оххум (VI-XII вв.)

Расположено в Байзакском районе Жамбылской области в 300 м. к западу от трассы Сырымбет - Бостандык. Сложное в топографическом отношении сооружение, окруженное двумя рядами стен. Укрепление имеет вид четырехугольной в плане площадки, окруженной оплывшим валом и ориентированной по сторонам света. Башни находятся на углах и по периметру стен. Юго-восточная башня, видимо, являлась своеобразной цитаделью. Прослеживаются остатки древней ирригации вблизи Оххума с использованием воды из левого притока реки Талас.

The ancient settlement of Okhkhum (6th-12th century)

Situated in the Baizak region of Zhambyl, 300m west of the road from Syrymbet to Bostandyk, the settlement of Okhkhum was a city-like construction in plan, and surrounded by two rows of walls. Its fortification took the form of a rectangular area surrounded by a low-lying embankment. Towers were located in the corners and around the perimeter. It seems that the south east tower was a distinctive citadel. Fragments of the ancient irrigation system near Okhkhum can still be found; the water used was drawn from the left tributary of the River Talas.

Түргештер, Арысландықтар, Қарахан және Шағатай ұрпақтары билеген дәуірлердегі көне теңгелер. VII-XIV ғғ.
Древние монеты периода правления Тюркешей, Арсланидов, династий Караханидов и Чагатаидов. VII-XIV вв.
Ancient of the period of Turgeshi, Arslanides of Karahanides and Chagataides government.
VII-XIV cc.

Түймекент қалашығы (VI-XII ғ.ғ.)

Байзақ ауданы, Түймекент ауылының оңтүстік-шығыс шетінде, Талас өзенінің оң жағалауында орналасқан. Тікбұрышты үлгідегі бұрыштарынан төрт құбылаға қарай бағытталған қалашық барлық жағынан мұнаралары биік біліктермен қоршалған. Қалашықтың ортасында жатқан дөңестер-бұрынғы ішкі бекіністің қалдық-жалдары.

Қалашықтың үстінгі қабатынан табылған қыш кірпіштер VI-XII ғ.ғ. кезеңдерге жатады. 2010 жылдан бастап археологиялық жұмыстар жүргізілуде.

Городище Түймекент (VI-XII вв.)

Расположено на юго-восточной стороне с. Түймекент на правом берегу реки Талас Байзаковского района Жамбылской области.

Городище прямоугольное в плане, ориентировано по сторонам света, со всех сторон окружено высоким валом с башнями по углам и периметру. Въезд на территорию городища был расположен в северо-западной и юго-западной стенах. Почти в центре городища расположен овальный высокий бугор - остатки цитадели. К бугру с южной стороны примыкает двор, окруженный оплывшим валом. Севернее цитадели расположена группа плоских всхолмлений, образующих как бы улочку. С 2010 г. ведутся археологические исследования.

The ancient settlement of Tuimekent (6th-12th centuries)

Situated on the south east side of the village of Tuimekent on the right bank of the River Talas, in the Baizak region of Zhambyl Province.

The settlement is rectangular in form and surrounded on all sides by a tall embankment with towers in the corners and along its perimeter. The entrances to the settlement were situated in the north-west and south-west walls. A tall oval-shaped mound can be found in almost the exact centre of the ancient settlement, representing the remains of the citadel. A court was attached to the southern side of the mound and surrounded by a sunken embankment. North of the citadel are a group of flat mounds, forming what looks like a side-street. Archaeological investigations have been carried out since 2010.

Көне дәуірлердегі теңгелер • Древние монеты • Ancient of the period

Төменгі Барысхан қалашығы (VI-XII ғ.ғ.)

Байзақ ауданы аумағында, Тараз қаласынан 1,5 шақырым жерде орналасқан. Зерттеуші Кудам Ибн Хордадбектің қолжазбаларында: «**Барысхан - Тараздан шығысқа қарай орналасқан, адамның даусы жетерлік жердегі қала. Оның айналасында қазіргі күні құлап қалған қабырға бар. Үлкен мешіт базарлардың ортасында тұр**» делінген. Қазба жұмыстарының нәтижесінде тік төртбұрыш және шаршы пішінді бірнеше үйлердің орны аршылып алынды.

Едендерінен ошақтардың орны табылды. Алаңның жанында жерге көміліп орнатылған өте үлкен бөшке секілді ыдыс бар. Соған қарап, үйдің шарап жасайтын орын екендігі анықталды.

2004 жылдан бастап археологиялық жұмыстар жүргізілуде. Қазба жұмыстары кезінде сиымдылығы өте үлкен ыдыстар, тұрғын және шаруашылық үйлері, шарап жасау орнының қалдықтары табылды.

вокруг него стена, которая уже разрушилась. Соборная мечеть среди рынков». Городище имеет вид двухъярусного прямоугольного в плане бугра (у основания 310 на 140 м.) высотой 10 м., ориентированного по сторонам света. В топографии городища различаются: цитадель и шахристан, окруженные со всех сторон оплывшим валом с башенками по углам и периметру. Наблюдается два въезда на территорию шахристана (восточный и западный), и главная улица, шедшая от них. Со стороны въездов к городищу примыкают рабады, сельскохозяйственная округа и усадьбы. Расшифровка аэрофотоснимков позволила выявить вокруг центральных развалин остатки «длинной» стены, окружавшей территорию, отступающую от центральных развалин на расстояние 1,5-2 км. С 2004 г. начаты археологические работы с последующей музеефикацией. При археологических раскопках были найдены остатки винодельни, жилые и хозяйственные помещения, большое количество керамики.

Аэрофотот?сірілім. Аэрофотосъемка. Aeron photograph

Город-спутник Тараза Нижний Барсхан (VI-XII вв.)

Находится на территории Байзақского района, в 15 км. от древнего городища Тараз, 1,5 км. юго-восточнее села Талас. Город упоминается в арабских источниках X в. у Кудам ибн-Джафара и ал-Макдиси. ал-Макдиси пишет: «Барсхан - город на расстоянии двух человеческих голосов на восток (от Тараза),

Lower Barskhan a neighbouring town of Taraz (6th-12th centuries)
 The ancient settlement of Lower Barskhan is situated in the Baizan region, 1.5km from Taraz. The town is mentioned in Arab written sources of the 10th century attributed to Kudam-ibn-Dzhafar and Makdisi. Makdisi wrote, 'Barskhan is a town situated the distance of two human voices east of Taraz, surrounded by a wall which has already collapsed. There is a mosque in the market.' The settlement is two-tiered and rectangular in plan, 310 x 140m in size and 10m high. The citadel and shakhristan are easily discerned in the city's planning, surrounded on all sides by a sunken embankment with towers in its corners and along its perimeter. There are two entrances to the shakhristan's territory (east and west) and a main street leading away from them. The rabads are attached to the settlement on the sides of the entrances, as are the agricultural outskirts and farmsteads. Aerial photographs of the settlement have revealed the presence of remains of a long wall which encircled the central ruins at a distance of about 1.5-2km. Archaeological works were begun in 2004 in order to prepare the settlement for tourists. Remains of a winery, residential buildings and workshops and a large quantity of ceramics were found during the excavations.

Тараз аңғарынан табылған археологиялық олжалар
Археологические находки из Таласской долины

Жылтыратылған қыш табақ X-XII ғ.ғ.
Блюдо поливное X-XII вв.
Glaze ceramics, 10th - 12th centuries

Қола шырағдан XI-XII ғ.ғ.
Бронзовые светильники XI-XII вв.
Bronze lamp, 11th - 12th centuries

Хұм - үлкен құмыра XI-XII ғ.ғ.
Хум - большой кувшин XI-XII вв.
Khoom. Pitcher. 11th-12th centuries

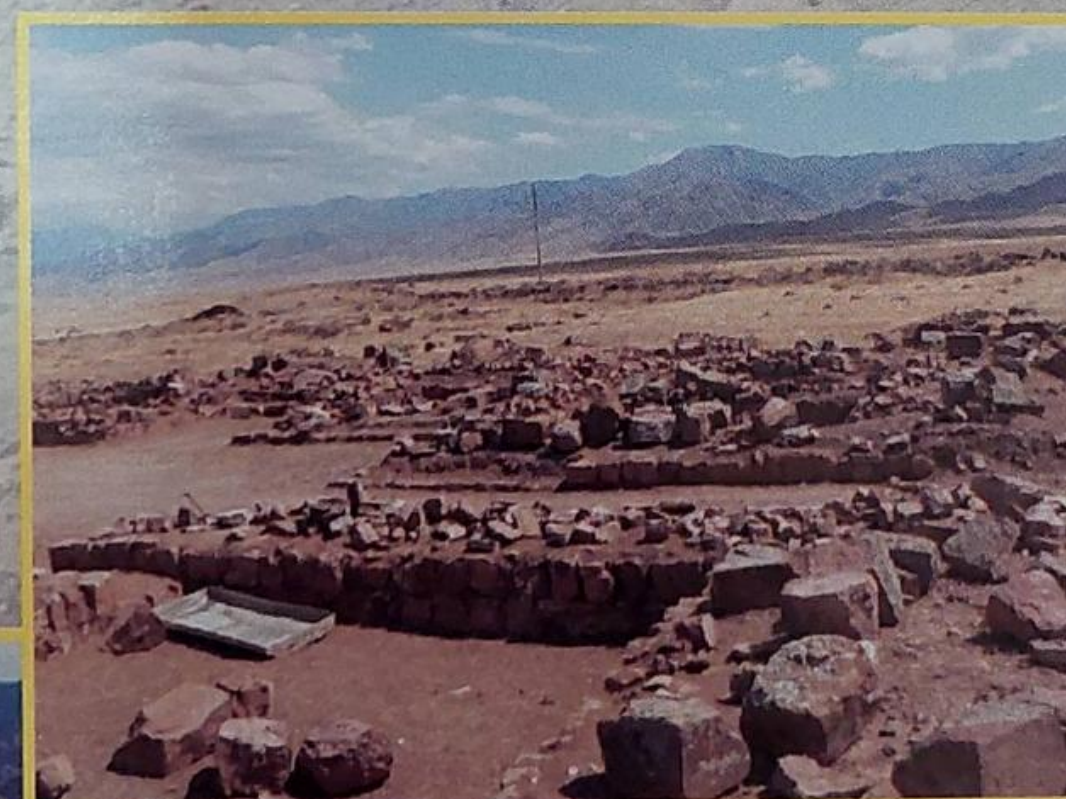

Биші қыз мүсімі I-IV ғ.ғ.
Фигурка танцовщицы I-IV вв.
Statuette of dancer. 1th-4th centuries

Қыш құмыра IX-X ғ.ғ.
Глиняный кувшин IX-X вв.
Earthenware vessel. 9th-10th centuries

Тылсым сырлы Ақыртас сарай кешені
Дворцовый комплекс Ақыртас
The Akyrta Enigma

Тылсым сырлы Ақыртас сарай кешені (VIII-XII ғ.ғ.)

Тараз қаласынан шығысқа қарай 40 шақырым жерде, Акшолак темір жол станциясынан 6 шақырым оңтүстікте, Қырғыз Алатауының етегінде орналасқан. Ақыртас кешенін зерттеу тарихы 130 ж. артық. Оған ең алғашқы көңіл аударған орыс суретшісі М.С. Знаменский. Ол 1864 ж. қаланың кирандысына барып, Ақыртастың панорамасы мен қабырғаларының бөліктеріне байланысты қызықты суреттер сызып қалдырған. Содан бері отандық және шетелдік зерттеушілер, Ақыртас туралы талай тұспалдар мен батыл болжамдар айтуда. Ел аузында Ақыртас туралы әңгімелер өте көп. Ақыртас - күрделі құпияға толы нысан.

Археологиялық және архитектуралық зерттеулердің нәтижесінде Ақыртас маңынан бірнеше нысандар табылды.

1. Керуен сарай кешені, монументальды құрылыс, ұзын жақтарымен солтүстіктен оңтүстікке қарай бағытталған. Қабырғалары өңделген қызыл құмтастармен қаланып, 1-ден 1,5 метрге дейін көтерілген.

2. Қала сыртындағы мекендер - Ақыртас сарай құрылысынан солтүстік бағытта қабырғалары қыштан көтерілген, жалпы аумағы - 2,5 га құрайтын, биік дуалдармен қоршалған үй-жайлар орналасқан.

3. Камал-ауданы 40x25, биіктігі 3-3,5 м., камалдың барлық ішкі бөлмелері бойлық бойына орналасқан үш қатар бөлмелерден тұрады. Орталық қатардағы бөлмелер - анфиладты.

4. Парк, сарайдың шығыс жағында, аумағы 250x250 м.

5. Тас өңдейтін карьер. Қызылтас шоқысының шығыс беткейінен тас өндірілген. Бұл жерде ұзындығы 400 метрге жететін карьер жатыр. Онда әлі күнге дейін, өңделген тегістелген және жартылай өңделген тастардың қалдықтары сақталған.

6. Саз балшық карьер-көлемі 1,5 га. Ақыртастан жарты шақырым жерде, таудың солтүстік етегінде, кірпіш пен қыш өндірудегі негізгі материал сары топырақтың қалың қабаты бар. Бұл жерден кірпіш күйдіруге арналған пештің қалдықтары, күйдірілген кірпіштің сынықтары, күл табылды.

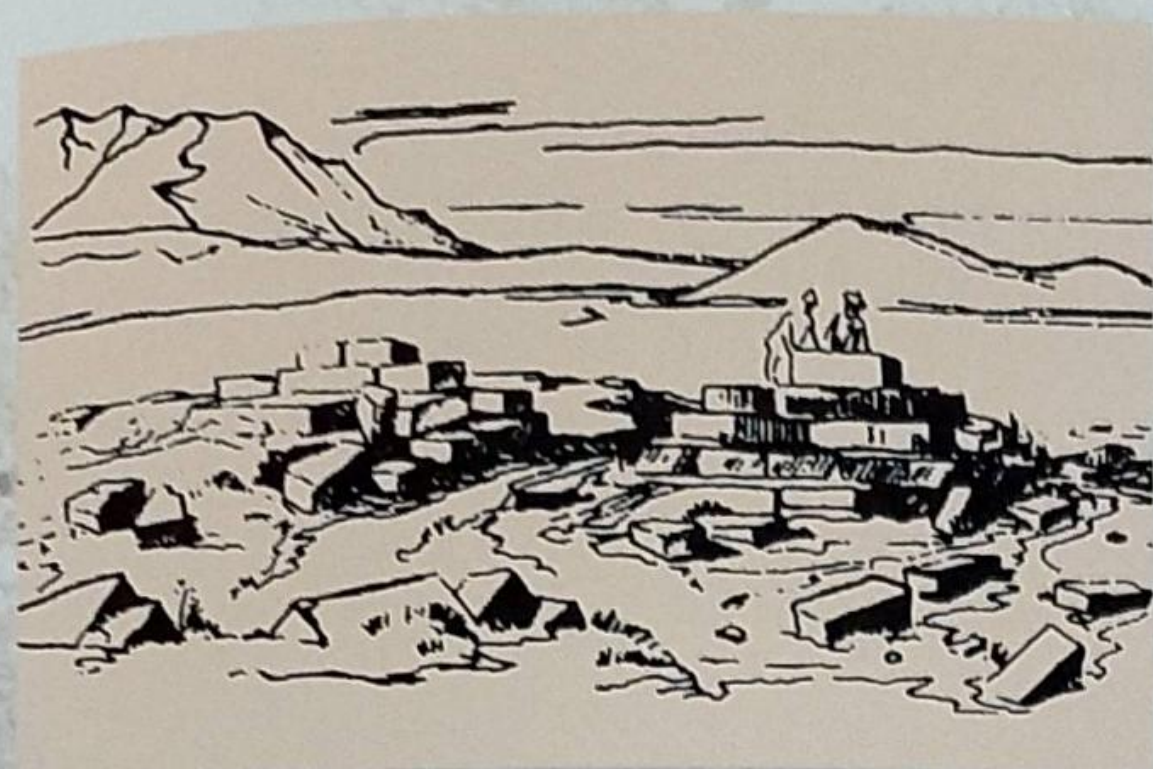
7. Хауздар (су қоймасы) Ақыртастың солтүстігінде екі су қоймасы болған. Олардың батыс бағыттағысы ауданы 40x40, тереңдігі 2 метр болатын төртбұрышты қазан шұңқыр. Оған 3200 текше метр көлеміндегі су сияды. Ал шығыстағы су қоймасының диаметрі 30 м.

8. Сақ қорымдары тізбесі ежелгі арнаны жағалай тау бөктеріне орналасқан.

Аэро-фото түсірілім көрсеткеніндей «Ақыртас» құрылысы үш бөліктен тұратын алып құрылым бейнесінде жобаланған. Қазіргі құрылысы жартылай тұрғызылған нысанның шығыс жағымен батыс солтүстігіне қарай тағы да екі алып құрылыс орны белгіленіп, алғашқы тұғыртас өлшемі жасалған. Міне дәл осы тұста Египет мұнаралары мен сол маңдағы «Патшалар аңғары» еріксіз ойға оралады. Негізінен көлемді төрт бөліктен тұратын Ақыртас сарай кешенін «Шеберлер ауылы», «Хан ордасы», «Құмтас кешені» және «Ақыртас ғимараты» деп қарастыруға болады. Қазіргі кезде археологиялық және қайтажаңғырту жұмыстары жүргізіліп жатыр.

«Бәрі де уақыттан қорқады, ал, уақыт тек Пирамидалардан ғана қорқады», - дейтін қанатты сөзге арқау болған Египет кереметтері, Афины

Ақыртасың қараган жұрты. XIX ғ. 60-жылдары
Развалины Акыртаса в 60-е годы XIX в.
Ruins of Akyrtyas in 60 s of 19th c.

возвышавшихся над поверхностью на 1,5-2 м. С тех времен ученые всего мира “ломают голову” над руинами загадочной постройки и выдвигают самые противоречивые гипотезы о назначении объекта и его создателях. Проведенные многолетние работы археологов определяют Акыртас - как раннесредневековое сооружение, состоящее из следующих объектов: дворцовый комплекс (монументальное сооружение, размерами 205 x 185 м., из массивных, обработанных каменных блоков красного песчаника); «крепость», замок (сооружение 40x25 м., сохранившаяся высота стен 3-3,5 м.), садово-парковая зона (восточнее дворцового комплекса расположен участок, окруженный стеной размером 250 x 250 м.); «жилой квартал», находящийся к северу от «дворцового комплекса», а также несколько бугров, предположительно усадеб, расположенные вблизи комплекса; каменоломня, смотровая башня, «город мастеров», система водоснабжения, состоящая из полуметровых ганчевых состыкованных труб, тянувшихся с гор на протяжении 12 км., серия сакских курганов. Рядом с дворцовым комплексом, был обнаружен небольшой придорожный караван-сарай (XIII в.).

Если посмотреть на дворцовый комплекс с высоты птичьего полета, то сооружение имеет большое сходство с гигантской микросхемой, встроеной в пирамидальную основу. Удалось найти аналогии планировке Акыртаса, они уводят в архитектуру Ближнего и Среднего Востока. Все это заставляет взглянуть на постройку Акыртаса как на дворец, который должен был стать летней столицей правителя - хана Карлукского каганата. Немецкий исследователь Б. Брентъес называет точную дату строительства - 714-715 годы, он указывает, что Акыртас строился по приказу арабского полководца Абу-Муслим Кутейбы - главнокомандующего объединенной силой арабов во время Атлахского сражения (751 г.), как его летняя резиденция на северной территории. Но его планам не суждено было осуществиться по причине трагической гибели самого полководца.

В настоящее время археологические работы продолжаются, параллельно идут реставрационно-восстановительные работы. Археологи не перестают удивлять своими новыми открытиями. Настоящей сенсацией было обнаружение мощного фундамента каменной стены на глубине 3,5-4 м., разделявшей постройку на множество комнат разных размеров. Удивляет тщательность шлифовки блоков, технология которой схожа с постройками Египетских пирамид. Обнаружены здесь остатки мечети раннего ислама.

На сегодняшний день здесь ведутся археологические и реставрационно-восстановительные работы, планируется создание музея под открытым небом. Завершается строительство научно-информационного центра.

Акропольдары, Рим колизейі, Перудегі Майя сарайлары, Антантида аңыздарымен деңгейлес жатқан алып құрылыс нысаны - Ежелгі Тараздың «алтын шеңберінде» жатқан Ақыртас сарай кешені екені даусыз.

Дворцовый комплекс Акыртас (VIII-XII вв.)

В 40 км. восточнее Тараза, в 6 км. южнее ж.-д. станции Акшолок у подножья Киргизского Алатау почти два века тому назад было обнаружено огромное каменное сооружение - Акыртас. Первым, кто обратил внимание на красные каменные глыбы, был русский художник М.С.Знаменский (1864 г). Он оставил интересные зарисовки каменных стен,

The Akyrtas Enigma (8th-12th century)

40km east of Taraz and 6km south of the railway station at Aksholak at the base of the Kyrgyz Alatau Mountains, a huge stone construction was discovered almost two centuries ago 'Akyrtas'. The first person to notice the red sandstone blocks was the Russian artist M.S. Znamenskii (1864), who made fascinating drawings of the stone walls which stood 1.5-2m high. From that moment on, academics worldwide have been racking their brains over the ruins of this mysterious construction, raising all kinds of irreconcilable theories about its purpose and its creators. Many years' worth of archaeological work has led to the identification of Akyrtas as an early medieval construction composed of the following structures: a palace complex, a monumental structure sized 205 x 185m, made from large red sandstone blocks; a 'fortress'; a castle sized 40 x 25m with walls 3-3.5m high; a park/garden area east of the palace complex, surrounded by a wall sized 250 x 250m; a residential district situated north of the palace complex; several mounds, most probably farmsteads, situated near the complex; a stone quarry; a watch tower; a 'craftsmen's settlement'; a water supply system made up of half-metre, plaster stone pipes joined together, which drew water from the mountains 12km away; and a series of Saka burial mounds. Right next to the palace complex a fairly small roadside caravan settlement (13th century) was discovered.

Looking at Akyrtas from above, the construction bears a great resemblance to a giant microchip built into a pyramidal base. Sites analogous in planning to Akyrtas have been located among examples of Near and Middle East architecture, something which leads to the indication that Akyrtas was built as a palace to act as a summer residence for the governor of the Karluk kaganate. The German researcher B. Brentes has named the exact date of the building as 714-715AD and asserts that Akyrtas was built on the order of Arab leader Abu-Muslim Kuteiby, head commander of the combined Arab forces in the Battle of Atlakh in 751AD, to be his summer residence in the north. The plans were doomed to incompleteness when the commander tragically died.

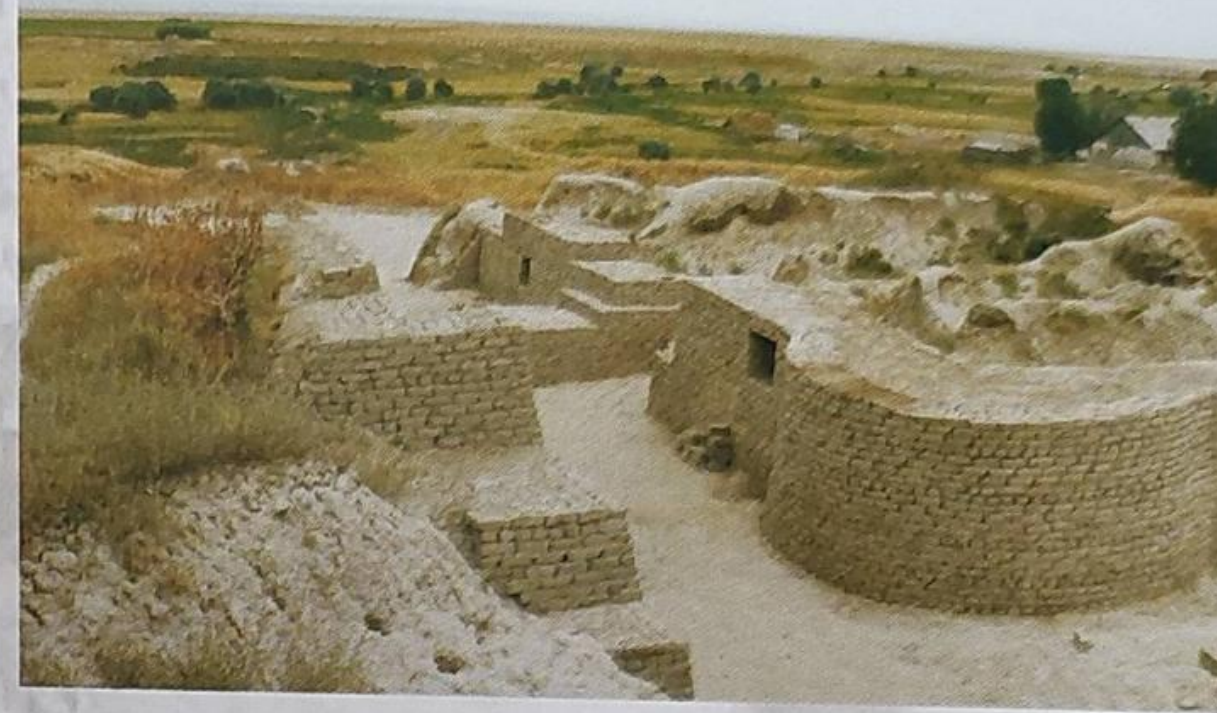
Archaeologists have not ceased to amaze with new discovery upon new discovery: a genuine sensation was the uncovering of an almighty foundation for a stone wall at a depth of 3.5-4m, dividing the construction into numerous rooms of different sizes. The thoroughness of the smoothing of the blocks is comparable with the workmanship of the Egyptian pyramids. Remains of an early Islamic mosque were also found here.

Archaeological investigations of the site and parallel restorative works continue to this day in preparation for the opening of an open-air museum.

Баласағұн (Ақтөбе) қалашығы (VI-VIII ғ.ғ.)

Жамбыл облысы Шу ауданы Ақтөбе ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 3 шақырым жерде, Ақсу өзенінің қос жағалауында орналасқан. Қала ұзын дуалдармен қоршаған, екі Шахристаннан (1,2), цитадельден және қала төңірегі құрылыстарына тұрады. Шахристан-1 (380-250м) тік бұрыш үлгісіндей құрылым. Оның орта бөлігінде 100-110м шаршы тәрізді, биіктігі 10м цитадель орналасқан. Шахристан-2 өлшемдері-(300-250м), биіктігі 3-6 м. Қала төңірегі ұзын дуалдармен қоршалған: бірінші дуалдың ұзындығы 17 шақырым, екіншісінікі - 25 шақырым. Екінші дуалға батыс және оңтүстік жағынан 4 жарты шеңбер дуалдар ұласады. Қазба жұмыстары қала қалдығының барлық бөліктерінде жүргізілді. Кейбір Шығыстанушы ғалымдардың болжамы бойынша қала ортағасырлық Баласағұн қаласымен теңдестіріледі. Баласағұн қаласы - ұзақ уақыт бойы Қараханидтер империясы батыс бөлігінің астанасы ретінде, Евразия құрлығының аумағындағы аса ірі мәдени, ғылыми, рухани орталық болды. Қалада Жүсіп Баласағұн, Махмуд Қашқари т.б. көрнекті тұлғалар өмір сүріп, қызмет етті. Осы жерде Жүсіп Баласағұнның «Құдатғу Білік» (Даналық сөзі) атты аса құнды еңбегі жазылды.

Баласағұн қаласы «Ұлы Жібек жолындағы» аса ірі мәдени, саяси және экономикалық орталық болды. Аталған ескерткіште археологиялық қазба жұмыстары ұзақ жылдар бойы жүргізілуде. Осы аралықта су құбыры жүргізілген шығыс моншасы мен алаңы бар сарай кешені, шаруашылық құрылыстар, керамикалық ыдыстар мен қару қалдықтары табылған, қолөнер шеберханасы тәрізді көптеген нысандар ашылып, зерттелді. Археологтар 500 данадан астам мыс теңгелер көмбесін тапты.

Городище Баласагун (Актобе) VI-XIII вв.

Расположено в Шуском районе Жамбылской области в 3 км. к юго-востоку от села Актөбе по обоим берегам реки Ақсу.

Городище состоит из двух шахристанов (1; 2), цитадели и городской округи, окруженных длинными валами. Шахристан 1 прямоугольной формы (380 на 250м.), высота 6-7м. В средней его части расположена цитадель в плане квадратная, со стороной 100 м, высотой 10 м. Размеры шахристана 2 (300 на 250м.), высота 3-6м. городская округа опоясана длинными валами: протяженность первого вала 17 км, второго 25 км. ко второму валу с Западной и Южной сторон примыкают 4 полукольца валов. Археологические раскопки проводились на всех участках городища.

По определению некоторых известных ученых - востоковедов данное городище отождествляется со средневековым городом Баласагун.

Средневековый город Баласагун долгое время был столицей Западного крыла империи Караханидов. Был культурным, научным и духовным центром огромной территории Евразийского континента. Здесь жили и трудились выдающиеся личности такие, как Юсуп Баласагуни, Махмуд Кашгари и другие. Здесь же был написан энциклопедический труд Ю.Баласагуна «Кутадгу Билик» - «Книга назидания».

Это был крупный экономический, политический, культурный средневековый центр на трассе Великого Шелкового пути. Археологические раскопки данного городища ведутся ни одно десятилетие. За это время были открыты и изучены многочисленные объекты: дворцовый комплекс с площадью и восточной баней, водопроводной и канализационной системами, жилые и хозяйственные постройки, ремесленные центры, где найдена керамическая посуда и оружие. Археологами был найден уникальный клад бронзовых монет, более 500 штук.

Коне тиындар комбеси
Клад древних монет
The ancient coins Treasure.

The ancient settlement of Balasagun (Aktobe) (6th-13th centuries)

Situated in the Shuskii region of Zhambyl Province, 3km south-east of the village of Aktobe on both sides of the River Aksu, the ancient settlement of Balasagun comprises two shakhristans (1 and 2), a citadel and city

outskirts. Shakhristan 1 is rectangular in form (380 x 250m) and 6-7m tall. The citadel is situated in the central area, is square in shape with sides of 100m, and 10m tall. Shakhristan 2 is sized 300 x 250m and is 3-6m tall. The city's outskirts are surrounded by long embankments: the first embankment is 17km in length and the second is 25km. Four semicircular embankments are attached to the second embankment on the east and west sides. Archaeological excavations have been carried out in all parts of the settlement.

According to certain renowned orientalists, the settlement can be identified as the medieval settlement of Balasagun.

The medieval town of Balasagun was the capital of the western wing of the Karakhanid Empire for a long time. It was a cultural, academic and spiritual centre in the enormous territory of the Eurasian continent. Prominent figures such as Iusup Balasaguni, Mahmud Kashgari and

others lived and worked here; it was where Balasaguni wrote his encyclopaedic work 'Kutadgu Bilik' 'The Book of Moral Edification'.

Balasagun was a significant economic, political and cultural medieval centre on the Great Silk Road. Archaeological excavations carried out here have lasted at least a decade. Much has been uncovered over this time: a palace complex with a square and eastern bath house, water-carrying and sewerage systems, residential and agricultural buildings and centres of craftsmanship, where ceramic crockery and tools have been discovered. A unique archaeological find of more than 500 bronze coins was made here.

Су куйгыш кыш кумыра - XI-XII с.з.
Керамический кувшин-водолей - XI-XII вв.
The jug-aquaemanale - XI-XII c.c.

«Ақкесене» қарауыл мұнарасы (X-XIII, XVII ғ.ғ.)

X-XIII, XVII ғасырлармен мерзімделетін Ақ кесене қарауыл мұнарасы Жамбыл облысы Талас ауданы Ушарал ауылынан солтүстік-батысқа қарай 35 шақырым жерде, тартылып кеткен каналдың жағасына орналасқан. «Ақ кесене» деген атымен белгілі күзет мұнарасы бар, жобасы төртбұрышты болып келген үйінді алаңы, дуалмен қоршалған. Алаңның солтүстік-шығыс бұрышында жоғары шығатын айналма баспалдақтары және кірпіштен салынған дөңгелек тұрпатты биіктігі 14 м. болатын күзет мұнарасы бар. Кесене 2008 жылы қайта жаңғыртылды. Бұл ортағасырлық күзет мұнарасы ретінде анықталған.

Укрепление «Ак-Кесене» (X-XIII, XVII в.в.)

Укрепление «Ак-Кесене» расположено в 35 км. к северо-западу от села Ушарал Таласского района, Жамбылской области. На берегу высохшего канала. Укрепление со сторожевой башней, известное под названием «Ак-Кесене», представляет собой почти квадратной формы возвышенную площадку, расположенную на левом берегу древнего магистрального арыка, известного среди окрестного населения под наименованием «Калмак-Арык». Площадка со всех сторон окружена земляным валом.

В северо-восточном углу площадки помещается сторожевая башня круглой формы, сложенная из сырцового кирпича с внутренней винтовой лестницей, ведущей наверх. Высота башни в настоящее время около 9 м. С 2007 по 2008 годы были проведены реставрационные работы.

Fortification of Ak-Kesene (10th-13th, 17th centuries)

The fortification of Ak-Kesene is situated 35km north-west of the village of Usharal, in the Talas region of Zhambyl Province, on the bank of a dried-up canal. The fortification, with a watchtower, is almost square in form, and is set on a raised platform situated on the left bank of an ancient main aryk (Central Asian irrigation channel), which was known among the local population as 'Kalmak-arlyk'. The platform is surrounded on all sides by an earth embankment. In its north-east corner is a round watchtower made from mud bricks with an internal spiral staircase. The watchtower is currently around 9m tall. Restoration works were carried out from 2007 to 2008.

*Әулиеата кезеңіндегі қоғамдық, сәулет ескерткіштері
(XIX ғ. соңы - XX ғ. басы)*

Капиталистік қатынастардың өркендеуі қала мен оның айналасындағы қауымның экономикалық қатынастарына, тұрмыс тіршілігіне үлкен өзгерістер әкелді, құрылыстар салынды. Алғашқы жеке өндірістік кәсіпорындар: Н.И.Гуляевтің сыра, Ивановтың вино зауыттары жұмыс істеді. Қалада ауылшаруашылық өнімдерін өңдеуге маманданған өндірістік кәсіпорындар көптеп аша бастады.

XIX ғ. соңы XX ғ. басындағы Әулиеатаның құрылымдық жобасы-көне азиялық және жаңа европалық бөліктерден тұрды.

Қарахан және Дәуітбек кесенелері тұрған ортағасырлық тарихи орынға салынған орта азиялық құрылыстар, бекіністің оңтүстік шығысы мен оңтүстігіне орналасты. Осы кезеңнің ескерткіштері Қали Жүніс моншасы мен Әулиеата мешіті, Әбдіқадір, Нәметбай мешіттері шығыс сәулет өнерінің үлгісінде салынған. Ескі керуен жолдарының бойында қазіргі қала құрылысы жобасының негізін қалаған басты көше құрылымдар созылып жатты. Мешіт араб тілінде «Масджид» - мінәжат ететін орын дегенді білдіреді. Алламен тілдесетін киелі орын. Оны «Алланың Үйі» деп те атайды.

*Әулиеата бекінісінің қабырғалары. XIX ғ. соңы
Крепостная стена Аулие-Ата. Конец XIX в.
Aulie-Ata fortress wall. The end of XIX c.*

Сырдарьинской области, учрежденной в 1867г., Туркестанского генерал-губернаторства. Развитие капиталистических отношений неизбежно отражалось на экономике города и его округи. Появляются первые частные промышленные предприятия: пивоваренный завод купца Гуляева, Н. И. Иванов построил винокуренный завод. Но в основном в городе открывались мелкие промышленные предприятия, специализирующиеся на переработке сельскохозяйственного сырья.

Планировочная структура Аулие-Аты в конце XIX начало XX вв. состояла из старой азиатской и новой европейской частей.

Кварталы традиционной среднеазиатской застройки с историческим центром средневековым некрополем, мавзолеями Карахана и Давудбека, размещались с юго-восточной и южной сторон бывшей крепостной стены. Памятники этого периода: баня и мечеть (АулиеАта)

Кали Жунуса, мечеть Наметбая и Абдыкадыра выполнены с использованием традиционных приемов восточного зодчества. Мечеть - духовный центр мусульман. Название происходит от арабского слова «Масджид» - место поклонения. Сокральное место ежедневного общения с Аллахом. Не случайно ее другое название «Бейт Аллах»- Дом Аллаха. Вдоль исторически сложившихся маршрутов старых караванных дорог формировались основные улицы, заложившие основу современной планировки.

Architecture of public buildings from the Aulie-ata period; the level of development of construction techniques at the end of the 19th century and beginning of the 20th century

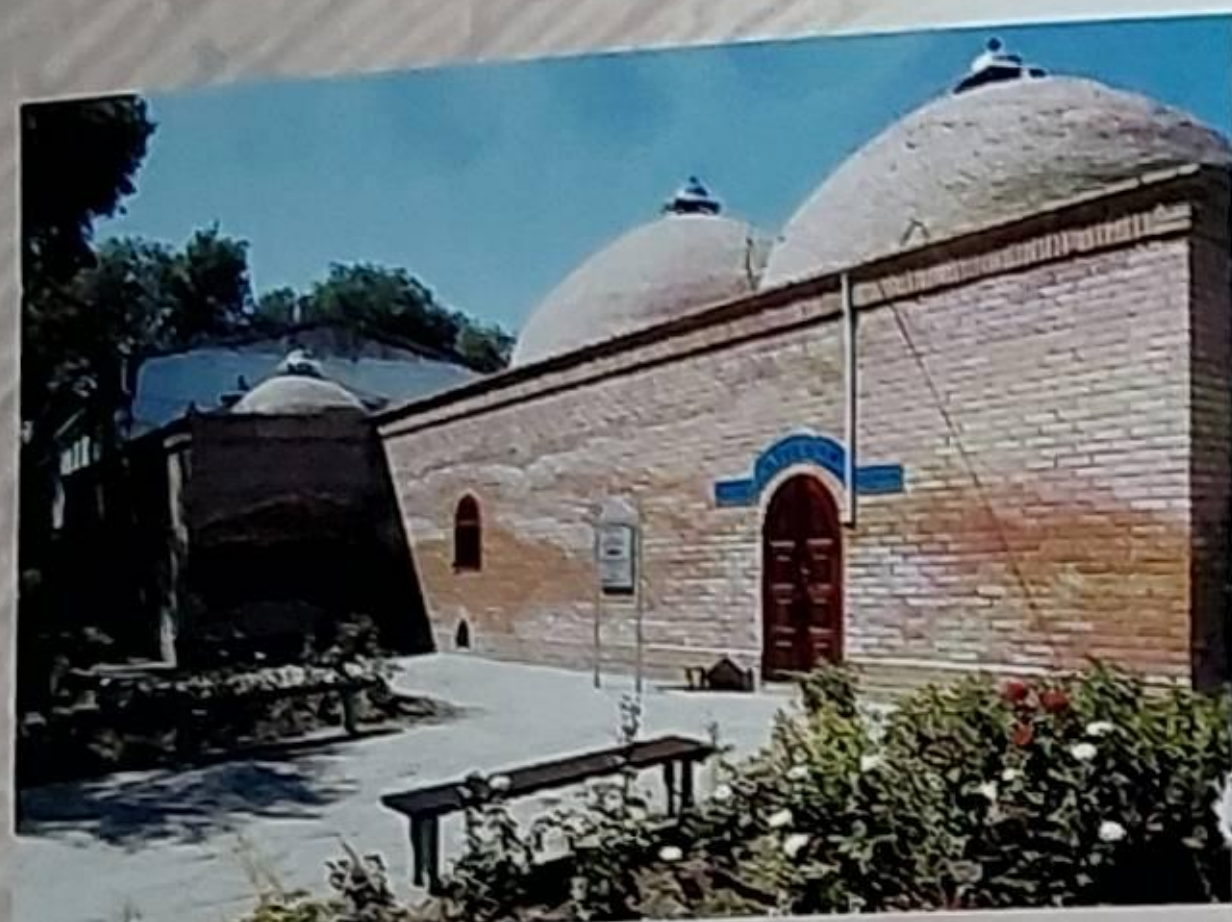
When Zhetysu was annexed to Russia at the beginning of the 1860s, its former Kokand fortresses became border fortifications, outside which so-called suburbs sprang up. It was in this way that a new town grew up outside the Kokand fortress of Aulie-ata, with Russian settlers occupying the northern part. In 1865 Aulie-ata and its surrounding territory became part of the Turkestan region belonging to the Orenburg General's governorship, and later part of the Syr Darya region, established in 1867 by the Turkestan General's governorship. The development of capitalist relations with Russia was inevitably reflected in the economy of the city and its environs. The city's first private industrial enterprises appeared at this time, including a brewery belonging to the tradesman N.I. Gulaiev, and a distillery owned by Ivanov. On the whole, however, the city mainly featured small industrial enterprises which specialised in processing raw agricultural materials.

At the end of the 19th century and beginning of the 20th century, Aulie-ata could be divided into an old Asian sector and a new European sector.

The areas of traditional Central Asian construction and the historic centre (including the medieval Karakhan and Dautbek Mausoleums) were situated to the south-east and south of the city's former defensive wall. Monuments from this period include the Kali Yunus bath house and mosque (also known as the Aulie-ata Mosque) and the Nametbai and Abdykadyr Mosques, built using traditional methods of eastern architecture. The mosque represents the centre of a Muslim's spiritual life. Its name comes from the Arab word '*masdzhid*', which means 'place of worship'. It is a sacral place of everyday communion with Allah, hence its alternative name 'Beit Allah' 'House of Allah'. Main streets formed along the historic caravan routes, lending the city its modern layout.

Әулиеата православ шіркеуі. ХІХ ғ. аяғы.
Православная церковь. г. Аулие-Ата. Конец ХІХ века.
Orthodox Church. The city of Aulie - Ata. End of a XIX century

**Қали Жүністің Шығыс моншасы
(XIX ғ. аяғы - XX ғ. басы.)**

XX ғасырдың бас кезінде жататын ортағасырлық сәулет өнерінің үлгісіндегі моншаны Әулиеата қаласының тұрғыны, меценат Қали Жүніс өз қаржысына 1906 жылы салдырған. Монша Әулиеата кезеңінің сәулет өнері ескерткіші болып саналады. Ортағасырлық Шығыс елдерінде моншаға деген құрметтің зор болғанын жазба деректерден табуға болады. Қандай да бір қаланың артықшылығын көрсету үшін, алдымен оның моншасы дәріптелген.

Атақты Ибн-Сина да көп еңбектерін монша тақырыбына арнады. Ол моншаның бөлмелері кең және жарық, бір қалыпты жылы, суының мол болуы, қабырғалары жан жадырататын суреттермен безендірілуі адам ағзасына зор пайдасы барын жазған.

Монша тек қана санитарлық-тазалық орталығы ғана емес, ол саясатшылардың, саудагерлердің, әскерилердің, қала тұрғындарының көптеген ортақ мәселелерін шешетін, тынығып дем алатын орны да болған.

Осындай нұсқаға Қали Жүніс моншасын жатқызуға болады.

Салтанатты күмбездермен көмкерілген түрлі көлемдегі 10 бөлме, бір-бірімен иінді өткелдер арқылы жалғасқан. Қабырғаларының қалың болуы, ауа айналымына арналған күмбез ұшындағы саңылаулары, кішілеу келген терезе ойықтары, еден асты жылыту жүйесі, осынау ортағасырлық Шығыс моншасына тән.

Қали Жүніс моншасы өткен ғасырдың 20-шы жылдарына дейін жұмыс істегені тарихтан белгілі. Тараз қаласының 2000 жылдық мерей тойы қарсаңында - 2002 жылы моншаға толықтай жаңғырту жұмыстары жүргізілді.

Қазіргі кезде монша үйінде «Ұлы Жібек жолы бойындағы көне қалалар» музейі орналасқан.

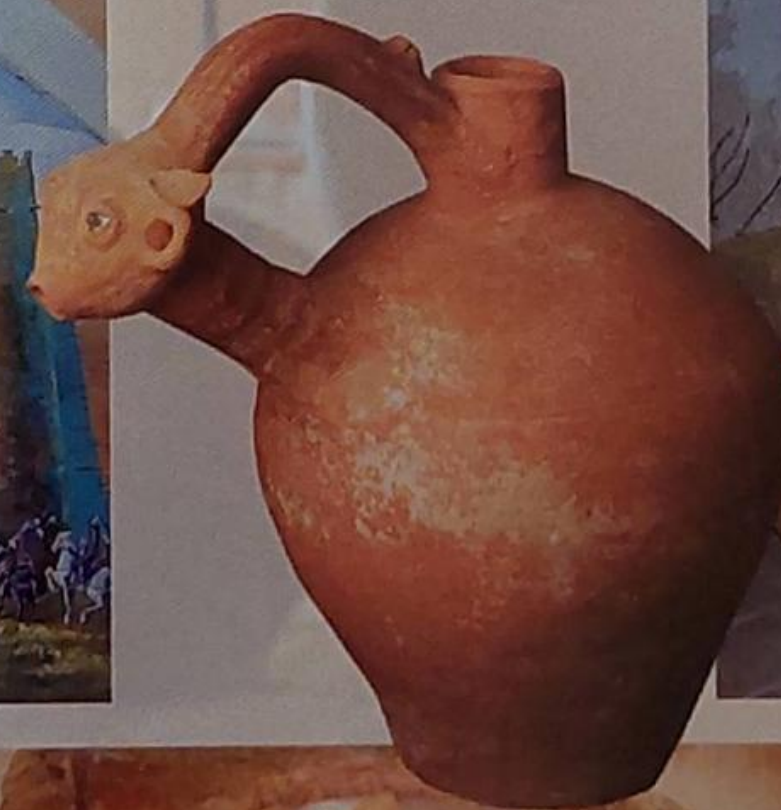
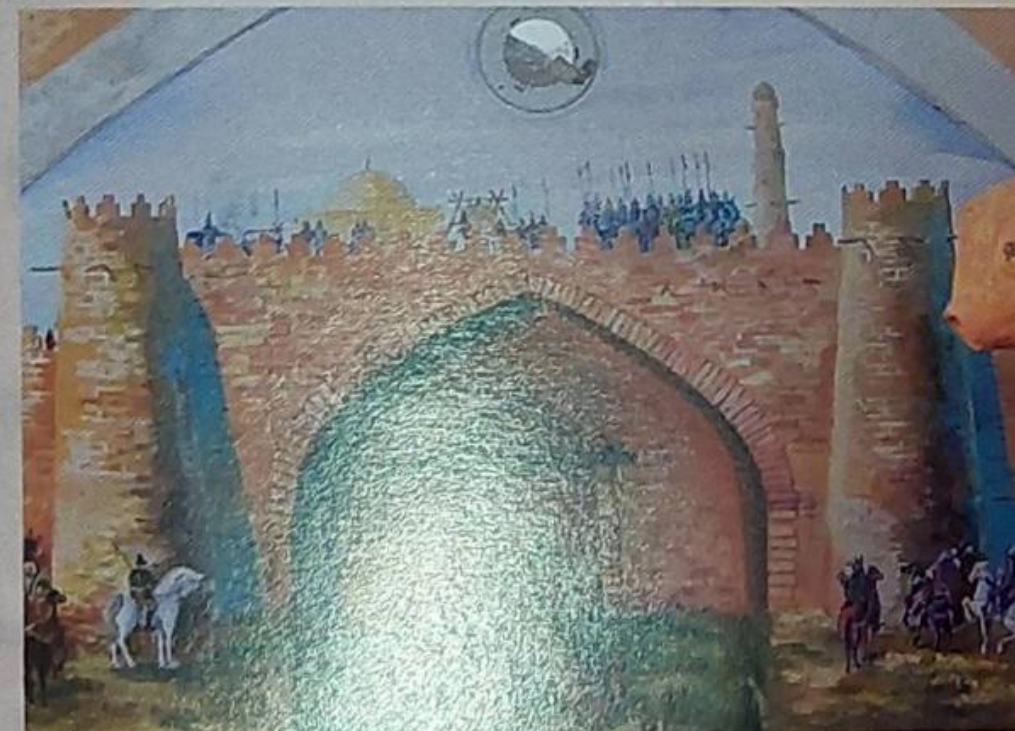
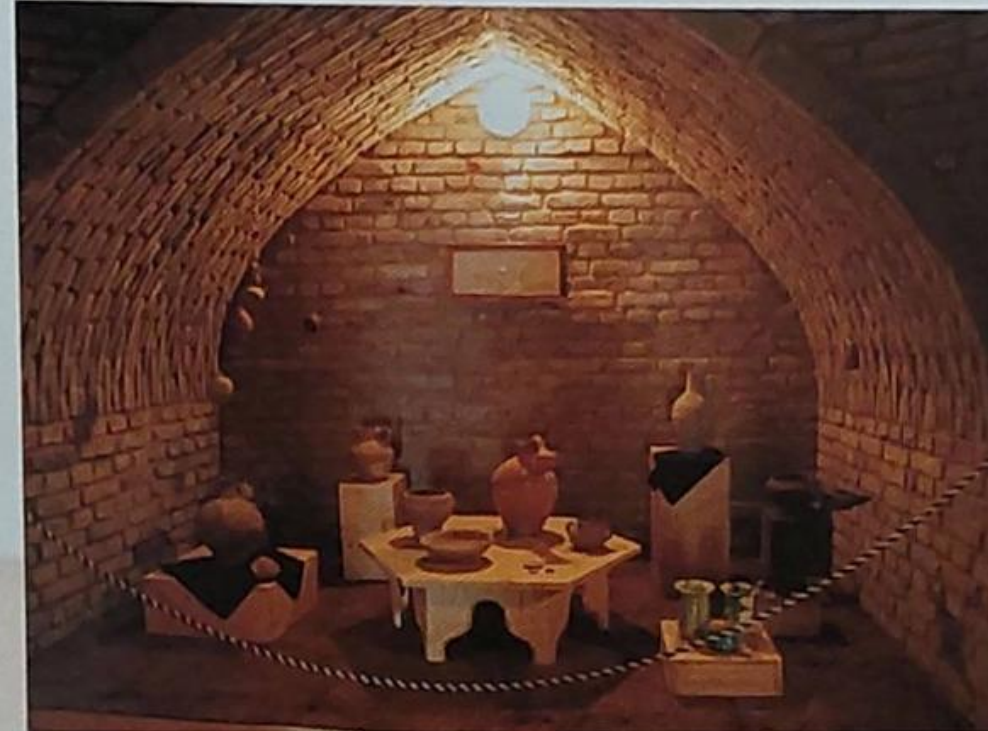
Баня Кали-Юнуса (кон. XIX нач. XX вв.)
находится по ул. Байзак батыра, 40. Согласно сведений, полученных от старожиллов, она была построена на средства первого мецената, жителя г. Аулие-Аты - Кали-Юнуса. Баня имеет архитектурно-историческую ценность, как памятник хозяйственно-бытовой архитектуры прошлых веков. В настоящее время здесь располагается музей «Древние города Великого Шелкового пути».

*Ежелгі қаланың бейнесі
Макет древнего города
Breadboard model of an ancient city*

The Kali Yunus Bath House (end of the 19th beginning of the 20th century)
Situating at 40 Baizak batyr Street. According to long-term residents of Taraz, the bath house was built using funds provided by the city's first resident sponsor Kali Yunus. The bath house has architectural and historical value as a historical monument of every day utility. A museum ('The Ancient Cities of the Great Silk Road') is currently situated here.

Мұражайдағы мұралар
Музейная экспозиция • Museum exposition

Әулиеата Жүнісбай мешіті (1913 ж.)

Тараз қаласындағы орталық мешіт. Әулиеата мешіті жергілікті жанашыр азамат Жүніс Майюсуповтың демеушілігімен 1913 жылы бой көтерген. Ежелгі Тараз қаласының орнына жақын маңда орналасқан. Ұзақ жылдар бойы мешіт ғимаратына әртүрлі жөндеу, қайта жаңғырту, қосымша құрылыстар салу жұмыстары жүргізіліп келген, үлкен ауласы бар және басқа да қосымша, тұрмысқа қажетті ғимараттары бар үлкен мешіт болып саналады.

Бір мезгілде мешіт аумағында 1500 адам діни парыз өтей алады. 1998 жылы мешітке кіреберіс аумаққа қос минаретті үлкен қақпа орнатылды. Жеке ғимараты бар медресе жұмыс істейді.

Мечеть «Аулие-Ата», время постройки - 1906 г.

Находится в г.Таразе, по улице Адамбаева, 24. Автор и строитель неизвестны, согласно сведений, полученных от старожилов, она была построена на средства первого мецената - жителя г. Аулие-Аты Кали-Юнуса. Комплекс состоял из мечети, библиотеки, медресе, кабинета имама и бани. Внутренние стены мечети, потолок расписаны полихромными растительными и геометрическими узорами в традиционном мусульманском стиле. Восточный входной фасад украшен цветным стеклом, резным деревом, многоцветными красками. В результате неоднократных ремонтно-восстановительных работ здание мечети несколько утратило свой первоначальный облик. В 1984 году построен входной портал с минаретами.

The Aulie-ata Mosque 1906

Situated at 24 Elektricheskaya Street. The designer and builder of the mosque are unknown, but according to long-term residents of Taraz it was built using the funds of the city's first resident sponsor Kali Yunus. The complex comprises of a mosque, a library, a madrasah (institution of Islamic religious instruction), a study for the imam and a bath house. The mosque's interior walls and ceiling are painted with polychromatic plant and geometric patterns in a traditional Muslim style. The eastern entrance facade is decorated with coloured glass, carved wood and colourful painting. As a result of continual restoration works the mosque has lost its original appearance to some extent. In 1984 an entrance with minarets was built.

Нәметбай мешіті (XX ғ. басы)

Тараз қаласындағы Ташкент - Байзақ батыр көшелерінің қиылысына орналасқан. Нәметбай мешіті XX ғасырдың басында салынған. Көп жылдар қаладағы үлкен діни-рухани орталық қызметін атқарған. Шамамен, өткен ғасырдың 30-жылдары мемлекеттік меншік ретінде шаруашылық қоймасы тағы басқа да қажеттіліктерге пайдаланылып келген. Өткен ғасырдың 90-жылдары мұсылман жамғатына қайтарылып және қайтадан жөнделіп Тараз қаласындағы *забия-мешіті* қызметін атқарып келеді. Кең ауласы және қосымша бөлмелері,

үлкен жер телімі бар. Тараз қаласының 2000 жылдық мерейтойы қарсаңында мешіттің негізгі бөлігі қайта жөндеуден өткізілді.

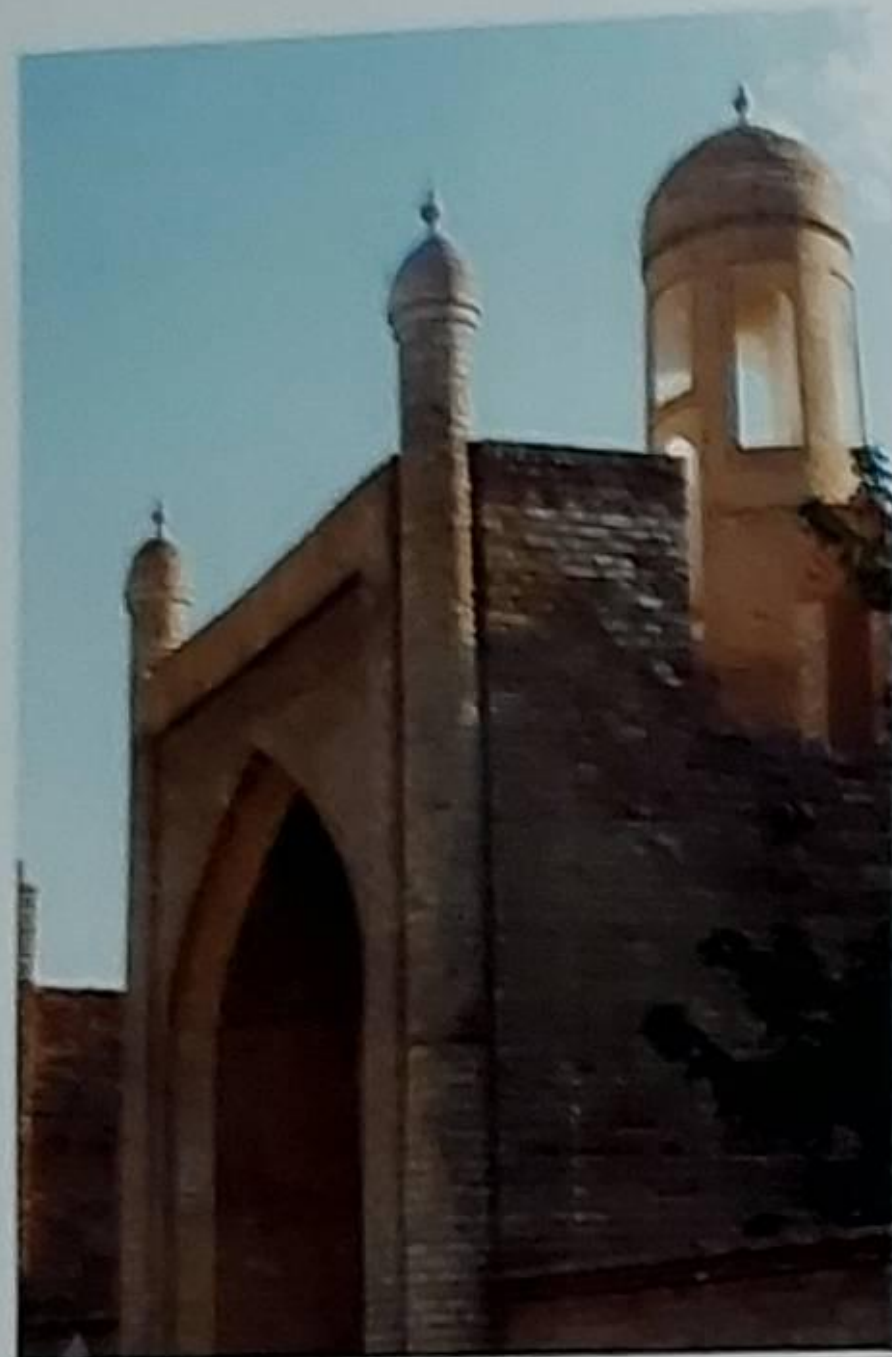
Мечеть Наметбая (кон. XIX нач. XX вв)

ул. Ташкентская, 21. Автор и строитель неизвестны. Построена по заказу и на средства жителя г. Аулие-Аты Наметбая. Наиболее ценным в архитектурном отношении является здание мечети, построенное в 1887 г. Большой интерес представляет сохранившееся декоративное убранство интерьеров. Стены, колонны, балки молитвенного зала покрыты разноцветной росписью с растительным и геометрическим узорами.

Nametbai Mosque (end of the 19th beginning of the 20th century)

Situated at 21 Tashkentkaia Street. While the mosque's designer and builder are unknown, Taraz resident Nametbai is known to have ordered and funded its construction. Built in 1887, the mosque has significant architectural value. The interior decoration is of particular interest, especially the walls, columns and beams of the prayer room which are colourfully painted with plant and geometric patterns.

Әбдіқадір мешіті (XX ғ.басы)

Тараз қаласындағы Абай даңғылы мен Фурманов көшелерінің қиылысына орналасқан, тарихи ескерткіш санатындағы Әбдіқадыр мешіті XX ғасырдың басында салынған, Әулиеата қаласындағы үлкен мешіттердің бірі болып саналады. Үлкен ауласы және Әулиеата жеріндегі үлкен медресесі болған. Бұл мешіттегі бас имамдық парызды 1920 жылдарға дейін мұсылман әлеміне кеңінен таныс білімдар, ислам өркениеті мен рухани білімнің негіздерін зерттеп көптеген еңбектер жазған, есімі осы күнге дейін ел аузында жүрген Алтынхан төре атқарған. Алтынхан төре, кейбір мәліметтерге жүгінсек, таяу шығыстағы арабстан жерінде жерленген. Кешегі аумалы-төкпелі заманда мешіт үйі мен медресе бірте-бірте бұзылып, залал шеккен. Мешіт үйі қойма, әртүрлі мекемелердің қызмет үйі, наркологиялық диспансер секілді қызмет бабындағы ғимарат есебінде пайдаланылған. Дегенмен, мешіт ғимаратындағы үлкен аркалы қақпа мен азанханасы бұзылмай сақталған.

2000 жылы мешітке толықтай қайта жаңғырту жұмыстары жүргізілді. Бүгін бұл мешітте 200 адамға дейін намаз атқаратын жағдайы бар. Мешіттің сақталып қалған бөлігі тарихи ескерткіш ретінде мемлекеттің қорғауында.

Входной портал мечети Абдыкадыра (нач. XIX в.)

Находится на пересечении современных улиц Абая и Капал. Сохранился входной портал с минаретом - единственный на территории образец монументального сооружения типа «дарбаза». В 1990-е годы воссозданы входные деревянные двери портала, украшенные резьбой. В настоящее время здесь находится действующее медресе. Здесь жили и работал выдающийся теолог Алтынхан Тюре.

Entrance of the Abdikadyr Mosque (beginning of the 19th century)

Situated at the intersection of Abai Street and Kapal Street. The entrance to the mosque, with its minaret, is the only example of a 'darbaza' type of construction to have been preserved on the territory. In the 1990s, wooden entry doors, decorated with carving, were installed. There is a working madrasah currently situated here. It is also the place where the theologian Altynkhan Tiure lived and worked.

Жамбыл облысы аумағында - XIX ғ. соңы - XX ғ. басына жататын бірнеше мешіттер сақталған. Мешіт мұсылмандардың рухани орталығы.

На территории Жамбылской области сохранилось несколько мечетей конца XIX начала XX веков.

Several mosques from the end of the 19th century to the beginning of the 20th century have been preserved on the territory of Zhambyl Province.

Үшарал (Абдулла Ишан) мешіті

Жамбыл облысындағы тарихи-мәдени ескерткіштер ішіндегі елеулілерінің бірі - тарихи мұралардың сәулет өнері санатына жататын нұсқасы - Талас ауданындағы **Үшарал (Абдулла Ишан) мешіті**. Мешіт XVII-ғасырдың аяғына қарай Әулиеата - Тараз жеріне табан тіреген өз дәуірінің зиялы қауымы санатындағы қожа-молдалар жер-жерде мешіт, медреселер салу жұмысын қолға алса керек. Бұл ұсынысқа жергілікті азаматтар аянбай, қолдан келген көмегін көрсетеді. Бүгінде *Үшарал мешіті*, *Қарақожа мешіті*, *Жүнісбай*, *Әбдіқадыр*, *Нәметбай мешіттері* аталатын, әлі де діндар қауымға қызмет етіп келе жатқан тарихи ғимараттар, сол дәуірлерде бой көтерген құрылыстар. Үшарал мешітінің құрылысы 1900 жылы аяқталып, пайдалануға беріледі. Жалпы құрылыстың басы-қасында болып, құрылысшылар тарту, материалдар дайындау ісімен сол кездегі Үшарал, Тоғызкент аймақтарының имамы болған **Абдулла Ишан** деген діндар адам айналысады. Терракот қыштар мен басқа да материалдар жергілікті жерде дайындалып отырған.

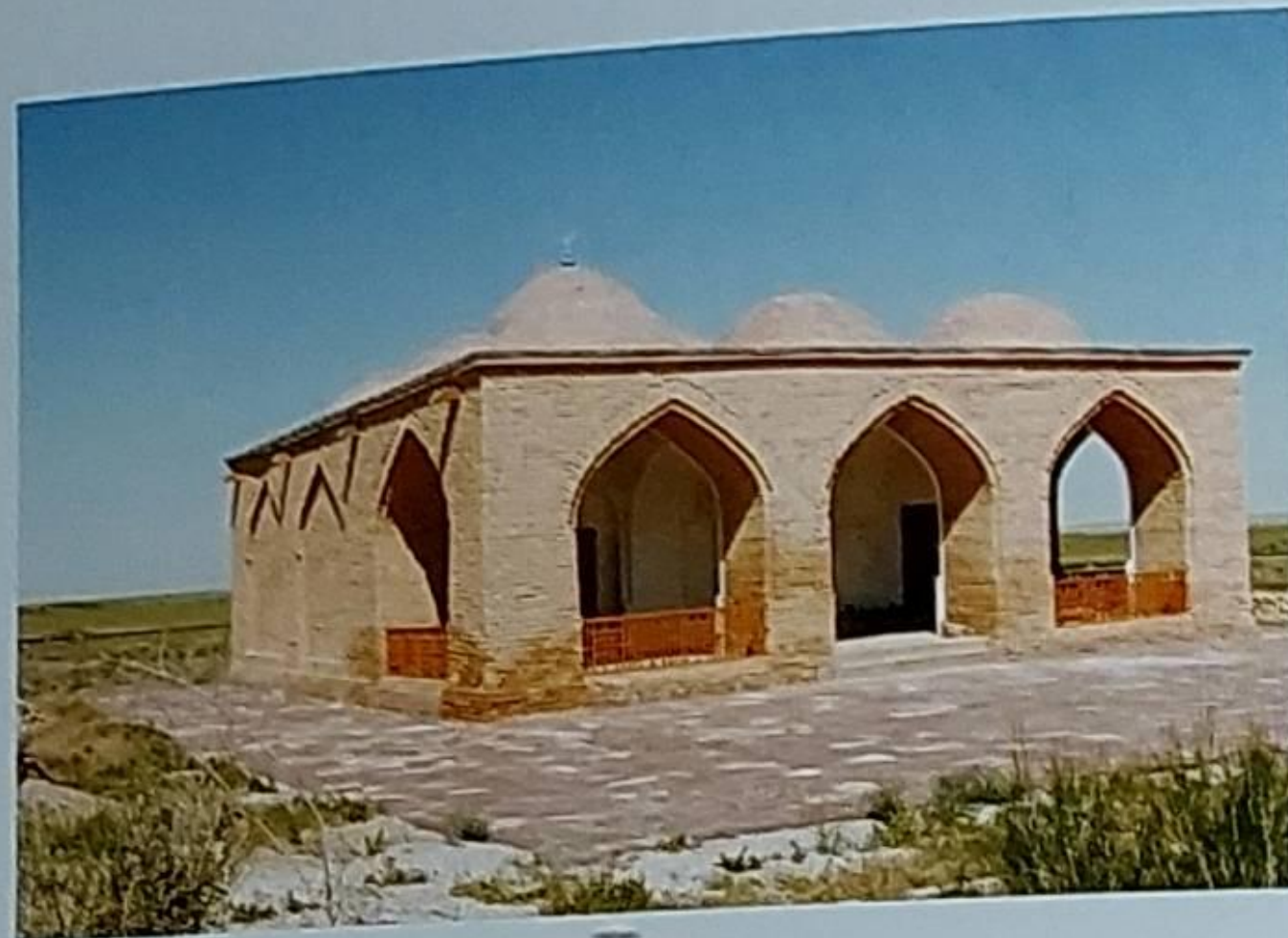
Сәулет өнерінің шешімі бойынша - арқалық - күмбезді ғимарат. Үлкен айванмен көмкерілген шығыс және батыс қабырғалары мешітке ерекше сән беріп тұр. 2003 жылы Республикалық «Қазқайтажаңғырту» мамандары және Қаз НИПИ ғылыми - зерттеу институтының кеңесімен аталған тарихи мұраны қайта жаңғырту жұмыстарын жүргізді.

Мечеть Абдуллы Ишана (начало XX в.)

Расположена в центре села Ушарал, Талаского района. Сооружение арочно-купольной конструкции. Центральный зал перекрыт большим куполом. 15 малых куполов перекрывают другие помещения и айван с трех сторон. Фасады оформлены в лицевой кирпичной кладке, интерьеры отштукатурены. Полные реставрационные работы проводились в 2003-2004годы.

The Abdulla Ishan Mosque (beginning of 20th century)
Situating in the centre of the village of Usharal, Talas district. The mosque is an arched and domed construction, the central hall of which is covered by a large dome. 15 small domes cover other rooms and an 'aivan' on three sides. The facade exteriors feature patterned brickwork and the interior walls are plastered. Restoration works were carried out on the entire building from 2003 to 2004.

Қарақожа мешіті (XX ғ. басы)

Талас ауданы, Ойық ауылына қарасты Сейілбек елді-мекенінде ауыл шетінде орналасқан. 1945 ж. археолог Г.П.Пацевич, 1975-80 ж.ж. «Қазжобажанғырту» сәулетшілері, 2000 ж. - НИПИ ПМК мамандары зерттеген. XIX ғ. соңы мен XX ғ. басында, Талас - Шу аймағында қалыптасқан діни-рухани сәулет нысандарына тән дәстүрлі үлгіге байланыстырылып тұрғызылған. Көпкүмбезді монументальды үлгідегі құрылысқа намаз оқитын залы мен айван кіріккен. Материалы - күйдірілген кірпіш.

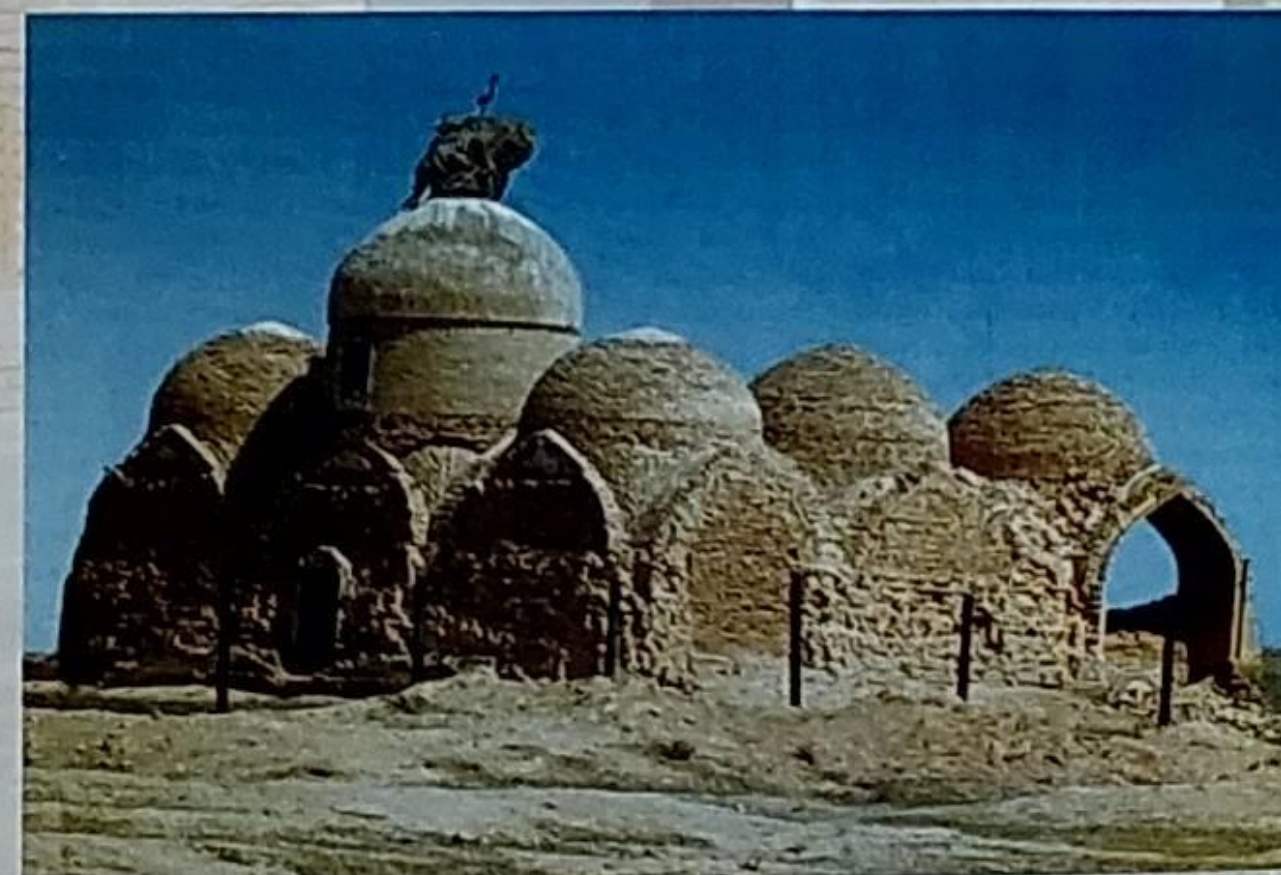
Қасбеттері шектеулі түрде беттік кірпіштік қалаумен сыланған. Қабырғаларында эпиграфиялық мәнер - қалыбында Аллаға сыйыну сентенциясы құрылыстың тұрғызылған күні, айы, жылы болып табылатын хижраның 1327 (1909) жылы өрнектелген.

Мечеть Каракозжа (начало XX в.)

Расположена на окраине села Сеилбек (Саду Шакиров), Талаского района на открытой ровной местности. Возведена в 1909 г. Образец монументального строительства конца XIX - начала XX веков в Чу-Таласском регионе. Мечеть представляет собой многокупольное квадратное сооружение, состоящее из молебного зала и айвана, выстроенное из жженого кирпича. Арочно-купольная композиция мечети включает девять равновеликих куполов, расположенных вокруг главного купола. На эпиграфическом картуше михраба в зале, помимо богословских сентенций, написан год исполнения работ по хиджре 1327 (1909 г.). Полные реставрационные работы проводились в 2003-2004 годах.

The Karakozh Mosque (beginning of 20th century)

Situated in the outskirts of the village of Sadu Shakirov, Talas district, on flat, open territory. The mosque, built in 1909, is an example of monument construction from the end of the 19th century to the beginning of the 20th century in the Chu-Talas region. The mosque is a many-domed, square construction, composed of a prayer room and 'aivan', built from baked brick. The arched and domed composition of the mosque comprises nine equal-sized domes set around the main dome. A cartouche in the mihrab of the main room shows the year of the building's completion (1327 Mohammedan Era, equivalent to 1909) as well as theological maxims.

Қаланың солтүстік - батыс бөлігіндегі құрылыстар еуропалық келбетімен ерекшеленді. Көгалданған көшелерінің біраз бөлігінде саудагерлердің тұрғын үйлері салынды. Қазіргі драмтеатрының орнында православие шіркеуі болды. Оның жанында саябақ орналасты. Қасбеттері «патшалық» кірпіштермен қаланған жаңа тұрпаттағы ғимараттар салына бастады. Ғимараттарды сәндеуге еуропа сәулетінің эклектикалық элементтері пайдаланылды. А.Пушкин, Х.Бектұрғанов, Төле би көшелеріндегі құрылыстар XIX ғ. соңы - XX ғ. басындағы қала орталығының көрінісін білдіреді.

Застройка северо-западной части города отличалась европейским обликом. Озелененные улицы большей частью были застроены жилыми купеческими домами. На месте современного Драматического театра находилась православная церковь, за которой следовал церковный парк. Появляются капитальные, новые по типологии здания, фасады которых выкладывались из так называемого «царского» кирпича. В декоре широко использовались элементы эклектики, русской архитектуры, в том числе кирпичного стиля: парапеты, башенки, профилированные карнизы, пояски, лопатки и т. д. Сохранившиеся фрагменты застройки по улицам Пушкина, Бектурганова, Төле би дают представление об облике центральной части города конца XIX начала XX вв.

The **buildings in the north-west part of the city** are distinguished by their European appearance. Extravagant residential houses line leafy streets. An Orthodox church and surrounding park used to be situated on the site of the modern dramatic theatre. Buildings are new and well-constructed, with 'Tsar' brick (high quality brick from Tsarist period) facades and eclectic decorative elements of Russian architecture including parapets, turrets, profiled cornices, string cornices, plaques and so on. Fragments of buildings along Pushkin Street, Bekturganov Street and Tole bi Street give an idea of how the central part of the city looked at the end of the 19th and beginning of the 20th century.

Дәріхана ғимараты (XIX-XX ғ.ғ.)

Ғимарат 1910 жылы салынған. А.С. Пушкин көшесінің бойында орналасқан. Тапсырыс беруші мен құрылыс жүргізушісі белгісіз. Ғимаратқа 1984 жылы «Қазжобалауғанғырту» мекемесінің қызметкерлері жөндеу жұмыстарын жүргізген. Қызыл кірпіштен тұрғызылған ғимарат 7 бөлме мен үлкен залдан тұрады. Кірпішті ою-өрнек тәсілдері қолданылған. Мұнда 1920 жылы Әулиеата уезінің 1-съезді өткен. Қазіргі күнде ғимарат дәріхана ғимараты болып жұмыс жасап тұр. Қаладағы XIX ғ. басындағы сәулет өнерінің үздік нұсқасының біріне жатады.

Здание Аптеки (начало XX вв.)

Находится по улице Пушкина, 18. Одноэтажное здание построено в 1910 г. Характерный пример архитектуры общественного сооружения XVIII-XX вв. с использованием форм и элементов эклектики и

кирпичного стиля. Главный фасад, обращенный на ул. Пушкина, и угловая скошенная часть украшены ризалитами, завершенными высокими фигурными парапетами. Обильный декор здания выполнен фигурной кладкой.

Chemist's building

Situated at 18 Pushkin Street. One-storey high and built in 1910, the chemist's is architecturally characteristic of public buildings from the 18th to 20th centuries, featuring eclectic elements and brick designs. The abundantly decorated main facade looks out onto Pushkin Street, with 'risalits' in its corners and tall figured parapets on top.

Баспахана ғимараты (XX з. басы 1924 ж.)

Ғимарат шикі кірпіштен салынған бір қабатты, іргетасы жайпақ тастан және жабуы ағаштан жасалған. Қабырғасы шикі кірпіштен қаланған, жылу жүргізілген және ғимарат шатыры кейін қаңылтырмен жабылған. Жобасы «Г» тәрізді басым бөлігін кішігірім бөлмелер алады. Кірпіштен оймалы етіп қаланған қақпасы болған, дуал алынып тасталған. Орта биіктігі - 3,75 м. Ғимараттың аула бөлігі түгелдей құлаған. Төңкеріске дейін бұл үйде 3 жылдық қалалық училище орналасқан.

Здание типографии

Находится по улице Толе би, 24. Одноэтажное саманное здание построено в 1912 г. Фасад декорирован пилястрами. Окна обрамлены декоративным выступом. До революции здесь находилось городское трехклассное училище.

Printing house

The printing house situated at 24 Tole bi Street was built in 1912. It is one-storey high and made from adobe brick, with a facade decorated with pilasters. The windows are framed decoratively. Until the 1917 Revolution the building used to house a school of three classes.

**Мемлекеттік «Ежелгі Тараз ескерткіштері»
тарихи-мәдени қорық-мұражайының дирекциясы**

Х.Бектұрғанов көшесіндегі №3-үйге орналасқан. XX ғасырдың басындағы дәстүрлі қала құрылысына тән өрнекті, түзу оюлар стиліндегі үлгі. Қасбет алдының орталық бөлігі кең терезені сыртқа шығара салумен оқшауландырылған. Қабырғалар іргесі кейінгі қайта жобалауға орай өзгерген, айваны екі бөлме етіліп қайта салынған. Үй алғашқы кезде үш бөлмеден тұрды, алдыңғы жағындағы үлкені офицерлер жиыны үшін пайдаланылды. Аркалы қақпалы өткелге екі есік қойылған. Аркалы өткелдің үсті екі тумбасы бар сырт ернеуге сіңістірілген. Арка ортасында өрнекті тумба оймыштала кірпішпен өрілген. Ағаштан жасалған алғашқы қақпалар көркем металл қақпаға ауыстырылып, түрлі-түсті декоративтік элементтермен айшықталған. Тараз қаласында бұл авторлық жұмыстың екінші нұсқасы жоқ.

Дирекция ГИКЗМ «Памятники древнего Тараза»

Располагается по улице Бектурганова 3 в здании, построенном в начале XX века. Это бывший купеческий дом. История создания дома не известна. По некоторым данным здесь находился дом офицеров дореволюционной армейской роты, которая базировалась в г. Аулие-Ата. Здание является характерным примером общественной архитектуры Аулие-Атинского периода. Фасад здания и входная арка выполнены из жженного кирпича с использованием форм и элементов эклектики и кирпичного стиля.

Office of the State Historical-Cultural Museum-Reserve 'Monuments of Ancient Taraz'

Situated at 3 Bekturganov Street in what was previously an extravagant residential home, built at the beginning of the 20th century. The building's history is unknown, though according to some sources it housed officers from the pre-Revolution army based in Aulie-ata. It is architecturally characteristic of public buildings from the Aulie-ata period. The building's facade and arched entrance are made from baked brick and feature eclectic elements and brick designs.

Темір жол вокзалы ауданы құрылысының тарихы

XX ғасырдың басында Әулиеатаның теміржол торабынан алыс орналасуы салдарынан қаланың экономикасы төмен дәрежеде дамыды. Қаланың өркендеуі үшін өңіріміздегі 1927 жылы басталған Түрксіб құрылысының маңызы зор болды. 1930 жылғы 31 желтоқсанда пайдалануға берілген Түрксіб-Әулиеатаны еліміздің экономикалық орталықтарымен байланыстырды. 1920 жылдардың соңы мен 1940 жылдар аралығындағы индустризациялау кезеңі қазіргі вокзал маңы алаңы мен жапсарлас орналасқан аудандардың құрылысын салуға мүмкіндік тудырды. Кешенге *темір жол қызметтік ғимараттары, аурухана, клуб, тұрғын үйлер, су айдау мұнарасы* кіреді.

Район железнодорожного вокзала

Из-за удаленности Аулие-Аты в начале XX века от железной дороги экономика города развивалась слабо. Огромное значение для развития города и края имело строительство Турксиба, начатое в 1927 г. Сданный с эксплуатацию 31 декабря 1930 г. Турксиб связал Аулие-Ату с экономическими центрами страны.

20-конец 40-х годов, отмеченные интенсивной индустриализацией, позволили начать застройку современной привокзальной площади и прилегающих районов. В комплекс вошли служебные здания железной дороги, больница, клуб, жилые дома, водонапорная башня.

Railway station district

Because of the distance of Aulie-ata from a railway station at the beginning of the 20th century, the city's economy was relatively weak. The building of the Turksib railway, started in 1927, had a profound impact on the development of the city and its environs. Opened on 31st December 1930, the Turksib railway linked Aulie-ata with the country's economic centres.

The years from the end of the 1920s to the beginning of the 1940s were marked by intensive industrialisation and encouraged the building of a modern square in front of the railway station and new residential districts around it. Utility buildings for the railway, a hospital, a club, homes and a water tower were part of the new construction.

Теміржол вокзалының ғимараты

XX ғасырдың 70 жылдары салынған. Екі қабатты ғимарат вокзал маңы алаңындағы құрылыстың композициялық орталығы. Ғимарат XX ғасырдың басындағы темір жол аудандарын салу үлгісінде кірпіштен тұрғызылған. Кейінгі жылдары қосымша құрылыстар салынып, қазіргі сәнді бейнесіне келген.

Здание железнодорожного вокзала

Построено в 50-е годы XX века. Двухэтажное здание является композиционным центром застройки привокзальной площади. В последующие годы производились пристройки и придан современный декор.

Station building

Built in the 1950s. The two-storey brick station building, characteristic of others built at the beginning of the 20th century, is found at the

centre of the railway station square. In the years following its construction additions were made and it was redecorated.

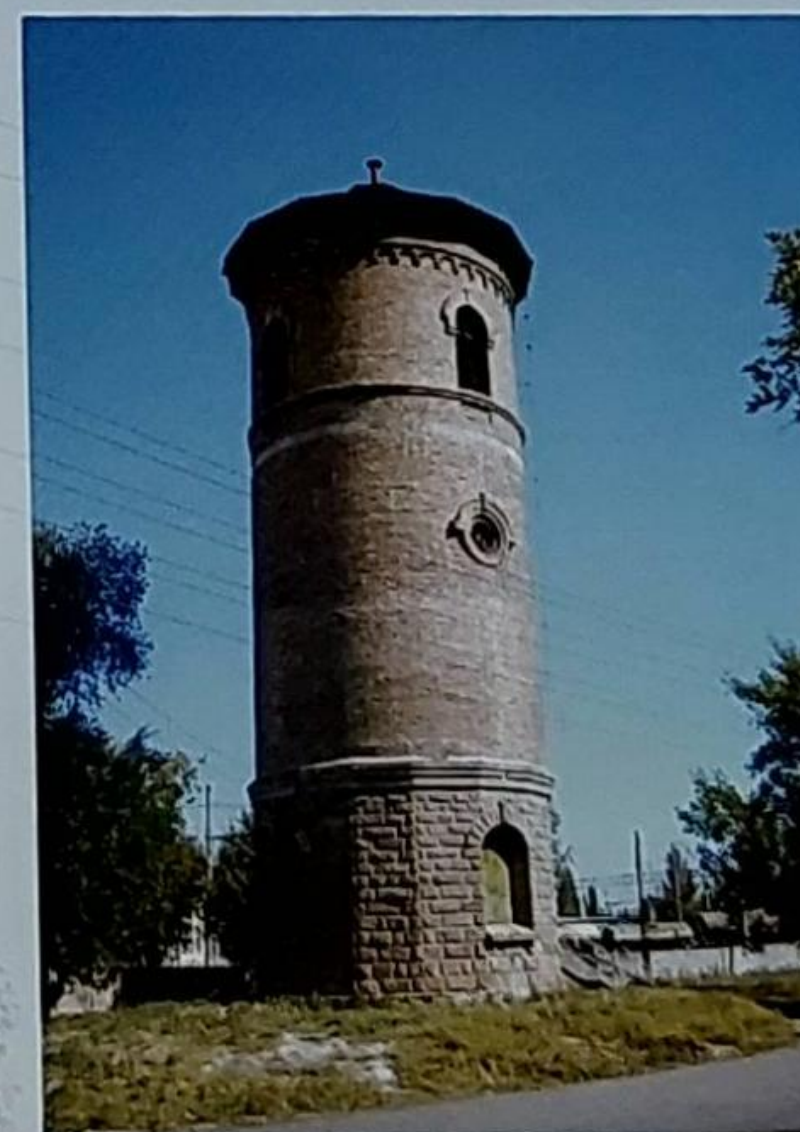
Су айдау мұнарасы

Темір жол вокзалынан солтүстік-шығысқа қарай орналасқан. XX ғасырдың басындағы темір жол бекеттерін салу кезеңіне жататын азаматтық құрылыстардың бірегей үлгісі болып табылады. Оның биіктігі (20 м) мен монументальдығы вокзал маңы ауданына ерекше көрініс беріп тұрған. Биік іргетасы, тұғыры мықты цилиндрлі нысан 12 қырлы негізге қойылған. Төмен жабылған шатыры бар, алты қырлы жарық ұңғысы-фонарь қойылған.

Водонапорная башня

Расположена к северо-востоку от железнодорожного вокзала. Интересна, как образец промышленных сооружений, застройки железнодорожной станции на начало XX века.

Монументальность и высота (20м.) позволяют ей доминировать в привокзальном районе. Сооружение цилиндрической формы, завершенное 6-гранным фонарем, установлено на 12-ти гранном основании. Выразительность зданию придают лаконичные архитектурные детали, выполненные фигурной кладкой оконные и дверные перемычки, подкарнизный пояс в виде выступающих архитектурных зубцов и др.

Water tower

Situated to the north-east of the railway station. The water tower is interesting as an example of industrial construction from the beginning of the 20th century. Given its size and height (20m), the tower dominates the railway station district. It is cylindrical in form and crowned with a six-sided light on a twelve-sided base. Laconic architectural details, such as the figured arches of the doors and windows, lend the building a certain expressiveness.

Балуан Шолақ көшесіндегі тұрғын үйлер (НГЧ)

2-3 пәтерлі кірпіштен салынған үйлер шоғыры №14 үй басқаша үлгіде ағаш шпалдан салынған, сыланып әктелген. Үйлер вокзал маңы ауданынан солтүстік шығысқа қарай кішкене жер телімдеріне орналасқан. Өзіне тән сәулеттік шешімдері, қасбетінің әсемдеу тәсілі XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы қала құрылысы үлгілерінің нұсқасы болып табылады.

Жилые дома по улице Балуана Шолака (НГЧ)

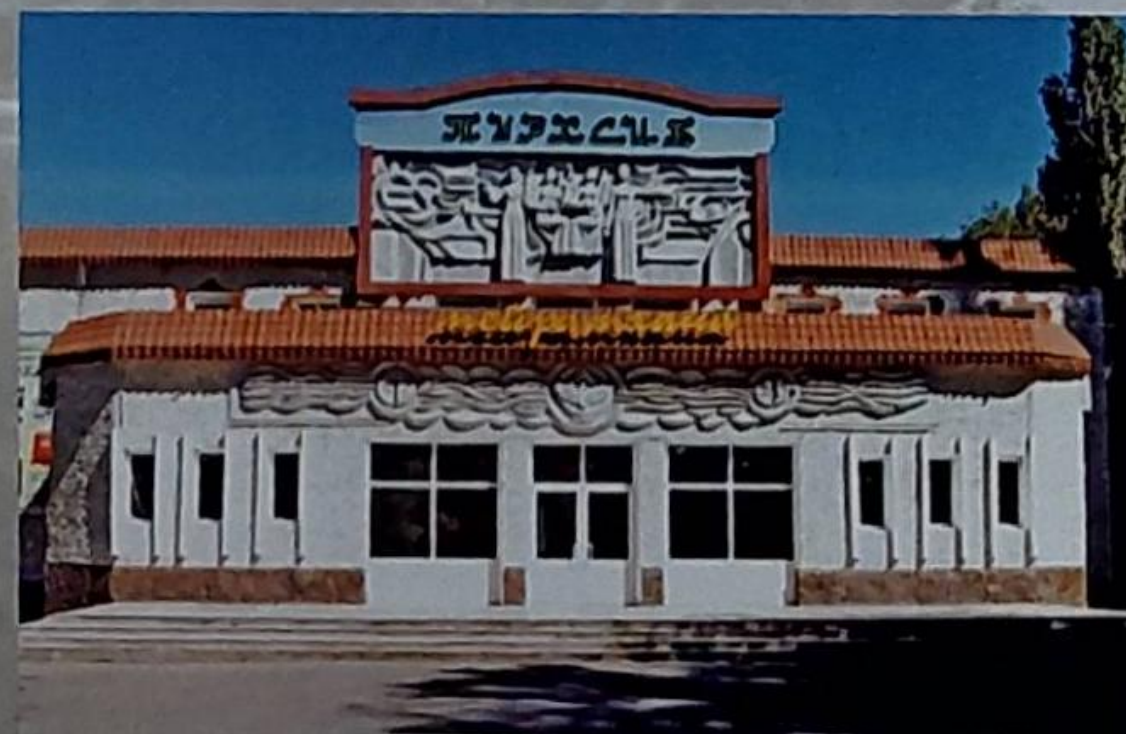
Характерная жилая застройка этого периода - одноэтажные 2-3-х квартирные дома из жженного кирпича. Исключение составляет дом №14-срубный, построен из деревянных шпал, оштукатуренных и побеленных. Дома расположены к северо-востоку от привокзального района на небольших приусадебных участках. Характерные архитектурные детали декоративного решения фасадов домов (ризалиты, сдвоенные слуховые окна) дают представления об облике города в 20-30-е годы.

Residential houses on Baluan Sholak Street ('N.G.Ch.')

Characteristic residential buildings from this period are the one-storey, two- to three-roomed houses made from baked brick situated to the north-east of the railway station district. The exception is house number 14, a wooden house made from railway sleepers which have been plastered and whitewashed. The characteristic details of the decorated facades (risalits, double dormer windows) allow us to imagine how the city looked in the 1920s to 30s.

«Түркеіб» мәдениет сарайы (1927 ж.)

Ғимарат 1927-1930 ж.ж. Вокзал маңы ауданында салынған, алғаш «Октябрь революциясы атындағы мәдениет сарайы» деп аталған. Ғимарат 30-25 шаршы метрді құрап тұрған еуропалық готика стилінің элементтері (үшкіл ернеу, шығыңқы пилондар мен жұмыр колонналар) қолданылған нысан. Үлкен залдан, сахнадан және қосалқы бөлмелер мен кең кіреберістен тұрады. Шатыры темірмен қапталып, төбесі бетондармен жабылған. Бетон, жалпақ тастар мен күйдірілген қыш кірпіш қолданылған. Қабырғалары көптеген оймалармен және түрлі-түсті бояулармен әрленген. Консоль нұсқалы бағандары бар.

Ғимарат өткен ғасырдың бірінші жартысындағы мәдени нысандар салу дәстүрінің барлық элементтерін сақтап қалған және қазіргі жағдайы өте жақсы деңгейдегі тарихи мұра.

Дворец культуры «Турксиб», построен в 1927 г.

Здание находится по адресу улица Байзак батыра 220. Здание железнодорожного дворца входит в комплекс привокзальной площади, застраивавшейся в 20-е - 30-е годы.

Двухэтажное здание с одноэтажными пристройками, общая высота 9,5 м. Архитектурное решение здания отличалось динамичностью форм и ассиметричной композицией фасадов с отдельными элементами модерна.

The 'Turksib' Palace of Culture, built in 1927

The Palace of Culture is part of the complex of buildings in the railway district, built in the 1920s and 30s. Its architect and builder are unknown.

It is a two-storey building with a one-storey annex, 9.5m high. The building's architecture is distinguished by its dynamic form and asymmetrical facades.

Тютюников көшесіндегі тұрғын үйлер кешені

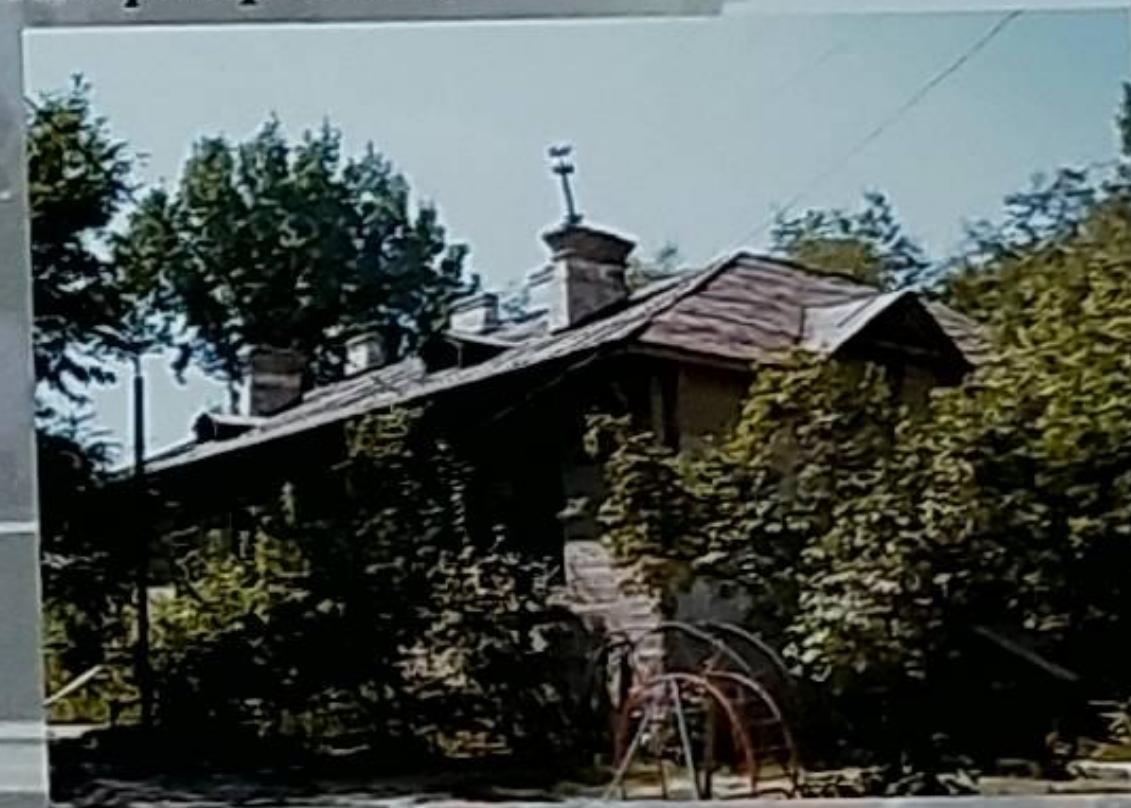
1894-1921 ж.ж. аралығында «Турксиб» теміржол құрылысы кезеңінде Тютюников көшесінде теміржол кешенінің желісіне жататын тұрғын үйлер салынды.

Жилые дома по ул. Тютюникова

Комплекс железнодорожного узла, в который входят жилые дома по ул. Тютюникова, строился с 1894 года по 1921 год, в период строительства железнодорожной ветки «Турксиб».

Residential buildings along Tiutiunikov Street

The residential houses along Tiutiunikov Street, part of the railway complex, were built from 1894 until 1921, alongside the construction of a branch of the 'Turksib' railway.

Паровоз Эш №4161 изготовлен в Швеции по заказу Ленина в 1921 г. Труженник Турксиба

*XX ғасырдың 50 жылдары. Химиктер Мәдениет сарайы
Дворец Химиков. Начало 50-х годов XX века
Palace of Culture. 50 s XX c.*

Химияшылар кентін салу тарихы
XX ғасырдың 40-50 жылдары химия өндірісі жылдам дами бастады. Осы уақытта қаламызда суперфосфат зауыты жұмысшылары мен мамандарына арналып тұрғын үй кешендері салына бастады. 1960-70 жылдары «Химпром» өндірістік бірлестігі салынды. Мәдениет және қоғамдық ғимараттар тұрғызылды.

История строительства поселка химиков

В конце 40-х - начале 50-х годов в области бурно развивается химическая промышленность. В это время в городе строится жилой комплекс суперфосфатного завода. В 60-70-е годы строится фосфорный завод производственного объединения «Химпром». Возводятся культурно-бытовые и общественные сооружения.

At the end of the 1940s and beginning of the 1950s the chemical industry boomed in Taraz. A residential complex was constructed at the same time for the workers at a superphosphate plant. In the 1960s to 1970s a phosphorus plant was built by the production company 'Khimprom'. Public buildings for everyday use were also constructed, including the Palace of Culture (see below).

History of the building of 'Poselok khimikov' ('Chemists' District')

At the end of the 1940s and beginning of the 1950s the chemical industry boomed in Taraz. A residential complex was constructed at the same time for the workers at a superphosphate plant. In the 1960s to 1970s a phosphorus plant was built by the production company 'Khimprom'. Public buildings for everyday use were also constructed, including the Palace of Culture (see below).

Мәдениет сарайы - кинотеатр ғимараты. Мәдениет сарайы 1955 ж. сәулетші А.Б.Бабахановтың жобасы бойынша салынған. Арқалығы - темірбетон; қабырғаларында гипстен, цементтен жасалған жапсырма детальдары ақ түспен оқшауландырылған.

Дворец культуры химиков, по улице генерала Рахимова, 55. Выстроен в 1955г. по проекту архитектора А. Б. Бабаханова. В проекте здания использован синтез классицизирующих и среднеазиатских архитектурных элементов. На фасадах гипсовые и цементные лепные детали выделены белым цветом.

Palace of Culture at 55 General Rakhimov Street

Built in 1955 by the architect A.B. Babakhanov, a synthesis of classical and Central Asian elements was used in the construction of this public building. Plaster stone and cement carved details on the facades are emphasised in white.

*Химиктер Мәдениет сарайы
Дворец Химиков
Palace of Culture*

Тараз қаласындағы монументалды ескерткіштер
Монументальные памятники г. Тараза
Monuments of Taraz

Академик К.И. Скрябиннің ескерткіші және мұражай-үйі

Академик К.И. Скрябиннің ескерткіші Абай даңғылындағы Константин Иванович тұрған үйдің алдында орналасқан. Бұл үйде 1975 жылға дейін Гельминтологиялық лаборатория орналасты. 1978 жылы К.И. Скрябиннің 100-жылдық мерейтойына орай музей ашылып ескерткіш орнатылған. Авторлары: мүсінші - В.Рахманов, сәулетші - Э.Жалмұхамедов.

Гельминтология ғылымының негізін қалаған көрнекті ғалым 1907-1911 жылдар аралығында Әулиеата қаласында өмір сүрді. К.И. Скрябиннің 600-ден астам ғылыми жұмыстары жарық көрді. Ғылым жолындағы қажырлы еңбегі үшін Ленин және СССР мемлекеттік сыйлығымен, 5 рет Ленин орденімен және Қызыл Жұлдыз орденімен, Социалистік Еңбек Ері атағымен марапатталды. Ол: медицина, биология, ветеринария ғылымдарының докторы болды. 1967 жылы К.И.Скрябинге Жамбыл қалалық атқару комитетінің шешімімен Жамбыл қаласының “Құрметті азаматы” атағы берілді.

Дом-музей и памятник академику К.И.Скрябину

Памятник академику К.И.Скрябину. находится по ул.Абая около дома, где проживал Константин Иванович. До 1975 года в доме размещалась гельминтологическая лаборатория.

В 1978 г. к 100-летию К.И.Скрябина здесь был открыт музей и установлен памятник.

Авторы: скульптор В.Рахманов, архитектор Э.Жалмұхамедов.

Выдающийся ученый, основоположник гельминтологической науки жил и работал в Аулие-Ате с 1907 по 1911 годы. В свое время К.Скрябиным было опубликовано более 600 научных работ. За свою научную деятельность он удостоен Ленинской и дважды Государственной премий СССР, пяти орденов Ленина, ордена Красной Звезды, звания Героя Социалистического Труда. Он трижды доктор: медицинских, биологических, ветеринарных наук. В 1967 году академику К.И.Скрябину решением Жамбылского горисполкома было присвоено звание Почетного гражданина города Жамбыла.

House-museum and monument dedicated to the academic K.I. Skriabin

The monument to the academic K.I. Skriabin is situated on Abai Street near the house where Konstantin Ivanovich lived. Until 1975 the house contained a helminthological laboratory.

In 1978, in time for the 100th anniversary of the birth of K.I. Skriabin, a museum was opened and the monument unveiled.

Its sculptor was V. Rakhmanov and its architect, E. Zhalmukhamedov.

A prominent academic and founder of the scientific branch of helminthology, Skriabin lived and worked in

Aulie-ata (modern day Taraz), from 1907 until 1911. Over the course of his life K.I. Skriabin published over 600 scientific works. He was distinguished by a Lenin Prize and twice by State prizes of the USSR, five Orders of Lenin, the Order of the Red Star and status of Hero of Socialist Labour for his scientific work. He was three times doctor of medical, biological and veterinary sciences. In 1967 K.I. Skriabin was distinguished with the status of 'Honoured Resident of the city of Dzhambul'.

Қ. Қошмамбетов ескерткіші

Ескерткіш стадион маңындағы орталық қала саябағында 1952 жылы орнатылған. Мүсіншісі М.Куров. Қарымбай Қошмамбетов (1897-1930 ж.ж.) Әулиеата уезінде Кеңес үкіметін құруға белсенді атсалысқан көрнекті саяси қайраткер.

Памятник К.Кошмамбетову

Расположен в центральном городском парке у стадиона. Установлен в 1959 г. Скульптор - М. Куров. Кошмамбетов К. (1897 - 1930 гг.) активный участник установления советской власти в Аулие-Атинском уезде, видный партийный и советский работник.

Monument dedicated to K. Koshmambetov

Situated in the central city park, near the stadium, the monument dedicated to K. Koshmambetov was raised in 1959, sculpted by M. Kurov. K. Koshmambetov (1897-1930) was an active participant in the establishment of Soviet power in the Aulie-ata uyezd (district) and a prominent party and Soviet worker.

Жамбыл Жабаевтың ескерткіші

Ескерткіш 1961 жылы Ж.Жабаевтың 115 жылдық мерейтойына орай Жамбыл атындағы алаңға орнатылған. Авторлары: сәулетші - В.Сошенко, мүсіншісі - Қаз ССР халық суретшісі Х.Наурызбаев.

Жамбыл 1846 жылы Мойынқұм ауданында туған. Жамбыл Жабаев қазақтың халық ақыны, айтыс өнерінің майталман шебері, бірқатар патриоттық өлеңдер мен батырлар туралы поэмалардың авторы. Ленин және Қызыл Жұлдыз ордендерімен марапатталған. 1934 жылы өткен Республикадағы ақындар айтысының лауреаты, 1941 жылғы СССР мемлекеттік сыйлығының иегері. Тараз қаласы 1937 жылдан 1997 жылға дейін Жамбыл Жабаевтың есімімен аталды.

Памятник Жамбылу Жабаеву.

Установлен в 1961 году на площади имени Жамбыла Жабаева, к 115 годовщине. Авторы проекта: архитектор - В.Сошенко, скульптор - Х.Наурызбаев.

Жамбыл родился в 1846 г. в Мойынкумском районе.

Ж.Жабаев казахский народный акын, один из крупнейших представителей устного народного творчества, автор патриотических стихов и ряда героических поэм о батырах. Награжден орденами Ленина и Трудового Красного Знамени, являлся лауреатом республиканского айтыса в 1934 г. В 1941 г стал обладателем государственной премии СССР. С 1938 по 1997 годы город Тараз носил имя Жамбыла Жабаева.

Monument dedicated to Zhambyl Zhabaev

Raised in 1961 on the Zhambyl Zhabaev Square for the 115th anniversary of his birth, the monument dedicated to Zhambyl Zhabaev was designed by architect Sashenko and People's Artist of the KazSSR (Kazakhstan Soviet Socialist Republic) Kh. Nauryzbaev.

Zhambyl was born in 1846 in the Moiynkum region. He was a Kazakh national 'akyn' (folk poet and singer), one of the best representatives of the nation's creativity, an author of patriotic verses and range of poems about military heroes. Awarded with Orders of Lenin and 'Red Labour', Zhambyl was laureate of the republic singer-improvisers in 1934 and in 1941 became the owner of a state prize of the USSR. From 1938 until 1997 the city of Taraz bore his name.

Д.А. Қонаев ескерткіші

Ескерткіш 2002 жылы 12 қаңтарда Д.Қонаев көшесінің бойында Д.А.Қонаевтың 90 жылдығына орай қойылған. Авторлары: Сәулетші - С.Дембай. Мүсіншілер - Н.Әлдеков, Н.Рүстемов.

Д.А. Қонаев - көрнекті мемлекет қайраткері және ғалым, қазақ халқының ұлы тұлғасы. Қазақ еліне 25 жыл бойы басшылық етті. 1955-60, 1962-64 жылдар Қазақ ССР Министрлер кеңесінің төрағасы қызметін атқарды. Қазақстанның дамуына қосқан үлесі мен сіңірген еңбегі үшін Дінмұхамед Ахметұлы 3 рет Социалистік Еңбек Ері атағымен, 8 Ленин орденімен және көптеген медальдармен марапатталды. 1992 жылы Д.А.Қонаевтың Халықаралық Қоры құрылды. Оның есімімен еліміздегі көптеген мектептер, көшелер аталған.

Памятник Д.А. Кунаеву

Памятник был установлен в честь 90-летия Д.А. Конаева 12 января 2002 года на улице, носящей его имя. Авторы: архитектор - С. Дембай, скульпторы - Д.Альдеков, Н.Рустемов.

Д.А.Конаев - выдающийся государственный деятель и ученый, великий сын казахского народа. На протяжении 25 лет возглавлял руководство Каз ССР. В 1955-60, 1962-64 годы был Председателем Совета Министров Казахской ССР. 1960-62 годы, 1964-86 годы Первый Секретарь ЦК КП Казахстана. Его вклад и заслуги в развитие Казахстана по достоинству оценены. Динмухамед Ахметович трижды Герой Социалистического Труда, обладатель 8 орденов Ленина и многих медалей. В 1992 г. был создан Международный фонд Д. А.

Кунаева. Его именем названы улицы во многих городах Республики Казахстан, в том числе и в г. Таразе.

Monument dedicated to Kunaev

This monument was set up to mark the 90th anniversary of the birth of D.A. Kunaev on 12th January 2002 and is situated on the street bearing his name. Its architect was S. Dembai and its sculptors, D. Aldekov and N. Rustemov. D.A. Kunaev was a prominent statesman and academic. For 25 years he headed the KazSSR. From 1955 to 1960 and again from 1962 to 1964 he was Chairman of the Council of Ministers of the KazSSR. From 1960-62 and 1964-86 he was the First Secretary of the Central Committee of the Kazakhstan Communist Party. His contribution to the development of Kazakhstan has been highly esteemed. Dinmukhamed Akhmetovich received the honour of 'Hero of Socialist Labour' three times and was the holder of eight Orders of Lenin and several medals. In 1992 the D.A. Kunaev International Fund was founded. Streets in many towns and cities in Kazakhstan have been named after him, among them Taraz.

Қызыл гвардияшыларға ескерткіш

Ескерткіш қала орталығында Н.К. Крупская атындағы №3 орта мектеп алдындағы шағын бауда орналасқан. 1957 жылы Қазан төңкерісінің 40 жылдығына орай Әулиеата социалистік қызыл ротасының қаза тапқан жауынгерлеріне ескерткіш ретінде орнатылған. Авторы - Қ. Рахмат. 1919 жылы сәуірде Дмитриевка селосына (Талас облысы Қырғызстан Республикасы) жақын Башташ аңғарында барлауда болған бес жауынгер ақ офицерлер әрекет еткен жерде қоршауда қалып, атып түсірілді. Ескерткішке қызыл гвардияшылардың аты-жөні жазылған.

Памятник погибшим красногвардейцам

Расположен в центре города, в сквере перед зданием СШ №3 им. Н.К.Крупской. Сооружён в 1957 г. в память о погибших бойцах Аулие-Атинской Красной роты. Автор К.Рахмат. В апреле 1919 г. пять бойцов, бывших на разведке в ущелье Бешташ близ с. Дмитриевка (г.Талас, Кыргызстан), где действовали белые офицеры, попали в засаду и были расстреляны. На памятнике высечены фамилии красногвардейцев.

Monument dedicated to the Red Guard

Situated in the city centre, in the square in front of the N.K. Krupskaja 3rd Middle School, is a monument in memory of members of the Aulie-ata socialist Red Guard who were killed. It was designed by K. Rakhmati and unveiled in 1957. In April 1919 five soldiers were ambushed and shot by White Army officers whilst on a mission in the Beshtash canyon near the village of Dmitrievka (near Talas, Kyrgyzstan). The names of the soldiers have been carved into the monument.

Тараз қаласында соғыс жылдарындағы алапат ауыртпашылықты ерлікпен көтеріп фашизмге қарсы **Ұлы Жеңіске** ерен үлесін қосқан адамдарға монументальды ескерткіштер орнатылған.

Жыл сайын Ұлы Жеңіс күні - 9 мамырда біздің баянды болашағымыз үшін қасықтай қаны қалғанша күресіп өмірлерін аямаған жауынгерлерге құрмет көрсету мақсатында халық осында жиналады. Бұл дәстүр ұрпақтан - ұрпаққа жалғасып келеді. Өйткені олардың жасаған ерлігі еш уақытта ұмытылмақ емес. Ұлы Отан соғысы жылдарында Қазақстанның Қарулы Күштер құрамына 2 миллион адам тартылды. Қазақстанның әскери құрамалары Москваны, Ленинградты қорғауға, Волга жағалаулары мен Курск даласындағы шайқастарға, Белорусия мен Прибалтика республикаларын азат етуге, Европа қалаларын, Берлинді алуға және т.б. шешуші көптеген шайқастарға қатысты.

Ұлы Отан соғысында көрсеткен ерлігі үшін 500 қазақстандық жауынгерлер, оның ішінде 20 жамбылдық біздің жерлестеріміз Совет Одағының Батыры атағына ие болды.

В память о событиях Великой Отечественной войны и людях, на долю которых выпали тяжелые лишения военных лет, внесших свой посильный вклад в Великую Победу над фашизмом, в городе находятся монументальные памятники. Из года в год ко дню Победы - 9 мая здесь собираются люди, чтобы выразить дань памяти всем тем, кто не щадил собственной жизни ради нашего мирного будущего. И эта традиция передается новому поколению, т.к. нельзя забывать тех, кому мы обязаны своей жизнью. В годы Великой Отечественной войны из Казахстана в Вооруженные Силы было мобилизовано более 2 миллионов человек. Казахские войсковые соединения участвовали во многих главных сражениях: в обороне Москвы, Ленинграда, в сражениях на берегах Волги и Курской дуги, в освобождении Белоруссии и Прибалтийских республик, в освобождении многих городов Европы, и наконец в штурме Берлина. За героизм, проявленный в боях 500 воинов-казахстанцев были удостоены звания Героя Советского Союза, в том числе 20 наших земляков.

The city holds many monuments which were raised in memory of the events of the Great Patriotic War and of the people who suffered greatly during the war whilst playing their part in the victory over Fascism. Every year on Victory Day (9th May), people gather in the square to pay tribute to those who gave up their lives for the future of Kazakhstan. This tradition has been passed to new generations today. During the Great Patriotic War 2 million people from Kazakhstan were mobilised for the armed forces. Kazakh military divisions participated in many significant battles the defences of Moscow and Leningrad, battles on the banks of the Volga and at the Kursk Bridge, the liberation of Belarus and the Baltic States, the liberation of many European cities and finally in the storming of Berlin. 500 Kazakh soldiers were honoured with the title of 'Hero of the Soviet Union' for heroism, of whom 20 were from Taraz.

Ұлы Отан соғысында қаза тапқан жауынгерлердің мемориалды кешені

Жамбыл қаласындағы уақытша госпиталда емделсе де соғыста алған жарақаттарынан қайтыс болған жауынгерлердің бауырластар зираты - 5 мөлтек аудандағы ескі бейітте орналасқан. Ол Фашистік Германияны жеңудің 40 жылдығына орай ашылды. Архитектор - С. Дембай.

Бауырластар зиратында жерленгендердің арасынан 11 жауынгердің аты-жөні анықталып естелік тақталарға жазылған.

Мемориальный комплекс погибшим воинам Великой Отечественной войны

Находится в 5 микрорайоне на старом кладбище, на братской могиле воинов, умерших от ран в эвакогоспитале г. Жамбыла. Открыт 9 мая 1985 года в честь 40-летия Победы над фашистской Германией. Архитектор С. Дембай. В годы Великой Отечественной войны в нашем городе был организован госпиталь для раненных в боях солдат. Многие из них скончались в стенах госпиталя от полученных ран. Из числа захороненных в братской могиле установлены имена 11 воинов.

Memorial complex dedicated to those who died during the Great Patriotic War

A memorial complex, opened on 9th May 1985 to mark the 40th anniversary of victory over Fascist Germany, is situated in the 5th micro-district of Taraz on an old cemetery, on the communal grave of soldiers who died from injuries in the city's evacuation hospital. It was designed by S. Dembai. The hospital had been organised during the Great Patriotic War for soldiers injured in combat. Many of them died.

Of those buried in the communal grave, 11 names have been marked on the memorial.

Ұлы Отан соғысы майдандарында қаза тапқан Жамбылдық жауынгерлерге ескерткіш.

Ескерткіш қала орталығында, Ы.Сүлейменов көшесі бойындағы «Атшабар» аллеясына. 1979 жылы орнатылған. Мүсінші - С.Момышев, суретші - Т.Көшербаев. 1970-80 жылдардағы кеңестік ескерткіш өнері дәстүрінде, сәулетпен мүсіннің жиынтығын пайдалана отырып орындалған. Ол бульвар құрылысының композициялық мазмұнын ашып тұр.

Памятник воинам-жамбылцам, павшим на фронтах Великой Отечественной войны.

Расположен в центре города по улице Сулейманова на аллее «Атшабар». Сооружен в 1979 г. Скульптор - С.Момышев, художник - Т.Кушербаев. Выполнен в традициях советского монументального искусства 1970-80 гг., активно использующих синтез архитектуры и скульптуры.

Monument dedicated to the Zhambyl soldiers who died at the Front during the Great Patriotic War

This monument is situated in the city centre on Suleimanov Street on the 'Atshabar' walkway. Built in 1979, sculpted by S. Momyshev and designed by T. Kuserbaev, it is typical of Soviet monument design from this period.

Азамат және Ұлы Отан соғысы жылдарында қаза тапқандарға ескерткіш

Төле би даңғылы орталық "Достық" алаңына 1967 жылы орнатылған. Сәулетшісі - К.Рахмат. 1960-70 жылдарға тән кеңестік монументальды өнер үлгісінде орындалған.

Памятник погибшим в годы Гражданской и Великой Отечественной войны

Ул. Толеби, площадь "Достық". Установлен в 1967 г. Архитектор К. Рахмат. Выполнен в традициях советского монументального искусства 1960-70 годов.

Monument dedicated to those who perished during the Civil War and Great Patriotic War

This monument is situated on Tole bi Street in the square of the 50th anniversary of the October Revolution, and was unveiled in 1967. It was designed by K. Rakhmati and is typical of Soviet monuments of this period.

Жазылбек Қуанышбаев ескерткіші

Ескерткіш 1976 жылы Жамбыл облысы Мойынқұм ауданы Мойынқұм ауылында Ж.Қуанышбаевтың (1896 - 1986 ж.ж.) 80 жасқа толуына орай тұрғызылды. Мүсіншісі - Б.Төлеков, Сәулетшісі - Т.Бәсенов.

Жазылбек Қуанышбаев - сол аудандағы Көктерек совхозының атақты шопаны. Қой шаруашылығын дамытудағы аса үздік еңбегі үшін 2 мәрте Социалистік Еңбек Ері Алтын жұлдызымен марапатталған.

Памятник Куанышбаеву Жазылбеку

Установлен в 1976 г. к 80 - летию со дня рождения Куанышбаева Ж. (1896-1986 гг.) в селе Мойынқум, Мойынқумский района, Жамбылской области. Скульптор - Б. Тулеков. Архитектор - Т. Басенов.

Куанышбаев Жазылбек - знатный чабан, животновод

селекционер совхоза «Коктерекский». Вывел породу каракумских овцематок. За выдающиеся успехи в развитии овцеводства дважды присвоено почетное звание Героя Социалистического труда (1948, 1958 г). Участник 1-ой Всеказахстанской сельскохозяйственной выставки (1936, Алма-Ата). Депутат Верховного Совета 3-го и 4-го созывов. Награжден двумя орденами Ленина, медалями.

Monument dedicated to Kuanyshbaev Zhazylbek

This monument was established in 1976, in time for the 80th anniversary of the birth of Kuanyshbaev Zhazylbek (1896-1986), in the village of Moiynkum, Moiynkumskii district, Zhambyl Province. Its sculptor was B. Tulekov and its architect T. Basenov.

Kuanyshbaev Zhazylbek was a distinguished shepherd and livestock farmer at the 'Kokterekskii' state farm ('sovkhos'), where he bred Kara-Kum ewes. For outstanding success in the development of sheep farming he was twice honoured with title of 'Hero of Socialist Labour' (1948 and 1958).

Т. Рыскулов ескерткіші

1994 жылы Тұрар Рысқұловтың 100 жылдық мерейтойына орай, осы тұлғаның атындағы қалалық саябақтың кіреберісіне орнатылған. Ескерткіштің ашылу салтанатына Қазақстанның, Қырғызстанның, Өзбекстанның Президенттері қатысты. Мүсіншісі - Ю. Баймұқашев, сәулетшісі - Т. Жұмағалиев. Т. Рысқұлов (1894-1938 ж.ж.) - көрнекті қоғам, саяси, мемлекет қайраткері, Түркістанда Кеңес үкіметін орнату жолындағы белсенді күрескер.

Памятник Турару Рыскулову

В 1994 году к 100-летию юбилею Турара Рыскулова перед главным входом в одноименный парк был установлен памятник, который был открыт президентами Казахстана, Кыргызстана, Узбекистана.

Скульптор - Ю. Баймухашев, архитектор - Т. Жумағалиев.

Т. Рыскулов (1894-1938 г.г.) - видный общественный, политический и государственный деятель, активный борец за установление Советской власти в Туркестане.

Monument dedicated to Turar Ryskulov

In 1994, a monument was established to mark the 100th anniversary of the birth of Turar Ryskulov, in front of the main entrance to the park bearing his name. It was opened by the Presidents of Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan. It was sculpted by Yu. Baimukhashev and designed by T. Zhumagaliev.

T. Ryskulov (1894-1938) was an eminent social, political and state figure and active in the establishment of Soviet power in Turkestan.

Қ.Рысқұлбеков ескерткіші

Қ.Рысқұлбеков - Алматыдағы сәулет институтының студенті. 1986 жылғы желтоқсан айындағы қазақ жастарының отаршылдық және әміршілдік жүйеге қарсы көтерілісіне белсене қатысып, қуғын-сүргін құрбанына айналды. Қайрат Рысқұлбековке «Халық қаһарманы» атағы берілді. Монумент 1996 жылғы желтоқсанда Қазақстан жастары көтерілісінің 10 жылдығына орай қойылды. Мүсінші - З.Тастеков, сәулетшілері - Б.Мұсаев, С.Дембай, Н.Баекеев.

Памятник - Кайрату Рыскулбекову

В парке им.Кайрата Рыскулбекова по ул. Толе би стоит памятник молодому человеку. Скульптор - З. Тастеков, архитекторы - Б. Мусаев, С. Дембай, Н. Баекеев.

К.Рыскулбеков был студентом Алматинского архитектурного института. Он был в первых рядах тех, кто в студеные дни декабря 1986 года выразил протест диктату центральной власти и оказался жертвой последующих репрессий. Ему присвоено звание «Халық қаһарманы». Монумент был установлен 16 декабря 1996 года к 10-летию декабрьского восстания молодежи в Казахстане.

Monument dedicated to Kairat Ryskulbekov

In the park of Kairat Ryskulbekov on Tole bi Street is a monument dedicated to this young man, sculpted by Z. Tastekov and designed by B. Musaev, S. Dembai and N. Baekееv. K. Ryskulbekov was a student of the Almaty Architectural Institute. He stood in the front rows of a protest against central dictatorship on a cold December day in 1986, and was a victim of the resulting repressions. He was awarded the title 'Khalyk kakharmany' ('National Hero'). The monument was established on 16th December 1996 for the 10th anniversary of the December uprising among the Kazakhstan youth.

М.Х.Дулати ескерткіші

1998 жылы М.Х.Дулати атындағы ТарМУ әкімшілік корпусының алдында Мұхамед Хайдар Дулатидің (1498-1551 ж.ж.) 500 жылдығына орай ашылды. Сәулетші - О.Әуезов, мүсінші - Д.Әлдеков, Н.Рүстемов.

М.Х.Дулати - көрнекті мемлекет қайраткері, дипломат, қолбасшы, кәсіби тарихшы, публицист, өз дәуірінің ғұлама тұлғасы. М.Х.Дулатидің «Тарихи-и Рашиди» еңбегі Орталық Азия халықтары үшін аса бағалы.

Памятник М. Х. Дулати.

В 1998 году перед административным корпусом ТарГУ им.М.Х.Дулати был установлен памятник Мухаммеду Хайдару Дулати (1498-1551 гг.) в честь его 500-летия. Архитектор - О.Ауезов, скульпторы - Д.Ж.Альдеков, Н.А.Рустемов.

М.Х.Дулати видный государственный деятель, дипломат, полководец, профессиональный историк, публицист, герой своего времени. Главный труд М.Х.Дулати «Тарих и Рашиди» для истории народов Центральной Азии является бесценным.

Monument dedicated to Muhammed Khaidar Dulati

In 1998 a monument dedicated to Muhammed Khaidar Dulati (1498-1551) was established in front of the administrative sector of Taraz State University to mark the 500th anniversary of his birth. The architect was O. Auevov and the sculptors, D.Zh. Aldekov and N.A. Rustemov.

M.Kh. Dulati was an eminent statesman, diplomat, military commander, professional historian and publicist a hero of his time. It is hard to overestimate the value of his main work, 'Tarikh i Rashidi', as a history of the people of Central Asia.

Қолбасшы Қойгелді ескерткіші

1998 жылы Қолбасшы Қойгелді батырға ескерткіш қойылды. Оның ашылу салтанатына Қазақстан мен Қырғызстан Президенттері қатысты. Мүсінші - Ж.Молдабаев, сәулетші - Б.Тортаев.

Қойгелді батыр жоңғар басқыншыларына қарсы азаттық күресте қол бастаған атақты тұлғалардың бірі. Қойгелді Төле бидің сенімді серігі, жауға жұмсар батыры болған. Төле би көз жұмғаннан кейін Ұлы жүз билігінің тізгіні Қойгелдінің қолына өтті. Жоңғарларға қарсы шешуші шайқасқа 30 мың қолды бастап шыққан сардар - Қойгелді болатын. Ұлы Қолбасшы 93 жасқа келгенде Ташкентте қайтыс болып, Шымыр атасының жанына жерленген.

Памятник Колбасшы Койгельды батыру.

В 1998 году был установлен памятник Колбасшы Койгельды батыру. Скульптор - Ж. Молдабаев, архитектор - Б. Тортаев.

Койгельды батыр (1702-1795 гг.) герой национально-освободительного движения казахского народа против джунгарских завоевателей. Койгельды был соратником, «правой рукой» мудрого Толе би. После смерти Толе би власть в Старшем жузе полностью перешла к Койгельды. Именно он возглавил тридцатитысячное войско при окончательном разгроме джунгарских завоевателей. Умер полководец в возрасте 93 лет в Ташкенте, где и был похоронен рядом со своим предком Шымыр-ата.

Monument dedicated to Kolbasshy Koigeldy

A monument to the military hero Kolbasshy Koigeldy was established in 1998; its opening ceremony was attended by the Presidents of Kazakhstan and Kyrgyzstan. It was sculpted by Zh. Moldabaev and designed by B. Tortaev.

Koigeldy (1702-1795) was a hero in the Kazakh national liberation movement against the Dzhungar invaders. Koigeldy was the companion-in-arms and 'right hand' of the wise Tole bi. After the death of Tole bi the control of the entire 'Old Zhuz' (one of three main territorial divisions of what is now Kazakhstan, occupied by an alliance of Kazakh nomads) fell to Koigeldy. It was Koigeldy who headed an armed force of 30,000 men in the final victory over the Dzhungar invaders. He died aged 93 in Tashkent, where he was buried with his ancestor Shymyr-ata.

Мәмбет батыр кесенесі

Мәмбет Күнбасұлы - атақты Байзақ датқаның әкесі. Байзақ ауданындағы Талас өзенінің бойында туылып, 1808 жылы 98 жасында қайтыс болған. Мәмбет батыр Қарахан кесенесінің маңына жерленген болатын, кейін - (1956 жылы) Тектұрмас кесенесінің жанына қайта жерленді. Мәмбет батыр Абылай ханның үзетгілес серігі болды және туған жердің тәуелсіздігі үшін Шу-Талас аумағында жан аямай күрескен батыр ретінде халықтың жадында қалды.

Мавзолей Мамбет батыру (1998 з.)

Мамбет Кунбасулы (1710-1808 гг.) - отец легендарного Байзака батыра, родился на территории Байзакского района на берегу реки Талас. Мамбет батыр был похоронен возле мавзолея Карахана, а в 1956 году произвели перезахоронение на кладбище возле развалин мавзолея Тектурмаса. Мамбет батыр - ровесник и верный сподвижник Абылай хана, отличился как отчаянный боец за независимость родной земли в Таласской долине.

The Mausoleum of Mambet (1998)

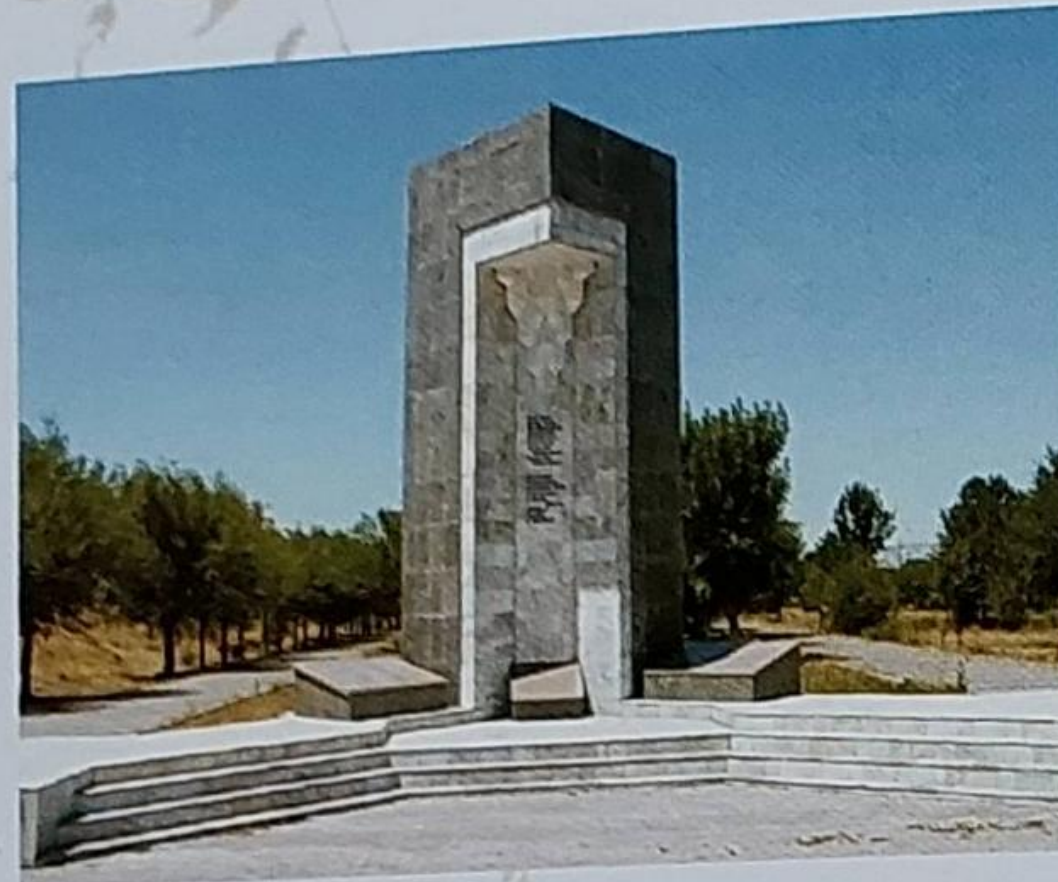
Mambet Kunbasuly was the father of the legendary military hero Baizak, and was born in 1710 on the territory of the Baizak region on the bank of the River Talas. He died in 1808 aged 98. Mambet was buried near the Karakhan Mausoleum, however in 1956 he was reburied in a cemetery near the ruins of the Tekturmas Mausoleum. Mambet was a contemporary and eminent associate of Abylai Khan, and was distinguished as a fearless fighter for the independence of his native land in the Talas Valley.

Жауынгер - интернационалистерге арналған ескерткіш.

Қала орталығында 1999 жылы ақпан айында Кеңес әскерінің Ауғанстан жерінен шығарылғанына 10 жыл толуына орай «Атшабар» аллеясында «жауынгер интернационалистерге» арнап мемориалды кешен ашылды. Сәулетшілер: - Б.Мұсаев, С.Дембай, Н.Баекеев.

С.Дембай, Н.Баекеев.

Десятилетняя война унесла и покалечила тысячи молодых жизней. Из Тараза для выполнения интернационального долга были отправлены свыше 500 наших земляков, 27 из них погибли, выполняя боевые задания.

***Мемориальный комплекс в честь
воинов-интернационалистов.***

К 10-летию вывода войск из Афганистана в феврале 1999 года на аллее «Атшабар» был открыт мемориальный комплекс в честь воинов-интернационалистов. Архитекторы: Б.Мусаев,

Memorial complex in honour of overseas soldiers

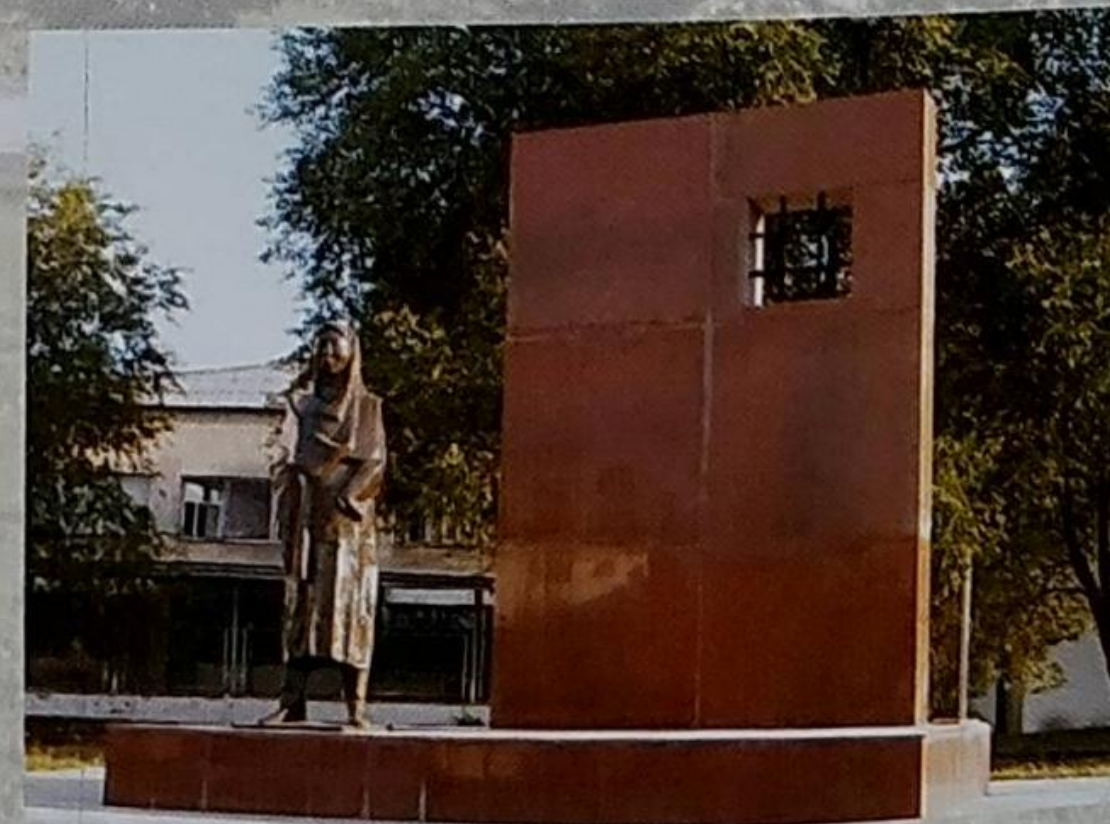
A memorial complex in honour of overseas soldiers was opened to commemorate the 10th anniversary of the exit of troops from Kazakhstan in 1999, on the 'Atshabar' walkway. Its architects were B. Musaev, S. Dembai and N. Baekeev.

This war, lasting almost 10 years, cost thousands of young people their lives and damaged many more. More than 500 residents of Taraz were sent to fulfil Kazakhstan's duty overseas, of whom 27 died in combat.

Саяси қуғын сүргін мен ашаршылық құрбандары на ескерткіш

Ескерткіш 2000 жылғы 31 мамырда 1937-1952 ж. Саяси қуғын-сүргін және 1931-1932 ж.ж. жаппай ашаршылық құрбандарын еске алу күнінің 4 жылдығына орай қойылған. Авторлық топ жетекшісі - сәулетші С.Дембай, мүсіншілері - Д.Әлдеков, Н.Рүстемов, сәулетшілері - Н.Баекеев, Д.Медеттегі.

Жамбыл облысы бойынша 5 мыңнан астам адам қуғынға ұшырап, 845 адам атылды. Олардың ішінде көрнекті қайраткерлер Т.Рысқұлов, К.Сарымолдаев, С.Абыланов, М.Жылыбаев, Ж.Дүрімбетов және басқалар бар. 1986 жылғы Алматыдағы Желтоқсан оқиғасына қатысушылар да осылардың қатарында. Ескерткіш үйінді төбеге (биіктігі 1,0 м) қойылған, оған биік қабырға және гранитті алаңдағы әйел бейнесі кіреді. Үйіндіден ескерткішке кең баспалдақ жалғасады. Қабырғадағы торлы түрме терезесі мен шегеге ілінген киім ескерткіштің әсерлілік күшін арттыра түседі.

Стела с барельефом Б. Момышулы

Скульптор Темірхан Ахмедов

*Б. Момышулы ескерткіші
Памятник Б. Момышулы*

Қабырға биіктігі 3,4 м, ана бейнесі 2,4 м, алаңға Қордайдың қызыл граниті төселген, мүсін элементтері мыстан жасалған. Беткі жағында «Саяси қуғын-сүргін және ашаршылық құрбандарына арналған» деген сөздер жазылған.

Памятник жертвам политических репрессий и голода.

31 мая 2000 года к 4-ой годовщине Дня Скорби и Поминовения открыт памятник жертвам политических репрессий и голода.

Архитектор руководитель авторской группы - С. Дембай, скульпторы: Д. Альдеков, Н. Рустемов. Бесчеловечная политика тоталитаризма обернулась гибелью многих ни в чем неповинных людей. Только в Жамбылской области за период с 1930 по 1952 годы преследованиям подверглись более 5 тыс. человек, погибло 845 человек. Среди жертв политических репрессий немало известных имен: Турар Рыскулов, Кабылбек Сарымолдаев, Максут Жылысбаев, Садык Абланов, Жунисбек Дурумбетов и многие другие.

Monument to victims of political repressions and hunger

On 31st May 2000, for the 4th anniversary of the 'Day of Mourning and Remembrance', a monument to victims of political repressions and hunger was unveiled. Its architect was S. Dembai and its sculptors, D. Aldekov and N. Rustemov.

The cruel politics of totalitarianism resulted in the deaths of many innocent people. In Zhambyl Province alone, from 1930 to 1952, more than 5,000 people were subject to persecution and 845 died. Well-known names among the victims of political repression include Turar Ryskulov, Kabylbek Sarymoldaev, Maksut Zhylyysbaev, Sadyk Ablanov and Zhunisbek Durumbetov.

Б.Момышұлы ескерткіші

Ескерткіш 2000 жылы 9 қазанда Б.Момышұлының 90 жылдық мерейтойы мен Ұлы Жеңістің 55 жылдығына орай орнатылған. Мүсіншілері: Д.Әлдеков, Н.Рустамов, Сәулетшілері - С.Дембай, Н.Баекеев. Гранит тұғырдағы ескерткіш композициясы - батырдың тұтас бейнесімен айқын және қанықты үйлескен. Мүсіннің биіктігі 4,6 м, тұғыры - 3,3 м. Б.Момышұлы қозғалыс үстінде, қолына ұстаған офицерлік қылышымен бейнеленген. Ескерткіш мысты қашап-шегендеу, шыңдау техникасымен жасалған, гранит тұғыр мұқият өңделген төменгі іргетасымен сіңісе тұтасады. Тұғырдың беткі жағындағы жақтауға - Батырдың Жұлдызы ойылып, «Бауыржан Момышұлы» деген сөздер шегенделген. Б.Момышұлы (24.12.1910 - 10.06.1982 ж.ж). Совет Одағының Батыры, әскери жазушы, Ұлт қаһарманы. Ұлы Отан соғысы кезінде даңқты Панфилов дивизиясының жауынгері халқымыздың қаһарман ұлы Бауыржан Момышұлы Москваны қорғауда ержүректік пен батырлық көрсетіп, аман қалғандардың біреуі.

Памятник Б. Момышулы

В центре города в октябре 2000 года в честь 55-летия Великой Победы и 90-летия со дня рождения Бауржана Момышулы был установлен памятник. Архитектор - Б. Тортаев, скульптор Молдабаев Ж.

Б.Момышулы - полководец, оставивший великое военное и духовное наследие, видный писатель, общественный деятель. В годы Великой Отечественной войны мужественный участник обороны Москвы, остался одним из немногих уцелевших героев бессмертной Панфиловской дивизии. Ер-Бауке это его не официальный титул, как дань всенародной любви и восхищения личностью.

Многочисленные его произведения о Великой Отечественной войне, снискали Б.Момышулы всенародную любовь. В декабре 2010 г. исполняется 100-летие со дня рождения Героя.

Monument dedicated to B. Momyshuly

In October 2000 a monument dedicated to B. Momyshuly was established in the city centre, to mark the 55th anniversary of victory and the 90th anniversary of his birth. Its architect was B. Tortaev and its sculptor, Zh. Moldabaev.

B. Momyshuly was a distinguished military commander, philosopher and writer. As a courageous participant in the defence of Moscow during the Great Patriotic War, he was one of the few from the immortal Panfilov division to escape with his life. 'Er-Bauke' was his unofficial title, testifying to the nationwide love and admiration he commanded.

He wrote numerous works about the Great Patriotic War which also won him the love of the people. In December 2010 the 100th anniversary of his birth will be celebrated.

Ағаділ Сухамбаев ескерткіші

Ескерткіш 2005 жылдың 26 сәуірінде тұрғызылған. Орналасқан жері-қалалық әскери комиссариат алдында. Ескерткішті Елбасы Н.Назарбаевтың өзі келіп ашқан. Ағаділ Сухамбаев 1920 жылы. (бұрынғы Свердлов) қазіргі Байзақ ауданына қарасты, Қарасу ауылында туған. Соғыстың қан-қамау, шешуші сәттерінде жау пулеметінің оқпанын өз кеудесімен жауып, үлкен жауынгерлік ерлік жасаған. Осы ерлігі үшін А.Сухамбаевқа 1945 жылғы 24 наурызда Кеңестер Одағының Батыры атағы берілген. Ескерткіш авторы -С.Момышев, сәулетшісі - И.Әлдеков. Туынды 1,5 метрлік гранит тұғырдағы мыс-қола қоспалы қаптамалы-құйынды әдісімен жасалған.

Памятник Агадилу Сухамбаеву

Памятник герою Советского Союза - Агадилу Сухамбаеву был открыт Президентом РК Н.А. Назарбаевым 25 апреля 2005 г., на перекрестке ул. Абая и Конаева. Архитекторы: Р. Н. Бодаубеков, С. Р. Емкулов. Скульптор С. Момышев. Агадил Сухамбаев попал на фронт с первых дней войны и проявил себя как отважный, умелый, дисциплинированный солдат в боях за Белоруссию, Литву, Польшу. Рядовой Сухамбаев в решающую минуту боя, будучи раненым в обе руки, бросился на амбразуру вражеского пулемета и своей грудью остановил огонь, пожертвовав собой во имя выполнения боевой задачи. За этот героический бессмертный подвиг А. Сухамбаеву 24.03.1945 г. посмертно присвоено звание Героя Советского Союза.

Monument dedicated to A. Sukhambaev

A monument dedicated to a hero of the Soviet Union, A. Sukhambaev, was opened by President N.A. Nazarbaev on 25th April 2005 on the intersection of Abai Street and Konaev Street in

Taraz. Its architects were R.N. Bodaubekov and S.R. Emkulov, and its sculptor, S. Momyshev. Agadil Sukhambaev arrived at the Front in the first days of the war and proved himself as a brave, capable and disciplined soldier in the struggles for Belarus, Lithuania and Poland. Private Sukhambaev, having suffered injury to both arms at a critical moment in battle, threw himself at the barrel of an enemy machine gun and stopped it firing, thus sacrificing himself for the war cause. A. Sukhambaev was posthumously honoured with the title of 'Hero of the Soviet Union' on 24th March 1945 for this heroic feat.

Бәйдібек баба ескерткіші

Бәйдібек би Қарашаұлы (1356-1419 ж.ж.) XIV-XV ғ.ғ. ғұмыр кешкен Үйсіннің атақты биі, әрі батыры, хан да болған деседі. Әкесі Қараша, бабалары Бабыралы, Майқы, Төбей, Кейкі, Бақтияр бәрі де өз заманында би, әулие, абыз, батыр болып өткен. Ескерткіштің авторлары: мүсінші - Д.Әлдеков, Н.Рүстемов, сәулетші - С.Дембай.

Ұлы жүз Албан, Суан, Дулат рулары тікелей осы кісінің кіндігінен тараған. Бәйдібек баба ескерткіші - кезінде Тараз қаласының орталық алаңында орналасқан бұрынғы В.И.Ленин ескерткішінің орнында тұр. Ескерткіш Тараз қаласының 2000 жылдық мерей тойы қарсаңында 2002 жылдың 26 қыркүйегінде ашылды. Ескерткіштің биік тұғыры, ірге тасы, баспалдақтары түгелімен Қордайдың қызыл гранит тасымен қапталған. Бәйдібек бабаның салт атты бейнесі мыспен қапталған.

Памятник Байдибеку баба

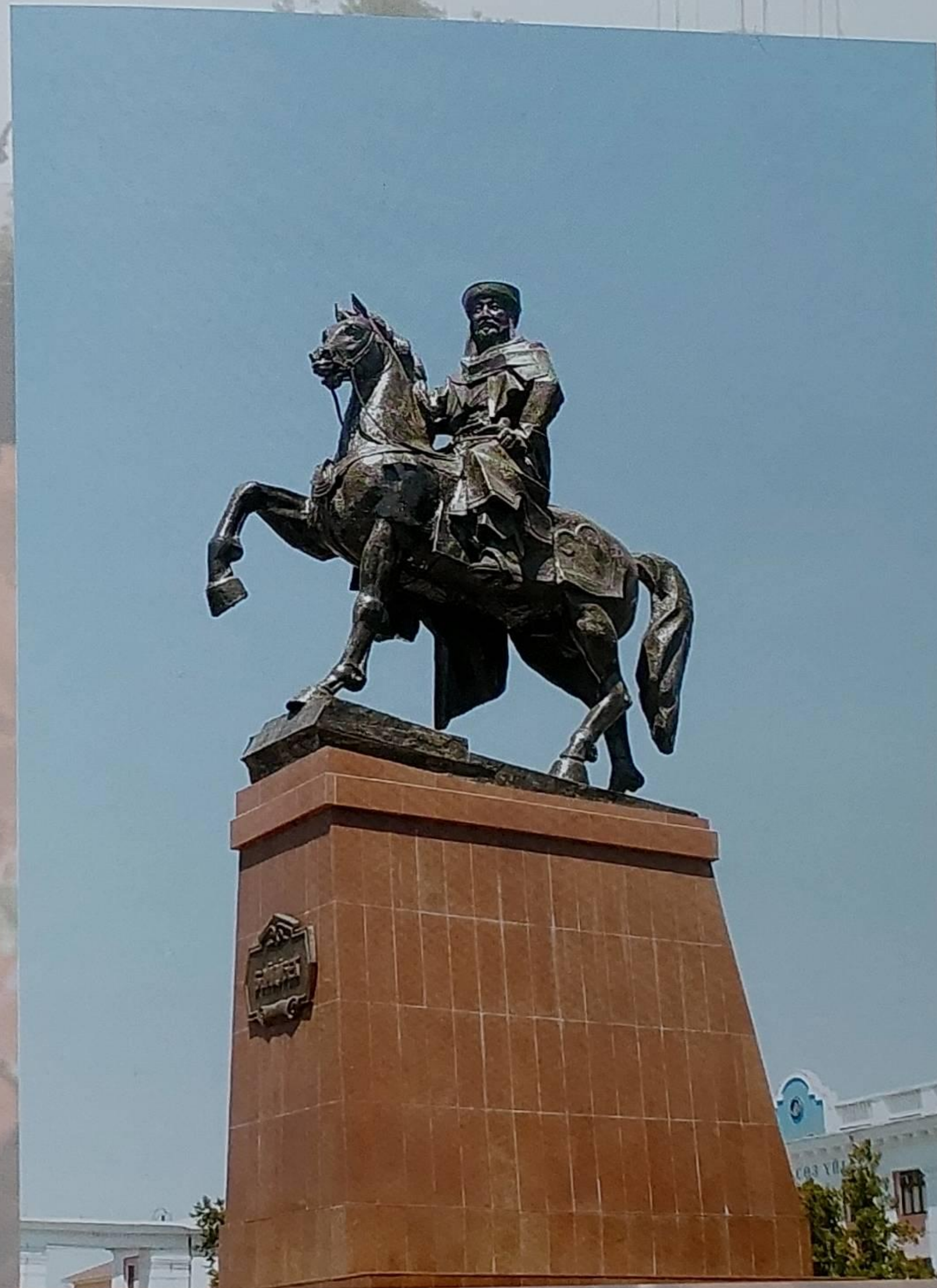
Памятник Байдибеку баба открыт на центральной площади «Достык» 26 сентября 2002 года в день празднования 2000 - летия Тараза. Авторский коллектив: архитектор - С. М. Дембай. Скульпторы - Д. Альдеков, Н. Рустемов.

Байдибек Караша-улы (1356-1419гг.) - историческая личность. Он является прародителем родов Старшего жуза. Современник и соратник знаменитого Тамерлана. Байдибек баба был талантливым полководцем, поднявшим народ против маньчжурских и джунгарских завоевателей. Свою жизнь посвятил объединению казахов. Святым его называли еще при жизни. Похоронен в городе Ташкенте.

Monument dedicated to Baidibek baba

The monument dedicated to Baidibek baba was opened in the central 'Dostyk' square on 26th September 2002, on the day of the celebration of Taraz's 2000-year anniversary. Its designers included the architect S.M. Dembai and sculptors D. Aldekov and N. Rustemov. Baidibel Karasha-uly (1356-1419) was a historical figure and ancestor of the 'Old zhuz' tribes. He was a contemporary and fellow soldier of the

*Байдибек баба ескерткіші
Памятник Байдибеку баба
Monument dedicated to Vaidibek baba*

renowned Tamerlan. Baidibek baba was a talented military commander who stirred the people into action against the Manchurian and Dzhungar invaders. He devoted his life to the unification of Kazakhs and was thought to be a saint even during his life. He was buried in Tashkent.

А.С.Пушкин ескерткіші

Ескерткіш орыстың ұлы ақыны Александр Сергеевич Пушкиннің 205 жылдығы мен Ресейдің Қазақстандағы жылына (2004) орай орнатылған. Ескерткіш жобасына 13 жұмыс катысып, мүсінші С.Момышевтің жобасы таңдалып алынды. Негізгі демеуші «Нұр Отан» ХДП Жамбыл облысындағы өкілдігі. Ескерткіштің салтанатты ашылуы 2004 жылы 6 маусымда өтті. Ескерткіш қола мен мыс қосындысынан тұратын қаңылтырды шындау әдісімен жасалған.

Памятник А. С. Пушкину.

Памятник А. С. Пушкину - расположен на перекрестке улиц Пушкина и Абая. Открытие памятника приурочено к 205 годовщине со дня рождения поэта (6.06.2004 г) и году России в Казахстане.

Архитектор - Б. Тортаев, скульптор - Молдабаев Ж. Надпись на постаменте: Пушкин Александр Сергеевич (1799-1877 гг.).

Александр Сергеевич Пушкин - великий русский поэт, творчество которого оказало влияние на развитие казахской литературы. А. С. Пушкин был в Казахстане, в г. Уральске. Он запечатлел красоту и национальную самобытность казахского эпоса. Многие его произведения переведены на казахский язык Абаем.

Monument dedicated to A.S. Pushkin

The monument dedicated to A.S. Pushkin is situated on the intersection of Pushkin Street and Abai Street. The opening ceremony was saved for the 205th anniversary of the poet's birth

(6th June 2004). Its architect was B. Tortaev and its sculptor, Zh. Moldabaev. The inscription on the pedestal reads 'Pushkin Aleksandr Sergeevich' (1799-1877).

A.S. Pushkin was a great Russian poet whose creations have influenced the development of Kazakh literature. Pushkin once visited the city of Uralsk in Kazakhstan, noting the beauty and strong national identity of the Kazakh epos. Many of his works were translated into Kazakh by Abai.

С. Есенин ескерткіші

Ескерткіш Ы.Сүлейменов атындағы көше бойында орналасқан. Сергей Александрович Есенин (1895-1925 ж.ж.) - ақын, орыс әдебиетінің көрнекті өкілі. Ескерткіш 2005 жылы 3 қазанда Ресей елшілігінің қолдауымен, ақынның 110 жылдығына орай ашылған. Авторы - С.Момышев. Ескерткіш - бейне қола мен мыс қоспасын шыңдау және құю арқылы жасалған. 2 метрлік мрамор тұғырға орнатылған ақынның барельефі тұр. Мрамор тұғырдың алдыңғы бетінде ақынның аты-жөні мен өмір сүрген жылдары ойылып жазылған.

Памятник С. Есенину.

Памятник С. Есенину расположен по улице Сулейманова. Открыт 3 октября 2005 г. Скульпторы - С. Копылов, А. Сихаев, архитектор - И. Бекежанов.

Сергей Александрович Есенин (1895 - 1925 гг.) русский поэт, «гений русского слова». Его лирика и стихи о природе учат любить и хранить мир земной красоты, способствуют формированию нравственных основ мировоззрения. Переведены на многие языки мира, в том числе и на казахский язык.

Monument dedicated to S. Esenin

The monument dedicated to S. Esenin is situated on Suleimanov Street and was opened on 3rd October 2005. Its sculptors were S. Kopylov and A. Sikhaev and its architect, I. Bekezhanov. Sergei Aleksandrovich Esenin (1895-1925) was a Russian poet and 'genius of the Russian language'. His lyric poetry and verses about nature have taught many to love and desire to protect the peace of earthly beauty and enabled the formation of fundamental moral worldviews. His works have been translated into many world languages, among them Kazakh.

Абай ескерткіші

Ескерткіш қазақ елінің Ұлы ақыны, ағартушы, философы, гуманисті және аудармашысы Абай (Ибрагим) Құнанбаевқа (1845-1904 ж.ж.) арналып 2007 жылы 30 тамызда қойылған.

Мүсінші - С.Момышев. Ескерткіш ашылған кітап түрінде жасалып, гранит тұғырға орнатылған. Кітаптың бір бетінде (сол жағында) - Абайдың мүсіндік бедерлі суреті, екінші бетінде ақынның - «*Біріңді қазақ, бірің-дос, Көрмесең істің бәрі бос*» - дейтін өсиет сөздері жазылған. Ескерткіштің авторы осындай тамаша шешім арқылы Абай еңбектері қазіргі кезде де халқымыздың рухани өмірін «*ашық кітап*» іспетті сусындатып келе жатқанын білдірген.

Памятник Абаю.

Открытие памятника Абаю (Ибрагим) Кунанбаеву (1845-1904 г.) великому поэту просветителю, философу-гуманисту, переводчику, состоялось 30 августа 2007 г. Скульптор - С.Момыш.

Памятник расположен на гранитном постаменте и изображает открытую книгу. На одной странице книги (слева) скульптурный барельеф Абая, на другой - изречение из «Слов назидания», призывающее каждого казаха относиться к другому человеку как к другу.

Таким оригинальным решением автор памятника акцентирует внимание на том, что труды Абая до сих пор являются «открытой книгой». Абай современен и сегодня.

Monument dedicated to Abai

The opening of the monument dedicated to Abai (Ibragim) Kunanbaev (1845-1904), a great poet-enlightener, humanist philosopher and translator, took place on the 30th August 2007. It was sculpted by Seitkerim Momysh.

The monument is situated on a granite pedestal and depicts an open book. On the left page of the book is a sculpted relief of Abai and on the right is an extract from 'The Book of Words' which calls every Kazakh to relate to any person as they would to a friend.

In this way the designer places emphasis on the fact that Abai's works are, to this day, an 'open book'; his poetry has a continued relevance in modern society.

Ғашықтар ескерткіші

Ы.Сүлейменов және Желтоқсан көшелерінің қиылысындағы Болат Кәрентаев пен Айнұр Сүлейменова атындағы «Махаббат аллеясына» орналасқан және осы қос ғашықтың есімдерін мәңгілік есте қалдыру мақсатында Қазақстан Республикасында орнатылатын ескерткіштер мен монументтер жөніндегі Мемлекеттік комиссияның 2007 жылғы 6 сәуірдегі шешімімен тұрғызылған.

Қазақстан Республикасы Президентінің «Болашақ» Бағдарламасымен Ұлыбританияның Кардифф университетінің магистратурасында оқыған. Некелесіп отау құру мақсатында елге келе жатқан жолдарында Каспий теңізі үстінде ұшақ апатынан қаза болған қос ғашық - Болат Амангелді ұлы мен Айнұр Елемес қызына ескерткіш орнату жөніндегі қалың көпшіліктің, әсіресе жастардың ұсыныстары жүзеге асты.

Памятник Влюбленным

Монумент «символ любви», заложенный в память о Болате Карентаеве и Айнур Сулеймановой, находится по улице Сулейманова (угол улицы Желтоксана).
Архитекторы: К. Жарылгапов, Р. Сатыбалдиев, Б. Мусылманбеков. Скульптор К. Какимов.

Памятник возведен по решению государственной комиссии по установлению памятников и монументов в Республике Казахстан от 06.04.2007 года. Обучаясь по программе Президента Республики Казахстан «Болашак» в магистратуре Кардифского университета Великобритании, Болат и Айнур возвращались на Родину, чтобы соединить свои любящие сердца, создать семью. К сожалению влюбленные погибают в авиакатастрофе над Каспийском морем.

The 'Lovers' Monument'

This monument, 'the symbol of love', was founded in memory of Bolat Karentaev and Ainur Suleimanova and is situated on Suleimanov Street (at the corner of Zheltoksan Street). It was opened on 24th April 2007. Its architects were K. Zharylgapov, R. Satybalдиев and B. Musylmanbekov. Its sculptor was K. Kakimov. Having studied for a master's degree at Cardiff University in Wales (Great Britain), as part of the Republic of Kazakhstan's Presidential Programme entitled 'Bolashak', Bolat and Ainur returned to their native land to get married and start a family. They were tragically killed in an aeroplane crash over the Caspian Sea.

«Достық» алаңы ансамблі

Орталық «Достық» алаңының ансамблі ХХ ғасырдың 50 жылдары қалыптасты. Жобаның авторы - К.Рахмат. Кеңес үкіметі кезеңінің классикалық үлгісінде салынған әкімшілік мәдени-тұрмыстық және оқу орындары секілді ғимараттар тобы түзіліс тапқан.

Алаң аумағында Қалалық әкімшіліктің, «Нұр Отан» партиясының, Облыстық тарихи-өлкетану мұражайының, Баспасөз үйінің және т.б. көптеген ғимараттар бар. Ансамбль құрамына су бұрқактар, көгалданған орындар, кіші сәулетті құрылымдар енеді. Ы.Сүлейменов көшесі жағынан салтанатты баспалдақтармен

жалғасқан. Өзінің 2000 жылдық тарихында Тараз қаласының аты Талас, Тараз, Яңги-Тараз, Әулиеата, Мирзоян, Жамбыл, Тараз болып бірнеше мәрте өзгерді.

Архитектурный ансамбль площади «Достық»

Ансамбль площади сформировался в 50-е годы ХХ в. Автор проекта - К. Рахмат. Включает в себя административные, культурно-бытовые и учебные здания в стиле классицизирующих тенденций советской архитектуры. Здесь находятся здания городского Акимата, офис партии «Нур Отан», областной историко-краеведческий музей, дом печати, и многие другие. В ансамбль входит обширное озеленение, фонтаны, малые архитектурные формы. С улицей Сулейманова площадь связана парадными лестницами.

The architectural ensemble of 'Dostyk' Square

The square's ensemble took shape in the 1950s. The project's architect was K. Rakhmati. It includes administrative, cultural and educational buildings, designed in the style of Soviet architecture tending to classicism. The city's 'akimat' (central municipal administrative building), office of the political party 'NurOtan', regional historical museum, printing house and many other buildings can be found here. The square also features abundant greenery, fountains and architectural objects. The square is linked to Suleimanov Street by ceremonial steps.

Қазіргі кездегі діни құрылыстар Облыстық Һибатулла Тарази мешіті

Мешіт облыс жұртшылығының жеке қаржылай берген көмегіне тұрғызылды. 2007 жылы 27 сәуірде ашылды. Күмбезі мен михрабы көркем суреттермен көмкерілген. Құран аяттары алтын әріптермен өрнектелген. Күмбездің биіктігі 27 м. Мешіттің сыйымдылығы 1500 адамға арналған.

Центральная мечеть Һибатулла Тарази

Мечеть построена на пожертвования жителей города и области. Была открыта 27 апреля 2007 г. Купол, михраб оформлены художественной росписью. Аяты из Корана расписаны сусальным золотом. Высота главного купола 27 м. Мечеть вмещает 1500 человек.

Central Mosque 'Hibatulla at-Tarazi'

The building of this mosque was funded by residents of the city and its surrounding region. It was opened on 27th April 2007. The dome and mihrab are decorated

with artistic paintings. Ayahs (verses) from the Koran are written in gold leaf. The main dome is 27m tall and the mosque holds 1500 people.

Успен соборы

Успен шіркеуі (1993 ж.) орыстың дәстүрлі шіркеулік сәулет өнері дәстүрінде салынған, сәулетшісі - Т.М.Жұмағалиев. Биік, көп сатылы қоңырау мұнарасы бар монументті, бір күмбезді шіркеу кірпіштен тұрғызылған, қаңқасы - темір-бетон, күмбезі қаңылтырмен жабылған, сыртқы

қабырғасы ашық түсті силикат кірпішпен қапталған. Тік білік бойына созылған дәстүрлі үш бөлікті композициясының ұшар басында православие нысандары орналастырылған.

Успенский собор

Храм Успения Божьей Матери построен в 1993 году на средства прихожан, в традициях православного церковного зодчества. Автор проекта - Джумагалиев Т.М. Монументальный однокупольный храм с высокой многоярусной колокольней. Вес большого купола достигает 500 кг. Художественное оформление орнаментов, росписей и икон выполнил Михальцов С.Ф. - житель г. Тараза.

Uspenskii Cathedral

The Uspenskii Cathedral was built in 1993 in the tradition of Orthodox Christian architecture, funded by church members. The project's architect was T.M. Dzhumagaliev. It is a domed church with a tall, many-tiered bell tower. The largest bell weighs 500kg. The artistic ornamentation, wall paintings and icons were designed by S.F. Mikhaltsov, a resident of Taraz.

Покров шіркеуі

1946 жылы қаладағы негізгі шіркеудің жабылуына байланысты Қант зауыты кентінің дін қауымдастығы тұрғын үйді сатып алып, оны діндәрлардың рухани қажеттілігін өтейтін орынға айналдырды. 1956 жылы негізгі ғимараттың периметрі бойынша қосалқы бөлмелер салынды. 1968 жылы шіркеу үйінің қызмет алаңы аздап кеңейтілді. Бұрынғы құрылыстың саман қабырғалары мінәжат үйінің ішкі жағында қалды. 1988 жылдың мамыр айында православиялық орыс шіркеуінің Шіркеу Кеңесінен ғимаратты қайта жасақтауға рұқсат алынды. 1989 жылы жөндеу жұмыстары басталып, орыс халқының христиан дінін қабылдағанына 1000 жыл толуына орайластырылды. Бас инженері - А.Мұқанов. Ғимарат қабырғалары осы заманғы кірпіштен, ішкі қабырғалары қарапайым шикі кірпіштен, жабуы - ағаштан. Бірқабатты ғимарат алғашында 92,5 м² болған, кейінірек қосымша құрылыс салу арқылы кеңейтілген. Оның ішкі жағы 4 бөлмеден тұрады. Орталық зал. Алтарь қызмет атқаратын шығыс қабырғасындағы дөңгелек келген ойықпен тұтасады.

Покровская церковь

Храм Покрова Пресвятой Богородицы - старейшая церковь города, открытая в 1947 г. Центральный зал завершается округлой нишей в восточной стене - апсидой, которая служит

алтарем. Вход в церковь оборудован небольшой папертью. Над папертью расположена квадратная колокольня. Завершается она шатровой крышей с крестом. Шатровая крыша в восточной части украшена центральным куполом.

Church of Intercession

The Church of Intercession is the oldest church in the city, opened in 1947. In the eastern wall of the central room is a rounded niche where the 'aspida' is situated. The entrance to the church is fitted with a small porch, above which is a small bell tower ending in a steeple and cross. The eastern part of the roof is decorated with a central dome.

Қазіргі Тараз қаласы

Тараз қаласы Жамбыл облысының мәдени-рухани, әкімшілік-экономикалық және өндірістік орталығы және ең үлкен қаласы болып табылады. Қала арқылы теміржол магистралі өтіп жатыр. 2010 жылы Ұлы Жібек жолы іспеттес «*Батыс Еуропа-Батыс Қытай*» халықаралық автожолы салына бастады. Қалада әуежолы арқылы бірнеше ірі қалалармен байланысатын Халықаралық «*Әулиеата*» әуежайы бар.

1970-80 жылдары химия өндірісінің өркендеуі қала тұрғындарының санын көбейтіп, Жамбыл «химиктер» қаласы деп аталды. Қала мөлтекаудандарында көп қабатты үйлердің құрылысы салына бастады. Қазіргі таңда қаламызда 12 мөлтек аудан бар, 13 мөлтек аудан «Бәйтерек» салынауда. Тараз қаласы тұрғындарының саны 400 мыңға жуық. Қала 110 шаршы шақырымнан артық аумақты алып жатыр.

«Ұлы Жібек жолы» бойындағы Отырар, Созақ, Баласағұн, Түркістан, Тараз, Жаркент секілді ежелгі қалалар арқылы туристік маршрут бағдарын іске асыру алғашқы міндеттердің бірі болып табылады.

Современный город Тараз.

Город Тараз является культурно-духовным, административно-экономическим и промышленным центром Жамбылской области. Через город проходит железнодорожная магистраль. В 2010 году начато строительство международной автотрассы «Западный Китай - Западная Европа» - своеобразный аналог Великого Шелкового пути.

Город имеет аэропорт «Аулие-Ата», осуществляющий несколько авиасообщений между крупными городами.

В 70-80-е годы Джамбул по праву назывался городом «химиков», промышленный рост привел к значительному увеличению населения города. Начинается строительство многоэтажного жилья в микрорайонах города. К настоящему времени в городе возведено 12 микрорайонов, начато строительство 13 микрорайона «Байтерек». На сегодняшний день численность населения города Тараза близится к 400 тысячам. Город занимает площадь более 110 квадратных километров.

При разработке облика современного Тараза мы должны подчеркивать 2000-летний возраст города его историческую миссию, как одного из древнейших городов не только Казахстана но и всего мира. Одной из задач, названных главой государства, является реализация проекта по созданию туристического маршрута, который пройдет по Великому Шелковому пути через древние города: Отрар, Сузак, Баласагун, Тараз, Жаркент. Через него весь мир узнает о многовековой истории Казахстана.

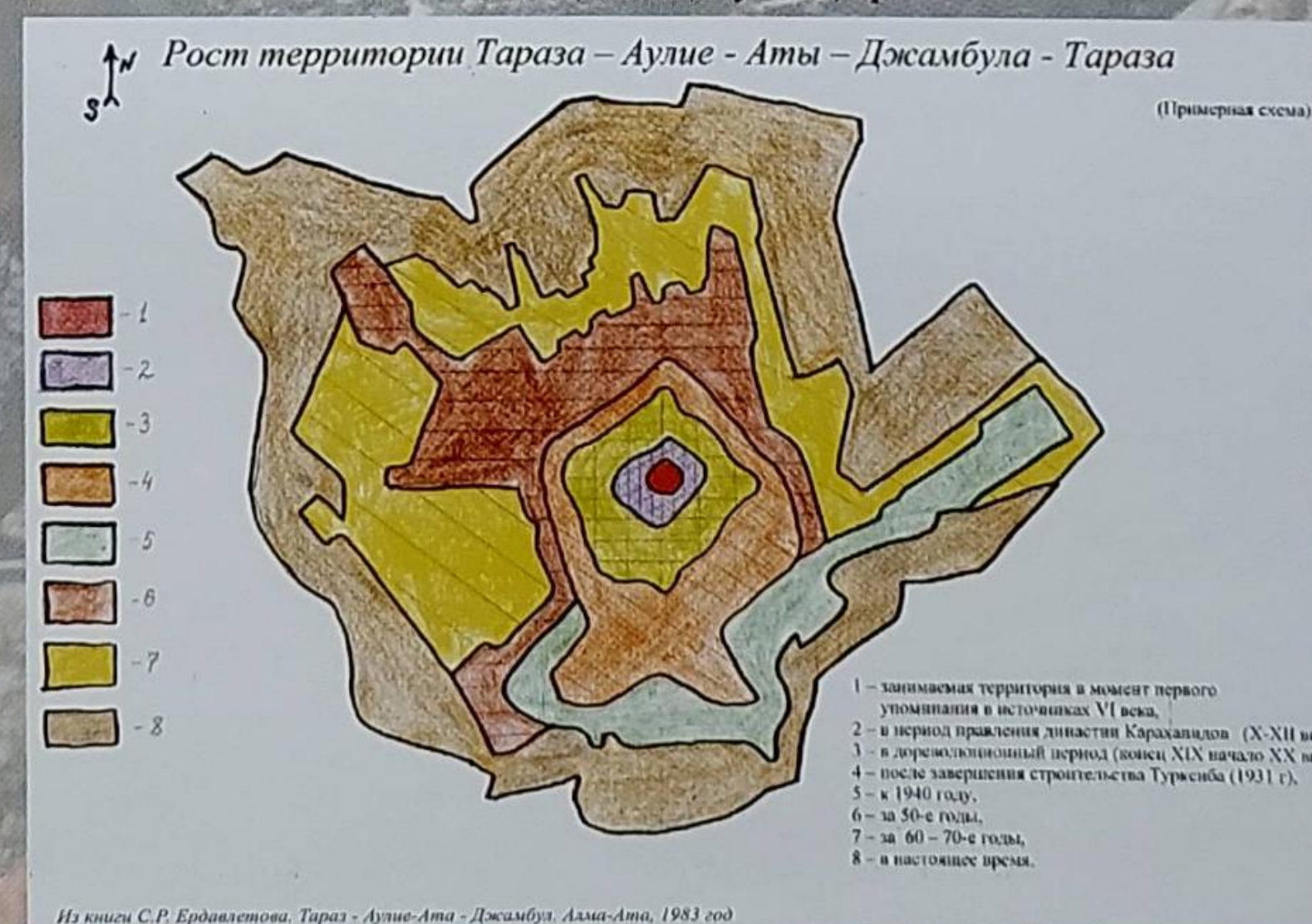
Modern-day Taraz

The city of Taraz represents the centre of cultural, spiritual, administrative, economic and industrial spheres in Zhambyl Province. It is served by a railway and in 2010 the construction of an international motorway ('China to Western Europe') began, a unique counterpart of the Great Silk Road.

The city has an airport, 'Aulie-ata', which caters for flights between Kazakhstan's major cities.

In the 1970s-80s, Dzhambul (as it was then known), was officially a city of chemical industry. Its industrial

Ежелгі қаланың осу кезеңдері

growth led to a significant increase in the local population. Multi-storey flats were constructed in the city's micro districts; the building of its 13th micro district, 'Baiterek', has recently been started. Today's population of Taraz stands at around 400,000 and the city occupies an area of more than 110km². When one considers the changes and developments in Taraz's appearance, the age of the city (2000 years) and its historic significance as one of the most ancient cities in the world, let alone Kazakhstan, must be highlighted. One of the projects encouraged by the Head of State is the creation of a tourist route along the former Great Silk Road, leading through the ancient cities of Otrar, Suzak, Balasagun, Taraz and Zharkent. Should this task see completion, the whole world will be able to discover the centuries-old history of Kazakhstan.

Батыс қақпа

Қалаға батыс жақтан кіре берісте. «Самара - Алматы» тас жолы бойында орналасқан. 1997 жылы Тараздың 2000 - жылдығын мерекелеуге орай орнатылған. Сәулетшілері - Н.Баекеев, С.Дембай, Б.Мұсаев. Қақпаның жалпы биіктігі - 21,3 м. Астыңғы қабатынан жоғарырақ өңделген екі қара жақтаутас қойылып, оның біреуіне «Тараз тарихимыздың алтын дінгегі» сөздері, екіншісіне қалаға көне Тараз атауын беру жөніндегі Президент Жарлығының мәтіні жазылған.

Западные ворота

Расположены со стороны западного въезда в город, по трассе Самара-Алматы. Открытие состоялось в 1997 г при подготовке к празднованию 2000 - летнего юбилея Тараза.

Архитекторы: Н. Баекеев, С. Дембай, Б. Мусаев. Общая высота ворот 21,3м. Над цокольной частью башен установлены две плиты из черного полированного гранита. На одной из них размещен текст: «Тараз рухани байлығымыздың алтын дінгегі», на другой - текст Указа Президента Республики Казахстан от 8.01.1997. о возвращении городу Жамбыл его древнего названия - Тараз.

Western gates are situated at the western entrance to the city on the Samara-Almaty road. They were opened in 1997 in preparation for the celebrations of the 2000-year anniversary of Taraz. Their architects were N. Baekeev, S. Dembai and B. Musaev. The overall height of the gates is 21.3m. Above the towers' base are two black, polished granite slabs. One of them features a Kazakh inscription (roughly translated as 'our ancient city Taraz'), and the other features the Presidential Decree of 08.01.1997 which returned the ancient name of 'Taraz' to the city then known as Dzhambul.

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің Саябағы

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің атындағы саябақ, 2006 жылы наурызда, «Астана» мөлтекауданына қарама-қарсы, Төле би көшесінің бойында салынды. Оның аумағында, атракциондар, жасанды су қоймасы, балалар ойнайтын және спорттық сауықтыру алаңдары, демалыс орындары бар. Саябақтың кіре берісі антикалық стильде салынған колонналар тізбегімен көркемделген.

Саябақтың алдыңғы жағында жеріміздің бостандығы үшін Жоңғарлармен жан аямай шайқасқан Көшек батырға ескерткіш бар. Көшек батыр Қарасайұлы - (1621-1653 ж.ж.) Есім хан мен Жәңгір ханның сенімді серігі болған. Оның сарбаздары Таласпен Ілеге дейінгі барлық шайқастарға қатысып жауды жеңуге зор үлесін қосты. Елін бодандықтан босату жолында қайтыс болған. Оның кесенесі Талас ауданы Көшек батыр ауылында.

Сәулетшісі - А.Үсенов, мүсінші - С.Әжібаев, И.Ешмұхамедов.

Парк Первого Президента Республики Казахстан заложен в марте 2006 г. расположен по ул. Төлеби, напротив микрорайона «Астана». На его территории предусмотрены зона отдыха, атракционы, детские игровые и спортивно-оздоровительные площадки, водоем, фонтаны. Вход в парк украшает величественная колоннада, выполненная в античном стиле.

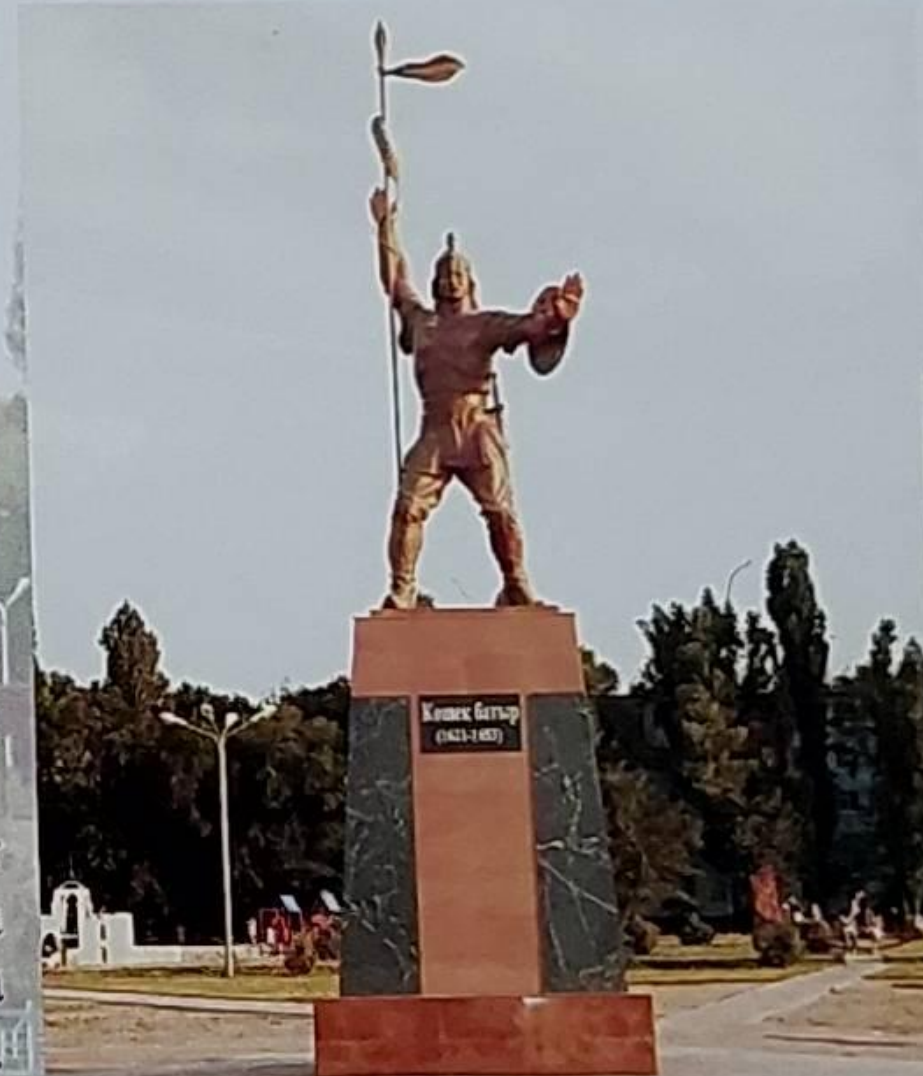
В передней части парка возвышается *памятник легендарному Кошек батыру*, воевавшему с джунгарами за независимость родной земли. Целых тридцать лет боролись за свою независимость бесстрашные сыны великой степи. Архитектор - А.Усенов., скульптор - С.Ажибаев, И.Ешмухаметов.

Кошек батыр Карасайұлы (приблизительно 1620-1652 гг.) один из предводителей казахского народа в боях против джунгар. Он являлся одним из доверенных лиц Есим хана и Жангир хана. Его сарбазы, участвовавшие во всех сражениях от Таласа до Или, сыграли большую роль в одержании победы над врагом. Его мавзолей находится близ села Кошек батыра Таласского района.

The Park of the First President of the Republic of Kazakhstan was founded in March 2006 and is situated on Tole bi Street, opposite the micro district 'Astana'. It is set aside as a place for relaxation, with park attractions, children's play areas, areas for sport, water features and fountains. The park's entrance is decorated with grand columns of an antique style.

In the front part of the park is a *monument dedicated to the legendary military hero Koshek*, who fought against the Dzhungars for the independence of his native land. The fearless sons of the great steppe fought for a whole thirty years for this independence. The monument's architect is A. Usenov and its sculptors, S. Azhibaev and I. Eshmukhametov.

Koshek 'batyr' ('military hero') Karasaiuly (approx. 1620-1652) was one of the leaders of the Kazakh people in the struggle against the Dzhungars. He was one of the faithful servants of Esim Khan and

Zhangir Khan. His soldiers, having participated in all of the battles from Talas to Ili, played a fundamental role in victory over the enemy. His mausoleum is situated near the village bearing his name in the district of Talas.

Талас бөгені

Қаланың оңтүстік-шығыс жағында, Талас өзенінің темір жолмен түйіскен жерінде, 1942 ж. салынған, социалистік құрылыс дәуіріндегі өнеркәсіптік-сәулет ескерткіші. Темірбетонмен құрсауланған. Су көтеретін төрт көпірлі бөген. Байзақ ауданы мен Тараз қаласын техникалық сумен қамтамасыз етуге арналған. Есепті су жіберу мүмкіндігі - секундына 265 текше метр. Бөген ұзындығы 65 м, биіктігі 5 м. Сол және оң жағалау беларықтары суды бөгеннен алады. Бөген үстімен автомобиль жолы өтеді. Нысан-Ұлы Отан соғысы жылдарында өздері елде қалып, боздақтарын қан майданға аттандырған аталарымыз бен апаларымыздың бұғанасы қатпай жатып ауыр жұмысқа жегілген балалардың тылдағы ерлік еңбегінің белгісі есебінде тарихи мұралар тізіміне енгізілген.

Таласская плотина построена в 1942 году. Памятник промышленной архитектуры советского периода. Она находится на юго-восточной окраине города. Железобетонная щитовая водоподъемная четырехпролетная конструкция плотины предназначена для орошения земельных угодий районов и городских садов, скверов. От плотины берут начало левобережный и правобережный каналы. По гребню плотины проходит автомобильная дорога.

The *Talas Dam*, a monument of industrial architecture from the Soviet period, was built in 1942. It is situated in the south west outskirts of the city. The construction, made of iron and concrete, is a diversion dam designed to water gardens and squares in the city and its outskirts. Canals stem from the dam on the right and left. A road runs along the top of the dam.

*Бокс сарайы
Дворец бокса
Boxing Centre*

*Қазіргі заманғы тұрғын үйлер
Современные жилые дома
Modern apartment houses*

*Жамбыл облысы әкімшілігінің
ғимараты
Здание Областного акимата
Building of the regional 'akimat'
(central administration/council)*

*«Сәттілік сайыпқырандары»
«Джентельмены удачи»
Characters of the feature film
“Gentlemen of luck”*

*Шығыстың иінді қақпасы
Восточная арка
East arch*

*Қазақстан Республикасы
Тұңғыш Президентінің саябағы
Парк первого Президента
Республики Казахстан
Park of the first president of
Republic Kazakhstan*

ҚОРЫТЫНДЫ

Міне, құрметті оқырман!

Сіздер ұлттың рухани ұйытқысы, халықтың қасиетті мұрасы, кешегі кемел болмыспен бүгінгі бірлігі жарасқан бірегей дәуіріміздің ара-жігін жалғап жатқан жауһар мұралар туралы хабардар болдыңыздар.

Тарихи мұралардың, рухани жәдігерлердің ұлттың дамуында, оның рухани толысуында алатын орны ерекше екені даусыз.

Жазба тарихы кемшіндеу кешегіміздің кешенді оқулықтары да осынау мұралар.

Ел болып, еңсемізді көтере бастаған, сонау өткен ғасырдың 90-жылдары осы салаға арналған Заң қабылданды, Мемлекеттік «Мәдени мұра» Бағдарламасының ізгі мұраттары тарихи-экономикалық, дамуымыздың бір саласына айналды.

Туризмді дамыту арқылы экономикалық дамуға жаңа үдеу қосуға болады десек-бүгінде қазақ даласында қаздай тізілген тарихи-мәдени інжу-маржандарымыз сол алыс-жақыннан ат арытып жеткен саяхатшы қауымға алдымен көрсетуге тұрарлық асыл «бұйымдарға» айналды. Ұлы мұраттар мен ізгі мақсаттар жетегіндегі ақжелең еліміздің аялы алақанында тұруға тиісті құндылықтарымызды құнттай білейік, ағайын!

Құрметпен Мемлекеттік «Ежелгі Тараз ескерткіштері» тарихи-мәдени қорық-мұражайы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Вот мы и познакомились с памятниками древней средневековой архитектуры, монументальными памятниками и современным обликом г.Тараза. Памятники - сама история. Именно они доносят до нас далекие голоса и дыхание давно минувших веков. Памятники - это память народа, это культурный и интеллектуальный уровень наций. Памятники истории и культуры - это живые учебники не только истории, но и будущего. Поэтому вопросы охраны памятников являются одной из приоритетных задач современности. Сегодня памятники еще и объекты туризма, а туризм как известно, один из основных источников экономического роста государства.

В заключение хочется привести слова из книги «Сокровища древнего Казахстана»: - «Средневековые архитектурные сооружения настоящий гимн человеческому трудолюбию, вечному стремлению к красоте и совершенству».

Приглашаем Вас, уважаемый читатель, посетить наш древний и вечно-молодой город Тараз, как говорится, «лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать»! С уважением к Вам авторский коллектив ГИКЗМ «Памятники древнего Тараза».

CONCLUSION

This has been but a short introduction to the ancient and medieval architecture, the monuments and modern appearance of Taraz. The monuments are a story in themselves, a voice from the past and a reminder of distant centuries, remembering the people and the cultural and intellectual achievements of the nation. Historical and cultural monuments are as if 'living textbooks', not only about the past but also for the future, and because of this, the question of their preservation is one of the highest priority of our day. The monuments now also represent tourist attractions, and tourism is of course one of the basic sources of a country's economic growth.

To conclude we may remember words from the book 'Treasures of Ancient Kazakhstan': 'Ancient architecture is a true celebration of man's diligence and his eternal pursuit of beauty and perfection.'

We warmly invite you, the reader, to visit our ancient yet eternally youthful city as the Russian saying goes, it is better to see something once than hear about it a hundred times!

The Staff, The State Cultural-Historical Museum-Reserve, 'Monuments of Ancient Taraz'.

ТЕРМИНДЕР СӨЗДІГІ

Айван - жазғы бөлме, әдетте оның үш жағы да ашық болады.

Апсида - жобасында жартылай дөңгелек немесе көп бұрышты болып төбесі күмбезделіп жабылған ғимараттың шығыңқы бөлігі; шіркеудің ішіндегі алтарьдың құрамдас бөлігі.

Дарбаза - қақпа.

Картуш - ғимараттың салтанатты есігінің үстіндегі қалқан немесе жартылай бүктелген қағаз түріндегі декоративті элемент. Онда әдетте елтаңба, эмблемалар, жазулар және т.т. бейнеленеді.

Қалашық - ормен және үйінді жалмен қоршалған бекіністі елді мекен.

Мавзолей - үсті жабық монументалды қабір үсті құрылысы, атауы - Галикарнаста (Кіші Азия) кесенеге жерленген Мавзол патшаның атымен байланысты.

Михраб - Меккеге қаратылған қабырғадағы намаз қуысы.

Парапет - шатырға террасаға, алаңшаға, баспалдаққа және т.б. қоршау қызметін атқаратын биік емес қабырға.

Пилон - тік бұрыш пішінді бағана түріндегі ауқымды тіреу.

Пилястра - капитель, ваза және бағанадан тұратын жұқалтаң шығыңқылы тік бұрышты көлденең кесік.

Портал - ғимараттың сәулеттік безендірілген кіреберісі.

Пята - арканың, күмбездік тіреуіш бөлігі.

Рабад - Орта және алдыңғы Азияның ортағасырлық қалаларындағы сауда-қолөнері орналасқан қала сырты.

Ризалит - фасадтың негізгі сызығынан шығып тұратын ғимараттың бөлігі.

Суфа - үй еденінен биіктеу болып келген, саз балшықтан немесе қыш кірпіштен жасалған демалатын орын.

Терракота - күйдірілген саз балшық. Сондай-ақ одан жасалған шыңылтырланбаған бұйымдар.

Фасад - ғимараттың сырты, тысқы қабырғаның сыртқы беті.

Шаньюй - ғұндардың көшбасшысы.

Эклектика - қандай да бір логикаға көбіне бағынбайтын және ерекше әсем сипаттағы әртүрлі архитектуралық стильдердің бір құрылыста арласуы.

Адоба - шикі кірпіш

Худжра - Кесенелерге кіріктіре салынған, адам тұруға, шаруашылық мақсаттарға арналған шағын бөлме-қуыстар.

Цитадель (ішкі қамал) - қаланың айрықша бекіністі орталық бөлігі, дербес қорғануға бейімді.

Шахристан - ортағасырлық қаланың негізгі бөлігі, құрамына ішкі қамал жиірек енетін ол қамалмен айнала қоршалатын.

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ

Адоба - кирпич-сырец.

Айван - открытое летнее помещение под навесом.

Апсида - составляющая часть алтаря церкви.

Городище - древнее укрепленное поселение со рвом и валами.

Дарбаза - ворота, привратное сооружение.

Картуш - декоративный элемент над парадным входом, на котором изображены герб, эмблема или надпись.

Мавзолей - крытое надгробное сооружение, название которого происходит от гробницы Мавзола в

Галикарнасе. (Малая Азия).
Михраб - молитвенная ниша в стене, обращенная к Мекке.
Парапет - невысокая стенка, служащая ограждением крыш, площадок, лестниц.
Пилон - столб - опора, обычно прямоугольной формы.
Пилястра - плоский вертикальный выступ, служит для членения плоскости стены.
Портал - архитектурно оформленный вход в здание.
Поливная керамика - изделие из обожженной глины, покрытое глазурью.
Пята - нижняя, опорная часть арки, свода.
Рабат - торгово-ремесленный пригород средневекового города в Средней и Передней Азии.
Ризалит - часть здания, выступающая за основную линию фасада.
Суфа - глиняное возвышение над полом в жилище, помост для отдыха.
Терракота - обожженная глина и изделия из неё.
Фасад - внешняя поверхность наружных стен; различают главные, боковые и задние фасады.
Худжра - небольшая комната, типа кельи.
Цитадель - наиболее укрепленная центральная часть города, приспособленная к самостоятельной обороне.
Шахристан - основная часть средневекового города, включающая часто цитадель и обнесенная стенами.
Шаньюй - князь гуннов.
Эклектика - смешение различных архитектурных стилей в одном сооружении.

GLOSSARY

Aivan - open summer construction under an awning.
Ancient settlement - the settlement which strengthened with a ditch and shaft.
Aspida - part of an altar in a church.
Darbaza - gate at the entrance to a building.
Cartouche - decorative element on the front entrance of a building, decorated with a coat of arms, emblem or inscription.
Mausoleum - covered burial construction, the name of which comes from the tomb of Mausolus in Halicarnassus (Asia Minor).
Mihrab - prayer niche in the wall of a mosque, facing Mecca.
Rabat - trading and craft suburb of a medieval city in Average and Forward Asia.
Parapet - short wall which encloses roofs, squares, staircases etc.
Pilaster - flat, vertical ledge which serves to divide a wall.
Portal - architecturally designed entrance into a building.
The citadel - the most strengthened central part of a city adapted for independent defense.
Water-bearing ceramic - earthenware made from baked clay and glazed.
Risalit - part of a building which protrudes from a great height beyond the main line of the facade.
Chanyu - Hun Prince.
Eclectic - a mix of various architectural styles in a single building.
Shakhristan - the basic part of a medieval city including often a citadel and enclosed with walls.

ББК 63.3 (5 Қаз)
Е 33

Қазақстан Республикасы Мәдениет министрлігінің
Мәдениет комитеті
Мемлекеттік «Ежелгі Тараз ескерткіштері»
тарихи-мәдени қорық-мұражайы

Редакция алқасы:

Молдақынов Т. – төраға
Крокошева А.В. – құрастырушы
Лукьянова Л.Н.
Мерекеев Н.А.
Мұхтаров А. – хатшы

Редакционная коллегия:

Молдақынов Т. – председатель
Крокошева А.В. – составитель
Лукьянова Л.Н.
Мерекеев Н.А.
Мухтаров А. – секретарь

Корректоры - Крокошева А.В., Мухтаров А.
Дизайн и верстка на компьютере - Матвеевкова Елена
Перевод на английский язык - Кимберли Грин - Кембридж, Англия

ББК 63.3 (5 Қаз)
Е 33

ISBN 978-601-7116-06-4

Сдано в набор в 2010 году
Подписано к печати 12.08.2010 г.
Формат 200х220 мм. Бумага мелованая
Тираж 1000 экз.
Номер заказа № 11874
Отпечатано в типографии

 РЫСБАЕВА ҰК ЖШС ИСО 9001-2009
Полиграфия, Упаковка, Сувениры ☎ +7 (7262) 45-32-16, 45-14-87